

Latvijas Republika
LPSR Valsts drošības komitejas
zinātniskās izpētes komisija

Raiņa bulvāris 19, Rīga, LV-1050, Latvija, vdk@lu.lv, lu.lv/vdkkomisija

2018. gada 31. maijā

Rīgā

Nr.VDKkom1/1-2018

Pārskats

par periodu no 2017. gada 1. janvāra līdz 2018. gada 31. maijam

Apspriests

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas sēdēs,
par priekšlikumiem lemjot 2018. gada 30. un 31. maijā

Iesniegts

2018. gada 31. maijā priekšlikumu daļā
Latvijas Republikas 12. Saeimas Juridiskajai komisijai,
Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijai,
Izglītības, kultūras un zinātnes komisijai,
Pilsonības, migrācijas un sabiedrības saliedētības komisijai

Latvijas Universitāte rektoram atbilstoša dokumenta sagatavošanai un iesniegšanai
Izglītības un zinātnes ministrijai, ievērojot likuma *Par budžetu un finanšu vadību* 14.
panta trešajā daļā noteikto, tā izpildot Izglītības un zinātnes ministrijas valsts
sekretāra 2016. gada 30. jūnija Nr. 01-13e/2670 Par 2015.gada 11.septembra līguma
Nr.01-28/118 Vienošanās par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu zinātnisko
izpēti saistību izpildi noteikto

Satura rādītājs

Satura rādītājs.....	2
LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšlikumi	5
Par likuma “Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu” pārejas noteikumu 9. punkta izpildi	19
Par likuma “Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu” noteiktā sadarbības fakta ar VDK konstatēšanas procesa konceptuālajām izmaiņām.....	32
VDK dokumentu jēdziens.....	35
Ilustratīvs dokumentu grupu raksturojums	37
Satversmes aizsardzības birojā esošie VDK dokumenti.....	37
Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošo VDK dokumentu pieejamība	37
Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošo VDK dokumentu raksturojums.....	39
Apjoms.....	39
Vispārīgs satura raksturojums.....	42
LPSR VDK aģentūras alfabētiskās kartotēkas raksturojums.....	56
Latvijas Nacionālajā arhīvā esošie VDK dokumenti	64
Sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas.....	67
Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 2745. fonda 2. apraksts – Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūra.....	70
Iekšlietu ministrijas resora rīcībā esošie VDK dokumenti	73
VDK dokumentu atklātības apsvērumi.....	80
Valsts pienākumi VDK dokumentu nodrošināšanā – tiesiskie priekšnosacījumi... 83	
Tiesiskā ietvara forma, regulējuma saturs un leģistiskā kvalitāte.....	86
Tiesiskā ietvara forma.....	86
Tiesiskā regulējuma saturs	93
Tiesiskā regulējuma leģistiskā kvalitāte	104
Ierobežojumi VDK dokumentu kontekstā	105
Informācijas atklātības efektīva aizsardzības sistēma.....	110
Nosacījumi valsts dalībai brīvā informācijas apritē.....	112
Valsts pienākumi VDK dokumentu nodrošināšanā – vides priekšnosacījumi	114
Valsts virzība uz zinātnes un inovāciju attīstību.....	114
Publiski pieejamās informācijas kvalitāte.....	116
Noslēgums.....	118

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darba pārskats	120
Pamatinformācija	120
Iestādes juridiskais statuss	120
Politikas jomas, nozares, apakšnozares vai funkcijas, par kurām iestāde ir atbildīga.....	124
Iestādes darbības virzieni un mērķi, kā arī īstenotās budžeta programmas (apakšprogrammas).....	125
Pārskata perioda (atbilstoši Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojumam Nr. 433) galvenie uzdevumi (prioritātes, pasākumi)	127
Padotībā esošas iestādes.....	136
Personāls	136
Komunikācija ar sabiedrību	138
Pasākumi, kas veikti sabiedrības informēšanai un izglītošanai	138
Pasākumi sabiedrības viedokļa izzināšanai par apmierinātību ar valsts iestādes darba kvalitāti un to rezultāti (ja ir veikti šādi pasākumi)	141
Sadarbība ar nevalstisko sektoru.....	143
Nākamajā gadā plānotie pasākumi.....	143
Iepriekšējā pārskata periodā uzsāktie pasākumi, kuri tiks turpināti	143
Nākamā pārskata perioda galvenie uzdevumi un pasākumi	145
Nākamā gada plānotie sadarbības projekti un pētījumi	145
Iestādes finanšu saistības (piemēram, kredītsaistības).....	145
Finanšu resursi un iestādes darbības rezultāti	145
Valsts budžeta finansējums un tā izlietojums (pielikums):	146
Darbības stratēģijās plānotās budžeta programmu un apakšprogrammu ietvaros finansētās galvenās aktivitātes un to mērķi, plānotie darbības rezultāti, kā arī rezultātu izpildes analīze un valsts budžeta līdzekļu izlietojuma efektivitātes izvērtējums.....	146
Informācija par pārskata periodā īstenotajām jaunajām politikas iniciatīvām, ja pārskata gadā tādas tika apstiprinātas, norādot piešķirto valsts budžeta līdzekļu apmēru to īstenošanai.....	146
Valsts aizdevumu izlietojums projektu īstenošanai, kā arī to aizņēmumu izlietojums un īstenošanas rezultāti, par kuriem valsts ir galvojusi.....	147
Iestādes veiktie un pasūtītie pētījumi. Iestādes norāda pētījuma mērķi, līguma summu, pētījuma veicēju, galvenos rezultātus, kā arī iedzīvotāju iespējas saņemt plašāku informāciju.....	147
Sadarbības partneru finansēto programmu un ārvalstu ieguldījumu programmu ietvaros īstenoto projektu rezultāti un līdzekļu izlietojums	149

Būtiskākie pakalpojumi (maksas, bezmaksas, adresēti personai, personu lokam, sabiedrībai kopumā), uzlabojumi pakalpojumu pieejamības un kvalitātes nodrošināšanā, strukturizējot pa pakalpojumu veidiem.....	150
Novērtējums par stratēģijas ieviešanu. Novērtējumu sagatavo pēc kārtējā stratēģijas plānošanas cikla beigām, un tajā iekļauj atbilstošu informāciju.....	150
Pārskats par iestādes vadības un darbības uzlabošanas sistēmām efektīvas darbības nodrošināšanai (piemēram, iekšējā kontrole, kvalitātes vadība, iekšējais audīts, riska vadība, iespējamās korupcijas novēršana), kā arī informācija par veiktajām strukturālajām reformām un reorganizācijām	150
Autorības atruna.....	152
Pētījumu materiāli.....	153

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšlikumi

Likumprojekts¹

Atklātības un totalitārā režīma atkārtotā novēršanas likums

(“Atklātības likums”)

1. pants. Likuma mērķis

Šā likuma mērķis, īstenojot Latvijas Satversmes ievadā nostiprināto totalitārisma nosodījumu, ar atklātības un Latvijas vēstures pētniecības palīdzību novērst totalitāra režīma atkārtotā iespējamību Latvijas Republikas teritorijā un pārvarēt Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras sekas.

2. pants. Padomju Sociālistisko Republiku Savienības okupācijas un Vācijas Reiha okupācijas dokumenti

(1) Visi Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) okupācijas un Vācijas Reiha okupācijas publisko

¹ 2018. gada 3. aprīlī Augstākās tiesas Administratīvo lietu departaments kopsēdē pieņēma lēmumu lietā Nr. 670018817, SKA-858/2018 par Satversmes aizsardzības biroja esošās LPSR VDK aģentu kartotēkas pieejamību atbilstoši informācijas atklātībai. Atbilstoši šim lēmumam normatīvais akts, kas ļautu publisku šiem dokumentiem, pieņemams likuma, nevis Ministru kabineta noteikumu līmenī. Līdz ar to nav praktiska pamata izdot likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 18. panta otrajā daļā paredzētos Ministru Kabineta noteikumus. Šo dokumentu atklātība nosakāma likuma līmenī.

Pieteicējs vērsās Satversmes aizsardzības biroja ar iesniegumu, lūdzot publicistiskiem mērķiem iepazīties ar visiem iestādes rīcībā esošajiem Valsts drošības komitejas (turpmāk arī – VDK) aģentūras kartotēkas dokumentiem. Informācijas pieprasījums pamatots ar Ministru kabineta 1995.gada 13.jūnija noteikumu Nr. 151 *Noteikumi par totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā esošo Valsts drošības komitejas dokumentu izmantošanas kārtību* (turpmāk – noteikumi Nr. 151) 7.punktu.

institūciju dokumenti (turpmāk – okupāciju dokumenti), kas ir valsts varas īstenotāju rīcībā, ir nacionālā dokumentārā mantojuma sastāvdaļa, tie ir Latvijas Republikas īpašums un to iznīcināšana ir aizliegta.

(2) Okupāciju dokumentu arhīvi, kas nav nodoti Latvijas Nacionālajam arhīvam, ir nacionālā dokumentārā mantojuma sastāvdaļa, ir Latvijas Republikas īpašums un to iznīcināšana ir aizliegta. Minētie dokumenti pakāpeniski nododami Latvijas Nacionālajam arhīvam.

(3) Okupāciju dokumentus, kas nav nodoti Latvijas Nacionālajam arhīvam un kas sniedz ziņas par valsts varas īstenotāju rīcību, Latvijas Nacionālā arhīvs pēc pašiniciatīvas vai saņemot attiecīgu lūgumu no dokumentu turētāja novērtē un lemj par attiecīgo dokumentu piederību pie nacionālā dokumentārā mantojuma.

3. pants. Tiesību tik aizmirstam un tiesību ierobežot datu apstrādi ierobežošana

(1) Tiesības tik aizmirstam un tiesības ierobežot datu apstrādi nav attiecināmas uz Latvijas vēstures pētniecību un tās rezultātu publicēšanu par laiku līdz Satversmes darbības pilnīgai atjaunošanai – Latvijas Republikas 5. Saeimas pirmajai sēdei 1993. gada 6. jūnijā (turpmāk arī pētniecība).

(2) Latvijas vēstures pētniecībai un tās rezultātu publicēšanai par laiku līdz Latvijas Republikas 5. Saeimas pirmajai sēdei 1993. gada 6. jūnijam nav nepieciešama šajos dokumentos un publikācijās minēto datu subjektu piekrišana un informēšana par datu izmantošanu, tai skaitā par starptautisku sadarbību pētniecības veicināšanai. Tiesības iebilst nav attiecināmas.

(3) Ziņu, ko privātpersonas sniedz no brīvas gribas un bez atlīdzības par laiku līdz Latvijas Republikas 5. Saeimas pirmajai sēdei Latvijas vēstures pētniecības nolūkiem, izmantošanas tiesības nav atsaucamas.

4. pants. Pētījumu rezultātu pieejamība un atgriezeniskā saite

(1) Latvijas vēstures pētniecības par laiku līdz Latvijas Republikas 5. Saeimas pirmajai sēdei, kas norit ar valsts finansējuma atbalstu vai ko veic valsts augstskolas un valsts zinātniskās institūcijas, rezultātu publicēšanā priekšroku dod atklātām publikācijām. Neatkarīgi no finansējuma un pētniecības veicēja atsevišķa datu subjekta informēšana par pētniecību un tās rezultātiem nav nepieciešama.

(2) Latvijas vēstures pētniecības par laiku līdz Latvijas Republikas 5. Saeimas pirmajai sēdei, izmantojot šā likuma priekšrocības, rezultātu publikācijām ārpus Latvijas Republikas attiecināma Obligāto eksemplāru likumā noteiktā kārtība. Iespieddarbi neatkarīgi no to izdošanas vietas viena eksemplāra apmērā iesniedzami arī Latvijas Nacionālajam arhīvam gada laikā no to izdošanas.

(3) Lai veidotu atgriezenisku saiti, Latvijas vēstures pētniecības par laiku līdz Latvijas Republikas 5. Saeimas pirmajai sēdei rezultātu izdevējam un publicētājam jāinformē autori par saņemtajām atsauksmēm. Datu subjektam nav tiesību pieprasīt labojumu veikšanu zinātniskajās un populārzinātniskajās publikācijās. Plašsaziņas līdzekļos neprecīzas personas datu informācijas publikācijas gadījumā datu subjektam ir tiesības lūgt precizēt sniegto ziņu saturu.

5. pants. Pētniecības organizēšana

(1) Okupāciju dokumentu pētniecību var veikt jebkura fiziska persona pati pēc savas iniciatīvas vai arī augstskolas, zinātniskās institūcijas, plašsaziņas līdzekļa, izdevēja, biedrības vai nodibinājuma uzdevumā.

(2) Pētniekiem, kuriem ir zinātniskais grāds, lūdzot pieeju okupāciju dokumentiem, nav jāsniedz ziņas par paredzēto

pētījumu. Citiem pētniekiem jānorāda pētījuma temats, pētījuma pasūtītājs un pētījuma veikšanas finansēšanas avots, ja tas atšķiras no pētījuma pasūtītāja.

(3) Pētnieki, īstenojot jaunrades tiesības, tai skaitā zinātniskās jaunrades tiesības, un vārda brīvību, ievēro objektivitāti, godaprātu, seko akadēmiskā godīguma principiem ziņu izklāstā. Avotu un ziņu izklāsta precizitātei jāveicina citu pētījumu veikšanu un jābūt pietiekamai publisko diskusiju veikšanai.

(4) Latvijas Nacionālais arhīvs, kā arī citas valsts institūcijas, kuru rīcībā ir okupāciju dokumenti, atklājot apzinātu īstenībai neatbilstošu ziņu sniegšanu vai rupju akadēmiskā godīguma neievērošanu, brīdina pētnieku vai, ja pētniecība veikta juridiskas personas uzdevumā, attiecīgo juridisko personu par šādas rīcības nepieļaujamību. Ja minētie pārkāpumi atkārtojas gada laikā, dokumentu turētājs var lemt par atļaujas darbam ar attiecīgajiem dokumentiem anulēšanu uz gadu. Ja vienas juridiskas personas uzdevumā vairāki pētnieki gada ietvaros pēc brīdinājuma saņemšanas atkārtoti veic minētos pārkāpumus, dokumentu turētājs var lemt par atļaujas darbam ar attiecīgajiem dokumentiem anulēšanu uz gadu visiem attiecīgās juridiskās personas uzdevumā veicamajiem pētījumiem.

6. pants. VDK dokumenti

Valsts drošības komitejas, kā arī to tiesisko priekšteču (turpmāk – VDK) dokumenti ir nacionālā dokumentārā mantojuma daļa, kuras izpratne ir Latvijas Republikas valstiskuma pamatā. Šā likuma izpratnē VDK dokumenti ir ziņa vai ziņu kopums, kas fiksēts, uzglabāts vai nodots jebkurā tehniski iespējamā veidā, ja:

- 1) vismaz viens to autors vai adresāts ir bijusi VDK;
- 2) to saturs attiecas uz jebkuru VDK tieši vai netieši raksturojošu darbību;

3) tie atrasti VDK, tai institucionāli vai funkcionāli padoto iestāžu oficiālajās vai konspiratīvajās telpās;

4) no to kopuma var konstatēt, ka tie attiecas uz VDK, tai institucionāli vai funkcionāli padoto iestāžu darbiniekiem.

7. pants. Tiesības uz informāciju

(1) Latvijas Nacionālais arhīvs sniedz bez atlīdzības izziņu personām par VDK dokumentiem, kas satur informāciju par attiecīgo personu, ja izziņas pieprasītājs ir:

- 1) politiski represētā persona,
- 2) persona, par kuru VDK slepeni vākusi ziņas,
- 3) persona, par kuras slepenu sadarbību ar VDK sniedz ziņas VDK dokumenti,
- 4) 1. – 3. punktā minēto personu nāves vai rīcībnespējas (daļējas un pilnīgas) gadījumos pirmās, otrās, trešās pakāpes radnieki un aizgādņi.

(2) Šā panta pirmajā daļā minētajām personām izsniedz attiecīgo dokumentu atvasinājumus, izmantojot drošus sakaru līdzekļus, ja ir nopietni apgrūtināta to pārvietošanās.

(3) Lai nodrošinātu pētījumu precizitāti, pētniekiem ir tiesības bez maksas personiski, izmantojot personiskos līdzekļus, veikt audiovizuālu fiksēšanu dokumentus saudzējošā veidā. Samaksa par kopijām nedrīkst pārsniegt kopiju izgatavošanas izmaksas. Audiovizuāli fiksēto dokumentu kopijas publicējamas tikai pētījuma ilustrēšanas vai popularizēšanas nolūkā. Dokumentu krājumus (arī tulkojumus) var izdot, tikai saņemot Latvijas Nacionālā arhīva atļauju.

8. pants. VDK dokumentu digitalizācija un publicēšana tiešsaistē

(1) Latvijas Nacionālais arhīvs pakāpeniski veic VDK dokumentu digitalizāciju, to pabeidzot ne vēlāk kā 2028. gada 4. maijam.

(2) VDK dokumentu digitalizācijas un publikācijas tiešsaistē tīmekļa vietnē prioritāti kārtējā gadā nosaka, vadoties pēc Nacionālās atmiņas institūta atzinuma, ko sniedz reizi gadā. Nosakot 2018. gada un 2019. gada prioritātes, jāievēro, ka šādas dokumentu grupas jāpublicē sekojošos termiņos:

1) Latvijas Komunistiskās partijas nomenklatūras kadru lietu kolekcijas personas lietas – līdz 2019. gada 20. decembrim, ja nav noteikts citādi:

a) Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas pirmo sekretāru – Jāņa Kalnbērziņa, Arvīda Pelšes, Augusta Vosa, Borisa Pugo, Jāņa Vagra, Alfrēda Rubika – ne vēlāk kā līdz 2018. gada 30. jūnijam;

b) LPSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētāju – Augusta Kirhenšteina, Kārļa Ozoliņa, Jāņa Kalnbērziņa, Vitālija Rubeņa, Pētera Strautmaņa, Jāņa Vagra, Anatolija Gorbunova – ne vēlāk kā līdz 2018. gada 30. jūnijam;

c) LPSR Tautas Komisāru Padomes un LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāju – Viļa (Jāņa Vilhelma) Lāča, Jāņa Peives, Vitālija Rubeņa, Jurija Rubeņa, Viļņa Edvīna Breša – ne vēlāk kā līdz 2018. gada 30. jūnijam;

d) Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas otro sekretāru – ne vēlāk kā līdz 2018. gada 23. augustam;

e) Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas biroja locekļu – līdz 2018. gada 20. decembrim;

f) LPSR Augstākās Padomes priekšsēdētāju un LPSR Augstākās Padomes Prezidija locekļu – līdz 2018. gada 31. decembrim;

g) LPSR iekšlietu tautas komisāru, LPSR valsts drošības tautas komisāru, LPSR valsts drošības ministru, LPSR iekšlietu ministru, LPSR sabiedriskās kārtības sargāšanas ministru, LPSR Valsts drošības komitejas priekšsēdētāju – līdz 2018. gada 23. augustam;

h) LPSR iekšlietu tautas komisāru pirmo vietnieku, vietnieku un palīgu, LPSR valsts drošības tautas komisāru

pirmo vietnieku, vietnieku un palīgu, LPSR valsts drošības ministru pirmo vietnieku, vietnieku un palīgu, LPSR iekšlietu ministru pirmo vietnieku un vietnieku, LPSR sabiedriskās kārtības sargāšanas ministru pirmo vietnieku un vietnieku, LPSR Valsts drošības komitejas priekšsēdētāju pirmo vietnieku, vietnieku un palīgu – līdz 2019. gada 20. decembrim;

i) LPSR Tautas Komisāru Padomes locekļu, LPSR Ministru Padomes locekļu – Ministru Padomes priekšsēdētāja pirmo vietnieku, vietnieku, ministru, ministru vietnieku un komiteju ar LPSR Ministru Padomes locekļa tiesībām priekšsēdētāju un to vietnieku, LPSR Zinātņu akadēmijas prezidentu un to vietnieku – līdz 2019. gada 20. decembrim;

j) LPSR Tautas Komisāru Padomes Lietu pārvaldes un LPSR Ministru Padomes Lietu pārvaldes lietu pārvaldnieku, to vietnieku un daļu vadītāju – līdz 2019. gada 20. decembrim;

k) Latvijas Komunistiskās partijas Rīgas pilsētas komitejas pirmo un otrie sekretāru, biroja locekļu;

l) Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas daļu vadītāju, to vietnieku, nodaļu vadītāju, to vietnieku, sektoru vadītāju un to vietnieku;

m) Latvijas Komunistiskās partijas republikas pakļautības pilsētu, rajonu un Rīgas pilsētas rajonu, kā arī PSRS Jūras flotes ministrijas Latvijas Jūras kuģniecības komiteju pirmo sekretāru;

n) Latvijas Komunistiskās partijas republikas pakļautības pilsētu, rajonu un Rīgas pilsētas rajonu, kā arī PSRS Jūras flotes ministrijas Latvijas Jūras kuģniecības komiteju otro sekretāru;

o) Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas republikas pakļautības pilsētu, rajonu un Rīgas pilsētas rajonu darbaļaužu (tautas) deputātu padomju izpildu komiteju priekšsēdētāju;

p) LPSR Iekšlietu tautas komisariāta, LPSR Valsts drošības tautas komisariāta, LPSR Valsts drošības ministrijas, LPSR Iekšlietu ministrijas un LPSR Valsts drošības komitejas daļu priekšnieku, daļu priekšnieku vietnieku, nodaļu priekšnieku un nodaļu priekšnieku vietnieku;

r) Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības Centrālās Komitejas pirmo sekretāru un biroja locekļu;

s) Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas instruktoru;

t) Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības, Latvijas Komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs, Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas, LPSR Jaunatnes organizāciju komitejas, PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības, Vissavienības politisko zinību un zinātnes izplatīšanas biedrības Latvijas republikāniskās nodaļas, Latvijas Padomju rakstnieku savienības, LPSR Mākslinieku savienības, LPSR Komponistu savienības, LPSR Kinematogrāfijas darbinieku savienības, LPSR Žurnālistu savienības, LPSR Teātra biedrības un Padomju juristu asociācijas Latvijas nodaļas vadītāju un vadītāju vietnieku;

u) PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR, PSRS Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes pilnvaroto LPSR;

v) LPSR Augstākās tiesas priekšsēdētāja, LPSR prokurora, LPSR prokurora vietnieka un LPSR VDK darbību pārraugošā prokurora, LPSR Ministru Padomes Galvenās pārvaldes kara un valsts noslēpumu aizsardzībai presē vadītāju, vadītāja vietnieku un darbinieku.

2) LPSR VDK ziņojumi Latvijas Komunistiskās partijas Centrālajai Komitejai un LPSR Ministru Padomei – līdz 2018. gada 31. decembrim;

3) Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas biroja protokoli – līdz 2019. gada 31. decembrim;

4) LPSR VDK kartotēkas, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 30. aprakstam un kas sastāv no 18 lietām (kartotēkām), – līdz 2019. gada 31. janvārim, no kurām LPSR VDK aģentūras alfabētiskā kartotēka, LPSR VDK aģentūras statistiskā kartotēka, LPSR VDK operatīvās uzskaites kartotēka un LPSR VDK ārštata darbinieku uzskaites kartotēka, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 30. apraksta 1., 2., 3. un 4. lietai (kartotēkai), – ne vēlāk kā līdz 2018. gada 23. augustam;

5) LPSR VDK personīgo un darba lietu reģistrācijas žurnāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 25. aprakstam un kas sastāv no 53 lietām (žurnāliem), – līdz 2019. gada 31. janvārim, valsts drošības orgānu no aģentūras izslēgto aģentu un rezidentu arhīva un darba lietu un nenotikušo vervēšanu materiālu reģistrācijas žurnāli (žurnāla forma Nr. 17), – ne vēlāk kā līdz 2018. gada 23. augustam;

6) LPSR VDK 1. daļas operatīvās lietas un citi materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 1. aprakstam un kas sastāv no 27 lietām – līdz 2019. gada 25. martam;

7) LPSR VDK 2. daļas operatīvās lietas un citi materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 2. aprakstam un kas sastāv no 101 lietas – līdz 2019. gada 14. jūnijam;

8) LPSR VDK 3. daļas operatīvās lietas un citi materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 3. aprakstam un kas sastāv no 30 lietām – līdz 2019. gada 14. jūnijam;

9) LPSR VDK 4. daļas materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 4. aprakstam un kas sastāv no 99 lietām – līdz 2019. gada 14. jūnijam;

10) LPSR VDK 5. daļas operatīvās lietas un citi materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 5.

aprakstam un kas sastāv no 4 lietām – līdz 2019. gada 25. martam;

11) LPSR VDK 6. daļas operatīvās lietas un citi materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 6. aprakstam un kas sastāv no 41 lietas – līdz 2019. gada 14. februārim;

12) LPSR VDK 7. daļas materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 7. aprakstam un kas sastāv no 138 lietām – līdz 2019. gada 14. jūnijam;

13) LPSR VDK Cēsu rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Dobeles rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Jēkabpils rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Jelgavas pilsētas un dzelzceļa daļas materiāli, LPSR VDK Jūrmalas pilsētas nodaļas materiāli, LPSR VDK Krāslavas rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Liepājas pilsētas un ostas daļas materiāli, LPSR VDK Limbažu rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Madonas rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Rīgas pilsētas daļas materiāli, LPSR VDK Saldus rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Stučkas rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Talsu rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Valmieras rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Ventpils pilsētas un ostas daļas materiāli, kas atbilst attiecīgi Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 8. aprakstam (9 lietas), 9. aprakstam (6 lietas), 10. aprakstam (7 lietas), 11. aprakstam (10 lietas), 12. aprakstam (14 lietas), 13. aprakstam (8 lietas), 14. aprakstam (47 lietas), 15. aprakstam (9 lietas), 16. aprakstam (2 lietas), 17. aprakstam (2 lietas), 18. aprakstam (19 lietas), 19. aprakstam (6 lietas), 20. aprakstam (7 lietas), 21. aprakstam (3 lietas), 22. aprakstam (63 lietas) – līdz 2019. gada 23. augustam;

14) LPSR VDK Sabiedrisko sakaru nodaļas materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja 1. fonda 23. aprakstam un kas sastāv no 5 lietām – līdz 2019. gada 23. augustam;

15) LPSR VDK operatīvo lietu reģistrācijas žurnāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja 1. fonda 24. aprakstam un kas sastāv no 102 lietām – līdz 2019. gada 20. decembrim;

16) LPSR VDK Sekretariāta materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja 1. fonda 26. aprakstam un kas sastāv no 45 lietām – līdz 2019. gada 20. decembrim;

17) LPSR VDK Finanšu daļas materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja 1. fonda 27. aprakstam un kas sastāv no 87 lietām – līdz 2019. gada 20. decembrim;

18) LPSR VDK Kadru daļas materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja 1. fonda 28. aprakstam un kas sastāv no 11 lietām – līdz 2019. gada 20. decembrim;

19) LPSR VDK Izmeklēšanas daļas materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja 1. fonda 29. aprakstam un kas sastāv no 41 lietas – līdz 2019. gada 20. decembrim;

20) Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotās Pētera Stučkas Latvijas Valsts Universitātes pirmās daļas dokumenti, kas atbilst Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 1340. fonda 1a. aprakstam – ne vēlāk kā līdz 2019. gada 28. septembrim;

21) Sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas, kas atbilst tiesu arhīvu fondiem un Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 2745. fonda 2. aprakstam, kur sadarbības fakts konstatēts, – pilnā apjomā; sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas, kas atbilst tiesu arhīvu fondiem un Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 2745. fonda 2. aprakstam un kur sadarbības fakts nav konstatēts, neatkarīgi no tā, vai lieta izbeigta ar tiesas nolēmumu (lēmumu vai spriedumu) vai prokuratūras lēmumu, digitalizē pilnā apjomā, bet publicē tiešsaistē tīmekļa vietnē daļēji, ietverot tiesu nolēmumus, prokuratūras lēmumu par lietas izbeigšanu, pārbaudāmā un liecinieku liecības, lietā esošo LPSR VDK dokumentu kopijas, kā arī nepublicētās lietas informācijas uzskaiti, norādot dokumenta rekvizītus, apjomu un valodu – ne vēlāk kā līdz 2019. gada 20. decembrim. Sagatavojot publikācijai sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās esošos dokumentus, no to satura svītro informāciju par personas procesa laikā aktuālo dzīvesvietu, personas apliecinājošo dokumentu, personas kodu un tālruņa numuru. Konstatējot sadarbības fakta ar VDK pārbaudes

tiesas lietas iztrūkumu, digitalizē un publicē uzraudzības lietu pilnā apjomā tiešsaistē, norādot iztrūkuma iemeslus – līdz 2019. gada 20. decembrim.

(3) VDK dokumentu publikāciju tiešsaistē veic Latvijas Nacionālā arhīva tīmekļa vietnē. Publikācijai jābūt neitrālai, sniedzot ziņas par dokumenta rekvizītiem un šī dokumenta izcelsmi un oriģināla atrašanās vietu atbilstoši vispārpieņemtajiem arheogrāfijas principiem.

(4) Digitalizēta VDK Informācijas analīzes daļas pretizlūkošanas nodrošinājuma informācijas automatizētā sistēma (elektroniskā datubāze) *Delta Latvija* neanonimizētā veidā ne vēlāk kā līdz 2018. gada 23. augustam nododama Latvijas Nacionālajam arhīvam, kas nodrošina nekavējošu tās neierobežotu pieejamību pētniecībai atbilstoši Zinātniskās darbības likumam. Pētnieki īsteno audiovizuālās fiksēšanas tiesības, ievērojot šā rīkojuma 7. panta trešajā daļā noteikto. Samaksa par izdrukām no datubāzes nedrīkst pārsniegt izdruku izgatavošanas izmaksas.

9. pants. Nacionālās atmiņas institūts

(1) Nacionālās atmiņas institūts ir valsts zinātniskā institūcija okupāciju dokumentu, sevišķi VDK dokumentu izpētei.

(2) Izglītības un zinātnes ministrs reizi gadā, bet ne vēlāk kā līdz Latvijas Republikas Neatkarības atjaunošanas dienai sniedz publisku ziņojumu Latvijas Republikas Saeimas plenārsēdes laikā par Latvijas vēstures pētniecības rezultātiem iepriekšējā gada laikā, sevišķu vērību pievēršot okupāciju dokumentu izpētei.

Pārejas noteikumi

1. Ministru kabineta izveidoto speciālas starpdisciplināras komisijas bijušās VDK dokumentu zinātniskai (tai skaitā

vēsturiskai un juridiskai) izpētei reorganizē par Nacionālās atmiņas institūtu līdz 2018. gada 31. decembrim, vai arī nodibina Nacionālās atmiņas institūtu līdz 2018. gada 31. decembrim.

2. Ar šā likuma spēkā stāšanos spēku zaudē likums “Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu”.

3. Ministru kabinets sagatavo nepieciešamos normatīvo aktu projektus, lai noteiktu, ka sadarbības fakta ar VDK konstatēšana norit administratīvā procesa kārtībā, sākot ar 2019. gada 23. augustu, ar nosacījumu, ka fakta konstatēšanu var lūgt tikai gadījumos, ja tas skar konkrētu tiesību vai pienākumu īstenošanu, tiesai jānovērtē pēc būtības sadarbības fakta ar VDK konstatēšanas gadījumā sadarbības samērojamība ar personai noteiktajiem tiesību un pienākumu īstenošanas nosacījumiem konkrētajā gadījumā, bet administratīvās tiesas nolēmums publicējams mēneša laikā pēc tā spēkā stāšanās oficiālā izdevuma “Latvijas Vēstnesis” šāda veida tiesu nolēmumu publikācijai paredzētajā tīmekļa vietnē. Sadarbības fakta ar VDK konstatēšanas gadījumā Latvijas Nacionālā arhīva tīmekļa vietnē publicē lietu pilnā apjomā pusgada laikā no tiesas nolēmuma spēkā stāšanās, bet, nekonstatējot faktu, publicē lietu daļēji gada laikā no tiesas nolēmuma spēkā stāšanās, ietverot tiesu nolēmumus, pārbaudāmā un liecinieku liecības, lietā esošo LPSR VDK dokumentu kopijas, kā arī nepublicētās lietas informācijas uzskaiti, norādot dokumenta rekvizītus, apjomu un valodu. Sagatavojot publikācijai sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās esošos dokumentus publikācijai, no to satura svītrot informāciju par personas procesa laikā aktuālo dzīvesvietu, personas apliecinošo dokumentu, personas kodu un tālruņa numuru.

4. Ministru kabinets sagatavo nepieciešamos normatīvo aktu projektus, lai atspoguļotu likuma “Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu” Totalitārisma seku dokumentēšanas centra funkcijas un uzdevumus, tai skaitā

atbalsta sniegšana prokuratūrai noziegumu atklāšanai, kas saistīti ar VDK un citām Padomju Sociālistisko Republiku Savienības, tai skaitā Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas represīvām institūcijām.

Ministru kabineta rīkojuma projekts

2018. gada __. ____
Rīgā

Rīkojums Nr.
(prot. Nr. _ §)

Par likuma “Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu” pārejas noteikumu 9. punkta izpildi

Pamatojoties uz speciālas starpdisciplināras komisijas bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu zinātniskai (tai skaitā vēsturiskai un juridiskai) izpētei, kas apstiprināta ar 2014. gada 20. augusta rīkojumu Nr. 433 “Par speciālās starpdisciplināras komisijas izveidi Valsts drošības komitejas dokumentu izpētei” un kas sauca Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (turpmāk – LPSR) Valsts drošības komitejas (turpmāk – VDK) zinātniskās izpētes komisija, zinātniskās izpētes rezultātiem, kas kopš tās izveides publiskoti plašsaziņas līdzekļos, publicēti zinātniskajos rakstos un apspriesti zinātniskajās konferencēs, kā arī, ievērojot secīgi organizētās sabiedrības aptaujas 2016. gada septembrī un 2018. gada janvārī par LPSR VDK dokumentu atklātību, atzīt, ka atklātība un Latvijas vēstures pētniecība ir nepieciešams līdzeklis, lai, īstenojot Latvijas Republikas Satversmes ievadā nostiprināto, novērstu totalitāra režīma atkārtosānās iespējamību Latvijas Republikas teritorijā un pārvarētu Latvijas Republiku okupējušo varu – Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (PSRS) un nacionālsociālistiskās Vācijas – propagandas un slepenības kultūras sekas. Minētā līdzekļa īstenošanai nosakāma sekojoša rīcība:

1. Atbalstīt šādus no Latvijas Republikas Satversmes izrietošus un Eiropas Parlamenta un Padomes Regulai (ES) 2016/679 (2016. gada 27. aprīlis) par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK (Vispārīgajai datu aizsardzības regulai) atbilstošus principus:

1.1. Tiesības tik aizmirstam un tiesības ierobežot datu apstrādi nav attiecināmas uz Latvijas vēstures pētniecību un tās rezultātu publicēšanu par laiku līdz Latvijas Republikas 5. Saeimas pirmajai sēdei 1993. gada 6. jūnijā (turpmāk arī – pētniecība).

1.2. Latvijas vēstures pētniecībai un tās rezultātu publicēšanai par laiku līdz Latvijas Republikas 5. Saeimas pirmajai sēdei 1993. gada 6. jūnijam nav nepieciešama PSRS okupācijas un nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laika dokumentos (turpmāk – okupāciju dokumentos) un publikācijās minēto datu subjektu piekrišana un informēšana par datu izmantošanu, tai skaitā par starptautisku sadarbību pētniecības veicināšanai. Tiesības iebilst nav attiecināmas.

1.3. Ziņu, ko privātpersonas sniedz no brīvas gribas un bez atlīdzības par laiku līdz Latvijas Republikas 5. Saeimas pirmajai sēdei Latvijas vēstures pētniecības nolūkiem, izmantošanas tiesības nav atsaucamas.

2. Atzīt, ka līdztekus VDK dokumentiem šī jēdziena visplašākajā nozīmē (to saturs attiecas uz jebkuru VDK tieši vai netieši raksturojošu darbību, tie atrasti VDK, tai institucionāli vai funkcionāli padoto iestāžu oficiālajās vai konspiratīvajās telpās, no to kopuma var konstatēt, ka tie attiecas uz VDK, tai institucionāli vai funkcionāli padoto iestāžu darbiniekiem), nacionālā dokumentārā mantojuma statuss ir nosakāms visiem okupāciju dokumentiem atbilstoši sekojošiem principiem:

2.1. Latvijas Nacionālajam arhīvam līdz 2018. gada 31. decembrim apzināt visus okupāciju dokumentu arhīvus, kas ir valsts varas īstenotāju rīcībā un kas nav nodoti Latvijas

Nacionālajam arhīvam, un nodrošināt sadarbībā ar attiecīgajiem valsts varas īstenotājiem dokumentu nodošanu Latvijas Nacionālajam arhīvam. Satversmes aizsardzības birojam, Drošības policijai, Valsts policijas koledžai, Latvijas Universitātei un Latvijas Zinātņu akadēmijai attiecīgie arhīvi jānodod ne vēlāk kā līdz 2018. gada 31. decembrim. Citiem – atbilstoši Latvijas Nacionālā arhīva apstiprinātajam plānam, kas izstrādāts, ņemot vērā Nacionālās atmiņas institūta atzinumu, un kas īstenojams ne vēlāk kā līdz 2023. gada 31. decembrim. Dokumenti nododami pilnā apjomā. Jebkura cenzūra ir aizliegta.

2.2. Visi okupāciju dokumenti un šo dokumentu arhīvi, kas ir Latvijas Nacionālajā arhīvā vai cita valsts varas īstenotāja rīcībā, ir nacionālā dokumentārā mantojuma sastāvdaļa un to iznīcināšana ir aizliegta. Latvijas Nacionālais arhīvs, konstatējot dokumentu neesību, veic novērtējumu un sniedz informāciju Ministru kabinetam ne vēlāk kā mēneša laikā pēc neesības konstatēšanas, kā arī sagatavo lūgumu par kriminālprocesa ierosināšanu.

2.3. Okupāciju dokumentus, kas nav nodoti Latvijas Nacionālajam arhīvam un kas sniedz ziņas par valsts varas īstenotāju rīcību, Latvijas Nacionālais arhīvs pēc pašiniciatīvas vai saņemot attiecīgu lūgumu no dokumentu turētāja novērtē un lemj par attiecīgo dokumentu piederību pie nacionālā dokumentārā mantojuma. Latvijas Nacionālais arhīvs reizi gadā publicē informāciju tiešsaistē par šāda veida dokumentiem.

3. VDK dokumentu pieejamības nodrošināšana

3.1. Latvijas Nacionālais arhīvs pakāpeniski veic VDK dokumentu digitalizāciju, bet ne vēlāk kā līdz 2028. gada 4. maijam.

3.2. VDK dokumentu digitalizācijas un publikācijas tiešsaistē prioritāti kārtējā gadā nosaka, vadoties pēc Nacionālās atmiņas institūta atzinuma, ko sniedz reizi gadā, bet ne vēlāk kā līdz Latvijas Republikas Neatkarības atjaunošanas dienai.

Nosakot 2018. gada un 2019. gada prioritātes, jāievēro, ka šādas dokumentu grupas jāpublicē sekojošos termiņos:

3.2.1. Latvijas Komunistiskās partijas nomenklatūras kadru lietu kolekcijas personas lietas – līdz 2019. gada 20. decembrim, ja nav noteikts citādi:

3.2.1.1. Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas pirmo sekretāru – Jāņa Kalnbērziņa, Arvīda Pelšes, Augusta Vosa, Borisa Pugo, Jāņa Vagra, Alfrēda Rubika – ne vēlāk kā līdz 2018. gada 30. jūnijam;

3.2.1.2. LPSR Augstākās Padomes Prezidija priekšsēdētāju – Augusta Kirhenšteina, Kārļa Ozoliņa, Jāņa Kalnbērziņa, Vitālija Rubeņa, Pētera Strautmaņa, Jāņa Vagra, Anatolija Gorbunova – ne vēlāk kā līdz 2018. gada 30. jūnijam;

3.2.1.3. LPSR Tautas Komisāru Padomes un LPSR Ministru Padomes priekšsēdētāju – Viļa (Jāņa Vilhelma) Lāča, Jāņa Peives, Vitālija Rubeņa, Jurijs Rubeņa, Viļņa Edvīna Breša – ne vēlāk kā līdz 2018. gada 30. jūnijam;

3.2.1.4. Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas otro sekretāru – ne vēlāk kā līdz 2018. gada 23. augustam;

3.2.1.5. Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas biroja locekļu – līdz 2018. gada 20. decembrim;

3.2.1.6. LPSR Augstākās Padomes priekšsēdētāju un LPSR Augstākās Padomes Prezidija locekļu – līdz 2018. gada 31. decembrim;

3.2.1.7. LPSR iekšlietu tautas komisāru, LPSR valsts drošības tautas komisāru, LPSR valsts drošības ministru, LPSR iekšlietu ministru, LPSR sabiedriskās kārtības sargāšanas ministru, LPSR Valsts drošības komitejas priekšsēdētāju – līdz 2018. gada 23. augustam;

3.2.1.8. LPSR iekšlietu tautas komisāru pirmo vietnieku, vietnieku un palīgu, LPSR valsts drošības tautas komisāru pirmo vietnieku, vietnieku un palīgu, LPSR valsts drošības ministru pirmo vietnieku, vietnieku un palīgu, LPSR iekšlietu ministru pirmo vietnieku un vietnieku, LPSR sabiedriskās kārtības

sargāšanas ministru pirmo vietnieku un vietnieku, LPSR Valsts drošības komitejas priekšsēdētāju pirmo vietnieku, vietnieku un palīgu – līdz 2019. gada 20. decembrim;

3.2.1.9. LPSR Tautas Komisāru Padomes locekļu, LPSR Ministru Padomes locekļu – Ministru Padomes priekšsēdētāja pirmo vietnieku, vietnieku, ministru, ministru vietnieku un komiteju ar LPSR Ministru Padomes locekļa tiesībām priekšsēdētāju un to vietnieku, LPSR Zinātņu akadēmijas prezidentu un to vietnieku – līdz 2019. gada 20. decembrim;

3.2.1.10. LPSR Tautas Komisāru Padomes Lietu pārvaldes un LPSR Ministru Padomes Lietu pārvaldes lietu pārvaldnieku, to vietnieku un daļu vadītāju – līdz 2019. gada 20. decembrim;

3.2.1.11. Latvijas Komunistiskās partijas Rīgas pilsētas komitejas pirmo un otro sekretāru, biroja locekļu;

3.2.1.12. Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas daļu vadītāju, to vietnieku, nodaļu vadītāju, to vietnieku, sektoru vadītāju un to vietnieku;

3.2.1.13. Latvijas Komunistiskās partijas republikas pakļautības pilsētu, rajonu un Rīgas pilsētas rajonu, kā arī PSRS Jūras flotes ministrijas Latvijas Jūras kuģniecības komiteju pirmo sekretāru;

3.2.1.14. Latvijas Komunistiskās partijas republikas pakļautības pilsētu, rajonu un Rīgas pilsētas rajonu, kā arī PSRS Jūras flotes ministrijas Latvijas Jūras kuģniecības komiteju otro sekretāru;

3.2.1.15. Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas republikas pakļautības pilsētu, rajonu un Rīgas pilsētas rajonu darbaļaužu (tautas) deputātu padomju izpildu komiteju priekšsēdētāju;

3.2.1.16. LPSR Iekšlietu tautas komisariāta, LPSR Valsts drošības tautas komisariāta, LPSR Valsts drošības ministrijas, LPSR Iekšlietu ministrijas un LPSR Valsts drošības komitejas daļu priekšnieku, daļu priekšnieku vietnieku, nodaļu priekšnieku un nodaļu priekšnieku vietnieku;

3.2.1.17. Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības Centrālās Komitejas pirmo sekretāru un biroja locekļu;

3.2.1.18. Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās komitejas instruktoru;

3.2.1.19. Latvijas un ārzemju draudzības un kultūras sakaru biedrības, Latvijas Komitejas kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs, Latvijas Miera aizstāvēšanas komitejas, LPSR Jaunatnes organizāciju komitejas, PSRS Valsts ārzemju tūrisma komitejas Rīgas apvienības, Vissavienības politisko zinību un zinātnes izplatīšanas biedrības Latvijas republikāniskās nodaļas, Latvijas Padomju rakstnieku savienības, LPSR Mākslinieku savienības, LPSR Komponistu savienības, LPSR Kinematogrāfijas darbinieku savienības, LPSR Žurnālistu savienības, LPSR Teātra biedrības un Padomju juristu asociācijas Latvijas nodaļas vadītāju un vadītāju vietnieku;

3.2.1.20. PSRS Reliģisko kultu lietu padomes pilnvaroto LPSR, PSRS Krievu pareizticīgās baznīcas lietu padomes pilnvaroto LPSR;

3.2.1.21. LPSR Augstākās tiesas priekšsēdētāja, LPSR prokurora, LPSR prokurora vietnieka un LPSR VDK darbību pārraugošā prokurora, LPSR Ministru Padomes Galvenās pārvaldes kara un valsts noslēpumu aizsardzībai presē vadītāju, vadītāja vietnieku un darbinieku.

3.2.2. LPSR VDK ziņojumi Latvijas Komunistiskās partijas Centrālajai Komitejai un LPSR Ministru Padomei – līdz 2018. gada 31. decembrim;

3.2.3. Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas biroja protokoli – līdz 2019. gada 31. decembrim;

3.2.4. LPSR VDK kartotēkas, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 30. aprakstam un kas sastāv no 18 lietām (kartotēkām), – līdz 2019. gada 31. janvārim, no kurām LPSR VDK aģentūras alfabētiskā kartotēka, LPSR VDK aģentūras statistiskā kartotēka, LPSR VDK operatīvās uzskaites kartotēka un LPSR VDK ārštata darbinieku uzskaites kartotēka,

kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 30. apraksta 1., 2., 3. un 4. lietai (kartotēkai), – ne vēlāk kā līdz 2018. gada 23. augustam;

3.2.5. LPSR VDK personīgo un darba lietu reģistrācijas žurnāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 25. aprakstam un kas sastāv no 53 lietām (žurnāliem), – līdz 2019. gada 31. janvārim, valsts drošības orgānu no aģentūras izslēgto aģentu un rezidentu arhīva un darba lietu un nenotikušo vervēšanu materiālu reģistrācijas žurnāli (žurnāla forma Nr. 17), – ne vēlāk kā līdz 2018. gada 23. augustam;

3.2.6. LPSR VDK 1. daļas operatīvās lietas un citi materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 1. aprakstam un kas sastāv no 27 lietām – līdz 2019. gada 25. martam;

3.2.7. LPSR VDK 2. daļas operatīvās lietas un citi materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 2. aprakstam un kas sastāv no 101 lietas – līdz 2019. gada 14. jūnijam;

3.2.8. LPSR VDK 3. daļas operatīvās lietas un citi materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 3. aprakstam un kas sastāv no 30 lietām – līdz 2019. gada 14. jūnijam;

3.2.9. LPSR VDK 4. daļas materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 4. aprakstam un kas sastāv no 99 lietām – līdz 2019. gada 14. jūnijam;

3.2.10. LPSR VDK 5. daļas operatīvās lietas un citi materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 5. aprakstam un kas sastāv no 4 lietām – līdz 2019. gada 25. martam;

3.2.11. LPSR VDK 6. daļas operatīvās lietas un citi materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 6. aprakstam un kas sastāv no 41 lietas – līdz 2019. gada 14. februārim;

3.2.12. LPSR VDK 7. daļas materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 7. aprakstam un kas sastāv no 138 lietām – līdz 2019. gada 14. jūnijam;

3.2.13. LPSR VDK Cēsu rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Dobeles rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Jēkabpils rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Jelgavas pilsētas un dzelzceļa daļas materiāli, LPSR VDK Jūrmalas pilsētas nodaļas materiāli, LPSR VDK Krāslavas rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Liepājas pilsētas un ostas daļas materiāli, LPSR VDK Limbažu rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Madonas rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Rīgas pilsētas daļas materiāli, LPSR VDK Saldus rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Stučkas rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Talsu rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Valmieras rajona nodaļas materiāli, LPSR VDK Ventspils pilsētas un ostas daļas materiāli, kas atbilst attiecīgi Satversmes aizsardzības biroja arhīva 1. fonda 8. aprakstam (9 lietas), 9. aprakstam (6 lietas), 10. aprakstam (7 lietas), 11. aprakstam (10 lietas), 12. aprakstam (14 lietas), 13. aprakstam (8 lietas), 14. aprakstam (47 lietas), 15. aprakstam (9 lietas), 16. aprakstam (2 lietas), 17. aprakstam (2 lietas), 18. aprakstam (19 lietas), 19. aprakstam (6 lietas), 20. aprakstam (7 lietas), 21. aprakstam (3 lietas), 22. aprakstam (63 lietas) – līdz 2019. gada 23. augustam;

3.2.14. LPSR VDK Sabiedrisko sakaru nodaļas materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja 1. fonda 23. aprakstam un kas sastāv no 5 lietām – līdz 2019. gada 23. augustam;

3.2.15. LPSR VDK operatīvo lietu reģistrācijas žurnāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja 1. fonda 24. aprakstam un kas sastāv no 102 lietām – līdz 2019. gada 20. decembrim;

3.2.16. LPSR VDK Sekretariāta materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja 1. fonda 26. aprakstam un kas sastāv no 45 lietām – līdz 2019. gada 20. decembrim;

3.2.17. LPSR VDK Finanšu daļas materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja 1. fonda 27. aprakstam un kas sastāv no 87 lietām – līdz 2019. gada 20. decembrim;

3.2.18. LPSR VDK Kadru daļas materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja 1. fonda 28. aprakstam un kas sastāv no 11 lietām – līdz 2019. gada 20. decembrim;

3.2.19. LPSR VDK Izmeklēšanas daļas materiāli, kas atbilst Satversmes aizsardzības biroja 1. fonda 29. aprakstam un kas sastāv no 41 lietas – līdz 2019. gada 20. decembrim;

3.2.20. Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotās Pētera Stučkas Latvijas Valsts Universitātes pirmās daļas dokumenti, kas atbilst Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 1340. fonda 1a. aprakstam – ne vēlāk kā līdz 2019. gada 28. septembrim;

3.2.21. Sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas, kas atbilst tiesu arhīvu fondiem un Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 2745. fonda 2. aprakstam, kur sadarbības fakts konstatēts – pilnā apjomā; sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas, kas atbilst tiesu arhīvu fondiem un Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 2745. fonda 2. aprakstam un kur sadarbības fakts nav konstatēts, neatkarīgi no tā, vai lieta izbeigta ar tiesas nolēmumu (lēmumu vai spriedumu) vai prokuratūras lēmumu, digitalizē pilnā apjomā, bet publicē tiešsaistē tīmekļa vietnē daļēji, ietverot tiesu nolēmumus, prokuratūras lēmumu par lietas izbeigšanu, pārbaudāmā un liecinieku liecības, lietā esošo LPSR VDK dokumentu kopijas, kā arī nepublicētās lietas informācijas uzskaiti, norādot dokumenta rekvizītus, apjomu un valodu – ne vēlāk kā līdz 2019. gada 20. decembrim. Sagatavojot publikācijai sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās esošos dokumentus, no to satura svītrot informāciju par personas procesa laikā aktuālo dzīvesvietu, personas apliecinošo dokumentu, personas kodu un tālruņa numuru. Konstatējot sadarbības fakta ar VDK pārbaudes tiesas lietas iztrūkumu, digitalizē un publicē uzraudzības lietu pilnā apjomā tiešsaistē, norādot iztrūkuma iemeslus – līdz 2019. gada 20. decembrim.

3.3. VDK dokumentu publikāciju tiešsaistē veic Latvijas Nacionālā arhīva tīmekļa vietnē. Publikācijai jābūt neitrālai, sniedzot ziņas par dokumenta rekvizītiem un šī dokumenta

izcelsmi un oriģināla atrašanās vietu, atbilstoši vispārpieņemtajiem arheogrāfijas principiem.

3.4. Digitalizēta VDK Informācijas analīzes daļas pretizlūkošanas nodrošinājuma informācijas automatizētā sistēma (elektroniskā datubāze) *Delta Latvija* neanonimizētā veidā ne vēlāk kā līdz 2018. gada 23. augustam nododama Latvijas Nacionālajam arhīvam, kas nodrošina nekavējošu tās neierobežotu pieejamību pētniecībai atbilstoši Zinātniskās darbības likumam. Pētnieki īsteno audiovizuālās fiksēšanas tiesības, ievērojot šā rīkojuma 4.2. apakšpunktā noteikto. Samaksa par izdrukām no datubāzes nedrīkst pārsniegt izdruku izgatavošanas izmaksas.

4. Līdztekus VDK dokumentu pieejamībai tiešsaistē nodrošināmas arī šādas VDK dokumentu pieejamības tiesības:

4.1. Latvijas Nacionālais arhīvs sniedz bez atlīdzības izziņu personām par VDK dokumentiem, kas satur informāciju par attiecīgo personu, ja izziņas pieprasītājs ir 1) politiski represētā persona, 2) persona, par kuru VDK slepeni vākusi ziņas, 3) persona, par kuras slepenu sadarbību ar VDK sniedz ziņas VDK dokumenti, 4) iepriekš minēto personu nāves vai rīcībnespējas (daļējas un pilnīgas) gadījumā pirmās, otrās, trešās pakāpes radnieki un aizgādņi. Šajā apakšpunktā minētajām personām izsniedz attiecīgo dokumentu atvasinājumus, izmantojot drošus sakaru līdzekļus, ja ir nopietni apgrūtināta to pārvietošanās.

4.2. Lai nodrošinātu pētījumu precizitāti, pētniekiem ir tiesības bez maksas personiski, izmantojot personiskos līdzekļus, veikt audiovizuālu fiksēšanu dokumentus saudzējošā veidā. Samaksa par kopijām nedrīkst pārsniegt kopiju izgatavošanas izmaksas. Audiovizuāli fiksēto dokumentu kopijas publicējamas tikai pētījuma ilustrēšanas vai popularizēšanas nolūkā. Dokumentu krājumus (arī tulkojumus) var izdot, tikai saņemot Latvijas Nacionālā arhīva atļauju.

5. Pētniecības organizēšanā ievērojami sekojoši principi:

5.1. Okupāciju dokumentu pētniecību var veikt jebkura fiziska persona pati pēc savas iniciatīvas vai augstskolas, zinātniskās institūcijas, plašsaziņas līdzekļa, izdevēja, biedrības vai nodibinājuma uzdevumā.

5.2. Pētniekiem, kam ir zinātniskā kvalifikācija, lūdzot pieeju okupāciju dokumentiem, nav jāsniedz ziņas par paredzēto pētījumu. Citiem pētniekiem jānorāda pētījuma temats, pētījuma pasūtītājs un pētījuma veikšanas finansēšanas avots, ja tas atšķiras no pētījuma pasūtītāja.

5.3. Pētnieki, īstenojot jaunrades tiesības, tai skaitā zinātniskās jaunrades tiesības, un vārda brīvību, ievēro objektivitāti, godaprātu un seko akadēmiskā godīguma principiem ziņu izklāstā. Avotu un ziņu izklāsta precizitātei jāveicina citu pētījumu īstenošanai un jābūt pietiekamai publisko diskusiju veikšanai.

5.4. Latvijas Nacionālais arhīvs, kā arī citas valsts institūcijas, kuru rīcībā ir okupāciju dokumenti, atklājot apzinātu īstenībai neatbilstošu ziņu sniegšanu vai rupju akadēmiskā godīguma neievērošanu, brīdina pētnieku vai, ja pētniecība veikta juridiskas personas uzdevumā, attiecīgo juridisko personu par šādas rīcības nepieļaujamību. Ja minētie pārkāpumi atkārtojas gada laikā, dokumentu turētājs var lemt par atļaujas darbam ar attiecīgajiem dokumentiem anulēšanu uz gadu. Ja vienas juridiskas personas uzdevumā vairāki pētnieki gada ietvaros pēc brīdinājuma saņemšanas atkārtoti veic minētos pārkāpumus, dokumentu turētājs var lemt par atļaujas darbam ar attiecīgajiem dokumentiem anulēšanu uz gadu visiem attiecīgās juridiskās personas uzdevumā veicamajiem pētījumiem.

6. Pētījumu rezultātu publicēšanā nodrošināmi sekojoši principi:

6.1. Latvijas vēstures pētniecībai par laiku līdz Latvijas Republikas 5. Saeimas pirmajai sēdei, kas norit ar valsts finansējuma atbalstu vai ko veic valsts augstskolas un valsts zinātniskās institūcijas, rezultātu publicēšanā priekšroku dod

atklātām publikācijām. Neatkarīgi no finansējuma un pētniecības veicēja atsevišķa datu subjekta informēšana par pētniecību un tās rezultātiem nav nepieciešama.

6.2. Latvijas vēstures pētniecības par laiku līdz Latvijas Republikas 5. Saeimas pirmajai sēdei, izmantojot šā likuma priekšrocības, rezultātu publikācijām ārpus Latvijas Republikas attiecināma Obligāto eksemplāru likumā noteiktā kārtība. Iespieddarbi neatkarīgi no to izdošanas vietas viena eksemplāra apmērā iesniedzami arī Latvijas Nacionālajam arhīvam gada laikā no to izdošanas.

6.3. Lai veidotu atgriezenisku saiti, Latvijas vēstures pētniecības par laiku līdz Latvijas Republikas 5. Saeimas pirmajai sēdei rezultātu izdevējam un publicētājam jāinformē autori par saņemtajām atsauksmēm. Datu subjektam nav tiesību pieprasīt labojumu veikšanu zinātniskajās un populārzinātniskajās publikācijās. Plašsaziņas līdzekļos neprecīzas personas datu informācijas publikācijas gadījumā datu subjektam ir tiesības lūgt precizēt sniegto ziņu saturu.

7. Ministru kabineta izveidoto speciālas starpdisciplināras komisijas bijušās VDK dokumentu zinātniskai (tai skaitā vēsturiskai un juridiskai) izpētei reorganizē par Nacionālās atmiņas institūtu līdz 2018. gada 31. decembrim, vai arī nodibina Nacionālās atmiņas institūtu līdz 2018. gada 31. decembrim. Nacionālās atmiņas institūts ir valsts zinātniskā institūcija okupāciju dokumentu, sevišķi VDK dokumentu izpētē. Izglītības un zinātnes ministrs reizi gadā, bet ne vēlāk kā līdz Latvijas Republikas Neatkarības atjaunošanas dienai sniedz publisku ziņojumu Latvijas Republikas Saeimas plenārsēdes laikā par Latvijas vēstures pētniecības rezultātiem iepriekšējā gada laikā, sevišķu vērību pievēršot okupāciju dokumentu izpētei.

8. Tieslietu ministrijai sadarbībā ar Izglītības un zinātnes ministriju un Latvijas Universitāti mēneša laikā iesniegt Ministru kabinetam atbilstošus tiesību aktu projektus.

Ministru prezidents

Māris Kučinskis

Izglītības un zinātnes ministrs

Kārlis Šadurskis

Ministru kabineta rīkojuma projekts

2018. gada __. ____
Rīgā

Rīkojums Nr.
(prot. Nr. __. §)

Par likuma “Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu” noteiktā sadarbības fakta ar VDK konstatēšanas procesa konceptuālajām izmaiņām

Pamatojoties uz speciālas starpdisciplināras komisijas bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu zinātniskai (tai skaitā vēsturiskai un juridiskai) izpētei, kas apstiprināta ar 2014. gada 20. augusta rīkojumu Nr. 433 “Par speciālās starpdisciplināras komisijas izveidi Valsts drošības komitejas dokumentu izpētei” un kas saukta Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas (turpmāk – LPSR) Valsts drošības komitejas (turpmāk – VDK) zinātniskās izpētes komisija, zinātniskās izpētes rezultātiem, kas kopš tās izveides publiskoti plašsaziņas līdzekļos, publicēti zinātniskajos rakstos un apspriesti zinātniskajās konferencēs, kā arī ievērojot secīgi organizētās sabiedrības aptaujas 2016. gada septembrī un 2018. gada janvārī par LPSR VDK dokumentu atklātību, atzīt, ka atklātība un Latvijas vēstures pētniecība ir nepieciešams līdzeklis, lai, īstenojot Latvijas Republikas Satversmes ievadā nostiprināto, novērstu totalitāra režīma atkārtšanās iespējamību Latvijas Republikas teritorijā un pārvarētu Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras sekas. Minētā īstenošanai Tieslietu ministrijai līdz 2018. gada 23. augustam jāiesniedz Ministru kabinetam:

1. Administratīvā procesa likuma grozījumi, kas paredz sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu administratīvā procesa kārtībā, sākot ar 2019. gada 23. augustu, ar nosacījumu, ka fakta konstatēšanu var lūgt tikai gadījumos, ja tas skar konkrētu tiesību vai pienākumu īstenošanu. Administratīvajai tiesai jānovērtē pēc būtības sadarbības fakta ar VDK konstatēšanas gadījumā sadarbības samērojamība ar personai noteiktajiem tiesību un pienākumu īstenošanas nosacījumiem konkrētajā gadījumā. Objektīvās izmeklēšanas rezultātā konstatējot noziedzīgā nodarījuma sastāva pazīmes, administratīvajai tiesai nosakāms pienākums taisīt blakus lēmumu. Administratīvās tiesas nolēmums publicējams mēneša laikā pēc tā spēkā stāšanās oficiālā izdevuma “Latvijas Vēstnesis” šāda veida tiesu nolēmumu publikācijai paredzētajā tīmekļa vietnē. Sadarbības fakta ar VDK konstatēšanas gadījumā Latvijas Nacionālā arhīva tīmekļa vietnē publicē lietu pilnā apjomā pusgada laikā no tiesas nolēmuma spēkā stāšanās, bet, nekonstatējot faktu, publicē lietu daļēji gada laikā no tiesas nolēmuma spēkā stāšanās, ietverot tiesu nolēmumus, pārbaudāmā un liecinieku liecības, lietā esošo LPSR VDK dokumentu kopijas, kā arī nepublicētās lietas informācijas uzskaiti, norādot dokumenta rekvizītus, apjomu un valodu. Sagatavojot publikācijai sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās esošos dokumentus publikācijai, no to satura svītro informāciju par personas procesa laikā aktuālo dzīvesvietu, personas apliecinājošo dokumentu, personas kodu un tālruna numuru.

2. Likumprojekts, kas paredz Satversmes aizsardzības biroja likuma grozījumus, kas atspoguļo likuma “Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu” atcelšanas tiesiskās sekas un atspoguļo arī pēc likuma atcelšanas nepieciešamās Totalitārisma seku dokumentēšanas centra funkcijas un uzdevumus kā atbalsta sniegšana prokuratūrai noziegumu atklāšanai, kas saistīti ar VDK un citām Padomju

Sociālistisko Republiku Savienības, tai skaitā LPSR, represīvām institūcijām.

Ministru prezidents

Māris Kučinskis

Izglītības un zinātnes ministrs

Kārlis Šadurskis

VDK dokumentu jēdziens²

VDK dokumenti šā jēdziena visplašākajā nozīmē atbilstoši likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 2. pantam ir dokumentēta informācija, kuras autors vai adresāts ir VDK – institucionālā sistēma, kas aptver institucionālu un funkcionālu padotību, šīs sistēmas un to veidojošo elementu vēsturiskās formācijas, personālu –,³ kuras “saturs attiecas uz jebkuru VDK tieši vai netieši raksturojošu darbību”,⁴ kas atrasta “VDK oficiālajās vai konspiratīvajās telpās”, turklāt ar pēdējām jāsaprot arī piesegstruktūru telpas,⁵ un kuras kopums sniedz liecības par VDK štata vai ārštata darbiniekiem.⁶ Turklāt, ievērojot apsvērumus, kas izteikti likuma apspriešanās, 2. pantā noteiktais saturs ir paplašināms un VDK dokumentiem paredzētais statuss un aizsardzības līmenis ir attiecināms arī uz citiem dokumentiem, kas ļauj veikt “visu Latvijas teritorijā pastāvējušo totalitāro režīmu darbības izvērtēšanu”.⁷ Ministru prezidenta Valda Birkava biedrs, tieslietu ministrs Egils Levits, raksturojot atteikšanos no Ministru kabineta virzītā likumprojekta *Par totalitārisma seku dokumentāciju un bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības fakta konstatēšanu* par labu Juridiskās komisijas piedāvātajam tiesiskajam risinājumam, kur uzsvars likts uz “aktuālo momentu”, pakļaujot

² Sadaļa sagatavota, izmantojot pētījumu – Jarinovska, Kristīne. *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras*. Ziņojumi starptautiskajā zinātniskajā konferencē 2016. gada 11., 12. un 13. augustā Rīgā. Otrā daļa. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas, K. Kangeras un D. Šēnberga zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 4. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2017, 132.–179. lpp.

³ Likuma “Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu” (*Latvijas Vēstnesis*, Nr. 65 (196), 1994, 2. jūnijs) 2. pants 1. punkts.

⁴ Likuma “Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu” 2. pants 2. punkts.

⁵ Likuma “Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu” 2. pants 3. punkts.

⁶ Likuma “Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu” 2. pants 4. punkts, 3. panta pirmā daļa.

⁷ Egila Levita (tieslietu ministra) uzstāšanās 5. Saeimas 1994. gada 24. februāra sēdē par likumprojektu *Par totalitārisma seku dokumentāciju un bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības fakta konstatēšanu* (rudens sesijas dokuments Nr. 259) un likumprojektu *Par bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības faktu ar to konstatēšanu* (iesniegusi Juridiskā komisija, ziemas sesijas dokuments Nr. 197). Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_94/st2402.html

izvērtēšanai “Valsts drošības komiteju kā galveno, kaut gan nebūt ne vienīgo okupācijas institūciju, kura realizēja okupācijas politiku Latvijā”,⁸ norādīja, ka valdība piekrita šādai uzsvara maiņai ar nosacījumu, ka par izvērtēšanu atbildīgās institūcijas paplašinās likuma darbības loku. Tādējādi jāatzīst, ka likumā ir iestrādāta rīcības brīvība, kas paredz iespēju LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai kā tieši atbildīgajai par VDK dokumentu zinātnisko izpēti,⁹ veikt zinātnisko darbību, kas “aptvert visus totalitāros režīmus, kādi darbojušies Latvijā, [...] arī citur”,¹⁰ jo, kā norādīja Egils Levits, “tas ir vajadzīgs galvenokārt mūsu sabiedrības imunizēšanai pret šādām totalitārisma tendencēm un tādēļ būtu šajā darbībā jāizskata un jāanalizē, jādokumentē, jāsapatavo mācību un cita veida zinātniski materiāli par visiem šiem totalitārajiem režīmiem”.¹¹ Pateicoties Latvijas Republikas Satversmes ievada trešajai rindkopai, kas tapusi, iedvesmojoties no Eiropas Savienības Tiesas tiesneša Egila Levita priekšlikuma,¹² šāda kompetences paplašināšana ir arī konstitucionāli

⁸ Egila Levita (tieslietu ministra) uzstāšanās 5. Saeimas 1994. gada 24. februāra sēdē par likumprojektu *Par totalitārisma seku dokumentāciju un bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības fakta konstatēšanu* (rudens sesijas dokuments Nr. 259) un likumprojektu *Par bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības faktu ar to konstatēšanu* (iesniegusi Juridiskā komisija, ziemas sesijas dokuments Nr. 197). Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_94/st2402.html

⁹ Likuma “Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu” 18. panta pirmā *secunda* daļa.

¹⁰ Egila Levita (tieslietu ministra) uzstāšanās 5. Saeimas 1994. gada 24. februāra sēdē par likumprojektu *Par totalitārisma seku dokumentāciju un bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības fakta konstatēšanu* (rudens sesijas dokuments Nr. 259) un likumprojektu *Par bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības faktu ar to konstatēšanu* (iesniegusi Juridiskā komisija, ziemas sesijas dokuments Nr. 197). Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_94/st2402.html

¹¹ Egila Levita (tieslietu ministra) uzstāšanās 5. Saeimas 1994. gada 24. februāra sēdē par likumprojektu *Par totalitārisma seku dokumentāciju un bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības fakta konstatēšanu* (rudens sesijas dokuments Nr. 259) un likumprojektu *Par bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības faktu ar to konstatēšanu* (iesniegusi Juridiskā komisija, ziemas sesijas dokuments Nr. 197). Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_94/st2402.html

¹² Sk. plašāk: Jarinovska, Kristīne. “Drafting the Preamble for the Satversme: A New Approach to one of the Oldest Still-Functioning Republican Basic Laws”, *Vienna Journal on International Constitutional Law*, Vol. 9, 2/2015, pp. 253–271; Jarinovska, Kristīne. “The Preamble of the Satversme: the New Approach to Constitutional Self-Restraint”, *Acta Juridica Hungarica*, 2014, Vol. 55, No 4, 2014, pp. 351–366. Pieejams: <http://akademai.com/doi/pdf/10.1556/AJur.55.2014.4.4>; Jarinovska, Kristīne. “Popular Initiatives as Means of Altering the Core of the Republic of Latvia”, *Juridica international*.

pamatota. Turklāt LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas izveides un darbības pamatā esošie dokumenti,¹³ skatot tos kopsakarā ar likumu *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu*” 18. panta pirmo *secunda* daļu un Satversmes ievada trešo rindkopu, nosaka šīs komisijas vadošo lomu VDK dokumentu noteikšanā un līdzīga statusa un aizsardzības līmeņa noteikšanā citiem līdzīgas sabiedriskās un valstiskās nozīmes dokumentiem, ar kuru palīdzību, kā norādīja Egils Levits, iespējams veikt “sabiedrības imunizēšanu pret totalitārisma tendencēm”, konfrontējot sabiedrību ar tās neseno vēsturi. Faktiski visi okupācijas valsts varas radītie un tās rīcībā nonākušie dokumenti PSRS un nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā pelnījuši līdzīgu statusu un aizsardzības līmeni kā VDK dokumenti. Tāpat sabiedriski un valstiski svarīgi līdzīgi attiekties arī pret PSRS un Vācijas Reiha okupācijas laika periodiskajiem izdevumiem un propagandas līdzekļiem.

VDK dokumentu un citu līdzīgas nozīmes dokumentu atklātība Latvijas Republikas tiesiskajā sistēmā pieder pie šīs sistēmas informācijas atklātības kodola gan tāpēc, ka atklāj valstiskuma pamatus, gan arī tāpēc, ka ir efektīvs līdzeklis Latvijas Republikas Satversmes normu par totalitārisma nosodīšanu un svešo varu upuru pieminēšanu īstenošanai.

Ilustratīvs dokumentu grupu raksturojums

Satversmes aizsardzības birojā esošie VDK dokumenti

Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošo VDK dokumentu pieejamība

Tikai 2017. gada 15. marta vēstulē Nr. 5.2-10/17/168 Satversmes aizsardzības birojs pēc ilgstošiem LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas lūgumiem sniegt informāciju par tā rīcībā esošo VDK dokumentu juridisko statusu tieši norādīja, ka šie dokumenti nav valsts noslēpuma objekts. Tomēr visus lūgumus sniegt informāciju šī valsts drošības iestāde atteica, atsaucoties uz fizisko personu datu aizsardzības regulējumu. Gandrīz divus gadus lūgto Satversmes aizsardzības biroja

Law Review, University of Tartu, No. XX, 2013, pp. 152–159. Pieejams: http://www.juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2013_1_152.pdf.

¹³ Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojums Nr. 433 “Par speciālās starpdisciplinārās komisijas izveidi Valsts drošības komitejas dokumentu izpētei” (*Latvijas Vēstnesis*, Nr. 164 (5224), 2014, 21. augusts), komisijas izdoti, ministru un rektora saskaņoti reglamentanti, kā arī citi tiesību akti.

rīcībā esošo VDK dokumentu aprakstu LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija saņēma tikai 2017. gada oktobrī pēc tam, kad bija informējusi 12. Saeimas Nacionālās drošības komisiju par komisijas ieskatā neatbilstošu valsts drošības iestādes rīcību, iepazīstinot ar aprakstiem. 2017. gada 31. augustā komisijas pārstāvji nesekmīgi mēģināja iepazīties ar VDK dokumentu aprakstiem. 2017. gada 12. septembrī A4 formas izdrukā, kas sadalītas divās mapēs uz drukātām lapām bez dokumentam obligātiem rekvizītiem un norādes par izsniegto lapu juridisko statusu, bija izsniegts pieciem komisijas locekļiem pēc “saistību raksta”, kam pielikumā bija Krimināllikuma normu uzskaitījums, parakstīšanas, nesāņemot paskaidrojumus pēc atbilstoša pieprasījuma par “saistību raksta” parakstīšanas iemesliem un apraksta juridisko statusu. Iepazīšanās kopā ar “saistību raksta” parakstīšanas procedūru Satversmes aizsardzības biroja telpās ilga 43 minūtes. Tad komisijas pārstāvjus lūdza atbrīvot telpu citām plānotām nodarbēm. Lai gan komisija vēlāk saņēma vēl 2017. gada 15. martā solīto aprakstu, šoreiz jau ar dokumenta obligātiem rekvizītiem, tomēr toreiz nekādas norādes par saņemto izdruku juridisko statusu nebija saņemtas. Tā kā parakstīts “saistību raksts”, bet saņemtais materiāls nesatur norādes par juridisko statusu, komisija lūdza tiešu skaidrojumu. Līdz 2017. gada 30. novembrim šāds skaidrojums nebija saņemts, lai arī 12. Saeimas Nacionālās drošības komisijai valsts drošības iestāde rakstveidā apgalvoja, ka komisijas pārstāvji nav lūguši paskaidrot iemeslus “saistību raksta” parakstīšanai tāpat kā nav lūguši sniegt informāciju par apraksta juridisko statusu.

Tikai 2017. gada 30. novembrī – sešus mēnešus pirms 2018. gada 31. maija – Satversmes aizsardzības birojs pirmo reizi rakstveidā apliecināja, ka pēc valsts noslēpuma sevišķās atļaujas ieguves LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas atsevišķus pētniekus pielaidīs VDK aģentu kartotēkai. Iepriekš, kā to apliecina arī atklātā 12. Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas sēde 2016. gada 15. novembrī, kuru vadīja Dr. hist. Ritvars Jansons, pastāvēja nostāja, ka pieejamība VDK aģentu kartotēkai tiks liegta pat arī pēc valsts noslēpuma sevišķās atļaujas piešķiršanas komisijas locekļiem. Ievērojot Satversmes aizsardzības biroja viedokļa izmaiņas par ārējo normatīvo aktu piemērošanu, tas ļāva 2017. gada novembrī pieteikt pētniekus valsts noslēpuma sevišķās atļaujas saņemšanai, kas tika izsniegtas pēc 2018. gada 5. februāra, kā arī ļāva LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija sadarbībā ar Satversmes aizsardzības biroju organizēt nepastarpinātu Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošo dokumentu izpēti, kas iepriekš pētīti pastarpināti, izmantojot sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās esošos dokumentus

un ar kritiskās analīzes palīdzību novērtējot šo dokumentu sakarā veiktās procesuālās darbības, tai skaitā juridiskos slēdzienus.

VDK Informācijas analīzes daļas pretizlūkošanas nodrošinājuma informācijas automatizētā sistēma (elektroniskā datubāze) *DELTA Latvija* ne pilnā apjomā, ne arī oriģinālā formā nekad nav bijusi pieejama LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai. Satversmes aizsardzības birojs, neesot atbilstoši pieņemtiem Ministru kabineta noteikumiem, anonimizēja *DELTA Latvija* ar nolūku to nodot Latvijas Nacionālajam arhīvam. Anonimizācija publiski apstiprinās tikai 2017. gada 12. novembra Latvijas televīzijas raidījumā *De facto*, bet nodošana veikta 2018. gada janvārī, tātad pieejama mazāk kā piecus mēnešus pirms 2018. gada 31. maija. Neskatoties uz to, ka anonimizētās *DELTA Latvija* izpēte bijusi iespējama vien no 2018. gada janvāra jeb nedaudz vairāk nekā četrus mēnešus pirms 2018. gada 31. maija un tās izpētes iespējas ir ievērojami ierobežotas, tomēr jau LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas un Latvijas Universitātes kopīgi rīkotajā starptautiskajā zinātniskajā konferencē *TĪKLS: totalitāro dienestu ārstata darbinieki, uzticības personas, informatori, rezidenti, aģenti*, Rīgas Latviešu biedrības nama Līgo zālē 2018. gada 9. un 10. martā, sadarbībā ar Konrāda Adenauera fondu sniegti ziņojumi par pētījumiem par VDK Informācijas analīzes daļas pretizlūkošanas nodrošinājuma informācijas automatizētā sistēma (elektroniskā datubāze) *DELTA Latvija* saturošajām ziņām.

Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošo VDK dokumentu raksturojums

Apjoms

Atbilstoši Satversmes aizsardzības biroja sniegtajam to rīcībā esošajam VDK dokumentu 2017. gada 23. oktobra Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra 1. fonda *Latvijas PSR Valsts drošības komiteja* aprakstam bez numura (parakstījusi Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra vadītāja Zinta Ābola, uz simt sešdesmit lapām), VDK dokumentu apjoms ir šāds:

1. fonds, 1. apraksts: LPSR VDK 1. daļas operatīvās lietas un citi materiāli

27 lietas (4 084 lapas)

1. fonds, 2. apraksts: LPSR VDK 2. daļas operatīvās lietas un citi materiāli

101 lietas (20 325 lapas)

1. fonds, 3. apraksts: LPSR VDK 3. daļas operatīvās lietas un citi materiāli

30 lietas (2 355 lapas)

1. fonds, 4. apraksts: LPSR VDK 4. daļas materiāli

99 lietas (11 785 lapas)

1. fonds, 5. apraksts: LPSR VDK 5. daļas operatīvās lietas un citi materiāli

4 lietas (658 lapas)

1. fonds, 6. apraksts: LPSR VDK 6. daļas operatīvās lietas un citi materiāli

41 lieta (5 131 lapa)

1. fonds, 7. apraksts: LPSR VDK 7. daļas materiāli

138 lietas (3 086 lapas)

1. fonds, 8. apraksts: LPSR VDK Cēsu rajona nodaļas materiāli

9 lietas (476 lapas)

1. fonds, 9. apraksts: LPSR VDK Dobeles rajona nodaļas materiāli

6 lietas (549 lapas)

1. fonds, 10. apraksts: LPSR VDK Jēkabpils rajona nodaļas materiāli

7 lietas (185 lapas)

1. fonds, 11. apraksts: LPSR VDK Jelgavas pilsētas dzelzceļa daļas materiāli

10 lietas (581 lapa)

1. fonds, 12. apraksts: LPSR VDK Jūrmalas pilsētas nodaļas materiāli

14 lietas (1 168 lapas)

1. fonds, 13. apraksts: LPSR VDK Krāslavas rajona nodaļas materiāli

8 lietas (149 lapas)

1. fonds, 14. apraksts: LPSR VDK Liepājas pilsētas un ostas daļas materiāli

47 lietas (5 922 lapas)

1. fonds, 15. apraksts: LPSR VDK Limbažu rajons nodaļas materiāli

9 lietas (52 lapas)

1. fonds, 16. apraksts: LPSR VDK Madonas rajona nodaļas materiāli

2 lietas (33 lapas)

- 1. fonds, 17. apraksts:** LPSR VDK Rīgas pilsētas daļas materiāli
2 lietas (31 lapa)
- 1. fonds, 18. apraksts:** LPSR VDK Saldus rajona nodaļas materiāli
19 lietas (1 059 lapas)
- 1. fonds, 19. apraksts:** LPSR VDK Stučkas (tagad Aizkraukles) rajona nodaļas materiāli
6 lietas (531 lapa)
- 1. fonds, 20. apraksts:** LPSR VDK Talsu rajona nodaļas materiāli
7 lietas (649 lapas)
- 1. fonds, 21. apraksts:** LPSR VDK Valmieras rajona nodaļas materiāli
3 lietas (304 lapas)
- 1. fonds, 22. apraksts:** LPSR VDK Ventspils pilsētas un ostas daļas materiāli
63 lietas (4 581 lapa)
- 1. fonds, 23. apraksts:** LPSR VDK Sabiedrisko sakaru nodaļas materiāli
5 lietas (178 lapas)
- 1. fonds, 24. apraksts:** LPSR VDK operatīvo lietu reģistrācijas žurnāli
102 lietas (17 297 lapas)
- 1. fonds, 25. apraksts:** LPSR VDK personīgo un darba lietu reģistrācijas žurnāli
53 lietas (5 322 lapas)
- 1. fonds, 26. apraksts:** LPSR VDK Sekretariāta materiāli
45 lietas (9 703 lapas)
- 1. fonds, 27. apraksts:** LPSR VDK Finanšu daļas materiāli
87 lietas (6 155 lapas)
- 1. fonds, 28. apraksts:** LPSR VDK Kadru daļas materiāli
11 lietas (1 160 lapas)
- 1. fonds, 29. apraksts:** LPSR VDK Izmeklēšanas daļas materiāli
41 lieta (7 338 lapas)
- 1. fonds, 30. apraksts:** LPSR VDK operatīvo uzskaišu u.c. kartotēkas
18 lietas (kartotēkas)
- 1. fonds, 31. apraksts:** LPSR VDK automatizētās informācijas sistēmas tehniskā dokumentācija

176 lietas

1. fonds, 32. apraksts: LPSR VDK Informācijas analīzes daļas ESM [elektriskās skaitļošanas mašīnas] disku pakete un lentes

257 lietas

Vispārīgs satura raksturojums¹⁴

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas uzdevumā, ievērojot Latvijas Universitātes rektora 2018. gada 5. februārī saskaņoto *Kārtību, kādā LPSR Valsts drošības zinātniskās izpētes komisijas locekļi veic pētīšanas darbu valsts drošības iestādē* Nr.VDK kom-3/1, pētnieki veica Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošā 1. fonda *Latvijas PSR Valsts drošības komiteja* (turpmāk arī – 1. fonda) dokumentu izpēti no 2018. gada 6. februāra līdz 31. maijam. Ievērojot to, ka neraugoties uz pētnieku lūgumiem, 2018. gada 27. novembra Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra, 2018. gada 22. maija LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas reglamentu un komisijas priekšsēdētāja rīkojumu, tikai 2018. gada 31. maijā plkst. 15.00 Satversmes aizsardzības birojs izsniedza LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai Satversmes aizsardzības biroja ietvaros veiktās zinātniskajam darbam nepieciešamās piezīmes, izvērstā datu analīze un zinātniski slēdzieni ir nākotnē veicams zinātnisks darbs. Pirmie 1. fonda izpētes rezultāti guvuši atspoguļojumu 2018. gada 9. un 10. martā Rīgā LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas un Latvijas Universitātes sadarbībā ar Konrāda Adenauera fondu organizētajā starptautiskajā zinātniskajā konferencē *TĪKLS: totalitāro dienestu ārstata darbinieki, uzticības personas, informatori, rezidenti, aģenti*, uz kuru bija aicināti Ministru kabineta locekļi un tautas priekšstāvji 12. Saeimā, ieradās 12. Saeimas deputāti Ritvars Jansons un Inguna Sudraba. Izvērstāki slēdzieni būs prezentēti LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pārskata konferencē, kas plānota 2018. gada 13. jūnijā Kristapa Morberga namā, Dzintaru prospektā 52/54, Jūrmalā.

Ievērojot to, ka Satversmes aizsardzības birojs atļāvis apspriest tā 1. fondā esošo VDK dokumentu saturu Komisijā, bet ierobežojis publisku diskusiju iespēju, šeit sniegtā informācija par Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošajiem dokumentiem sniegta kā ilustratīvs materiāls ar mērķi pamatot LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas tiesību aktu

¹⁴ Sadaļa sagatavota, izmantojot pētījumus, ko veica Ainārs Bambals, Solveiga Krūmiņa-Koņkova, Ojārs Stepens, Gints Zelmenis un Arturs Žvinklis, gatavojot ziņojumus pārskata konferencei, kas plānota 2018. gada 13., 14. un 15. jūnijā.

projektos izteiktos priekšlikumus un veidot vismaz vispārīgu izpratni par Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošo dokumentu saturu. Materiāls sagatavots, strukturējot to atbilstoši Satversmes aizsardzības biroja sagatavotajiem un Komisijai sniegtajiem tā rīcībā esošo VDK dokumentu aprakstiem, tajā skaitā 2017. gada 23. oktobra dokumentam.

1. LPSR VDK 1. daļas (ārējā izlūkošana) operatīvās lietas un citi materiāli (1. fonda 1. apraksts). Apraksts ietver 27 lietas. Šajā sakarā īpaši paskaidrojams, ka, veidojot 2017. gada 23. oktobra fonda aprakstus, Satversmes aizsardzības birojs ir numurējis katru LPSR VDK izveidotās lietas sējumu kā atsevišķu lietu. Piemēram, operatīvās pārbaudes lieta Nr. 113 "BER" par Andreju Dītrihu Lēberu, kas pārveidota operatīvās izstrādes lietā Nr. 873 ir divos sējumos – pirmais uz 471 lapām aptver laika periodu no 1961. gada līdz 1990. gadam, bet otrs uz 322 lapām aptver laika periodu no 1978. gada līdz 1990. gadam, taču 1. fonda 1. aprakstā tā fiksēta kā divas lietas. Līdzīgi informatīvā lieta Nr. 468 "PRICĀL", vēlāk operatīvās pārbaudes lieta, ir četros sējumos, kas 1. fonda 1. aprakstā fiksēta kā četras lietas. Šādu uzskaitījumu var turpināt par šo un citiem aprakstiem. Līdz ar to, nākotnē veidojot Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva aprakstus šim fondam, pamatojoties uz vispārējiem arheogrāfijas principiem, lietu skaits aprakstā var mainīties. Šī īpatnība attiecināma uz teju visiem 32 aprakstiem.

Dokumenti pētīti izlases veidā. Izpētītajos dokumentos atrodama LPSR VDK iegūtā informācija par dažādu LPSR iedzīvotāju (pārsvarā kultūras un zinātnes darbinieku) braucieniem uz ārzemēm vai citiem sakariem ar ārzemēm (aģentu atskaites par ārzemju braucieniem, VDK dotie uzdevumi par ārzemēs veicamo, LPSR VDK sarakste ar PSRS VDK centrālo aparātu Maskavā, piemēram, lai saņemtu sankciju spiegošanas pasākumiem). Šajā aprakstā esošo dokumentu vidū ir arī dokumenti, kas apliecina VDK centienus LPSR zinātnieku komandējumus uz ārzemēm izmantot spiegošanas nolūkos. Vienlaikus aprakstā iekļautas arī LPSR VDK 1. daļas funkcijām neraksturīgas lietas, piemēram, lieta-formulārs Nr. 14991 *SMELIJ*, kas ietver 1940. gada dokumentus uz 43 lapām par ģenerāļa Roberta Kļaviņa sadarbību ar PSRS izlūkdienesta rezidentūru Rīgā.

2. LPSR VDK 2. daļas (pretizlūkošana) operatīvās un citi materiāli (1. fonda 2. apraksts). Aprakstā 101 lieta. 2017. gada 23. oktobra dokumentā ir labojumi un aizkrāsojumi, piemēram, 52. lietā – operatīvās izstrādes lieta Nr. 5274 *DEJATEL*, bijusī operatīvās pārbaudes lieta Nr. 2662 ar arhīva Nr. 55431; 77. lietā – operatīvo materiālu apkopojums lietā Nr. 1054 *KROTON* (1988 – 1989) uz 48 lapām.

Dokumenti pētīti izlases veidā. Aprakstā atrodamas lietas par trimdas latviešiem, kurus LPSR VDK definē kā Otrā Pasaules kara noziedzniekus, par operatīvajā meklēšanās esošajām personām, par LPSR Centrālā Valsts Vēstures arhīva sagatavotām izziņām par tā saucamās Arāja komandas dalībniekiem, par Apvienotās Karalistes un citu valstu izlūkdienestiem, par ārvalstniekiem un bezvalstniekiem, kas pastāvīgi dzīvo PSRS, LPSR Sakaru ministrijas dokumenti par mobilizāciju īpašajam periodam, PSRS VDK Robežsardzes valsts robežas operatīvie aizsardzības plāni, materiāli par pret darbību ārvalstu izlūkdienestiem LPSR VDK režīma objektos, rūpniecības uzņēmumos, kas izpilda PSRS militāri rūpnieciskā kompleksa pasūtījumus, civilās aviācijas objektos, militārajos avioreisos, zinātnes objektos, materiāli par pretinieka aģentūras meklēšanu radiosakaru kanālos, pretizlūkošanu speciālistu iebraukšanas-izbraukšanas jautājumos, materiāli par vīzu noformēšanu LPSR Iekšlietu ministrijas Vīzu un ārzemnieku reģistrācijas daļā (OVIR), LPSR dzīvojošo vācu tautības un ārzemēs dzimušo iedzīvotāju saraksts un citi materiāli. Piemēram, lietā Nr. 37, litera lieta Nr. 473 *Personas, kuras tiek turētas aizdomās par dzimtenes nodevību 26. sējums – Uzskaites kartotēkā iekļauto personu saraksts* (1975) uz simt lapām ietver operatīvo darbību ceļā iegūtu informāciju par personām, kas plāno bēgt no PSRS vai kas plāno dibināt nacionālistisku grupu. Izpētītajos dokumentos atrodama LPSR VDK iegūtā informācija par ārzemniekiem, kas uzturējās Latvijas teritorijā, par viņu uzraudzīšanu un *operatīvo izstrādi*, par dažādu preču kā apģērbu, tehnikas, vērtslietu kontrabandu. Salīdzinoši daudz dokumentu ir par *melnā tirgus* darbību Latvijas teritorijā. Aprakstā iekļautajās lietās atrodamo dokumentu starpā ir gan aģentu ziņojumi, gan LPSR VDK dažādu struktūrvienību savstarpējā sarakste, gan LPSR VDK sarakste ar PSRS VDK centrālo aparātu Maskavā.

3. LPSR VDK 3. daļas operatīvās lietas un citi materiāli (1. fonda 3. apraksts). Aprakstā 30 lietas.

Dokumenti pētīti izlases veidā. Apraksta lietās ir materiāli par virkni operatīvo materiālu apkopojumu lietās, operatīvās pārbaudes lietām, litera lietām. Piemēram, materiāli par LPSR Tirdzniecības ministriju, LPSR Patērētāju biedrību savienību, citām institūcijām, PSRS VDK informācija par čekistu darbu pārkārtošanu apstākļos, kad tiek paplašināti ārējie ekonomiskie sakari (1990), par dažām vadošo rietumvalstu specdienestu darba īpatnībām mūsdienu apstākļos PSRS ārējo ekonomisko sakaru jomā (1990), par jauniem elementiem operatīvajā situācijā, kas radušies sakarā ar to, ka nevalstiskās organizācijas PSRS nodarbojas ar izmeklēšanas un apsardzes darbību, par Vācijas, Austrijas, ASV, Indijas un citu valstu

tiesību aizsardzības dienestiem. Izpētītajos dokumentos atrodama LPSR VDK iegūtā informācija par tādām LPSR iekšlietu sistēmas un kara komisariātu problēmām kā korupcija un slepenu dokumentu nozaudēšana. Informācija, spriežot pēc dokumentiem, iegūta no LPSR VDK aģentūras, kas strādājusi attiecīgajās struktūrās.

4. LPSR VDK 4. daļas (transporta pretizlūkošana) materiāli (1. fonda 4. apraksts). Aprakstā 99 lietas.

Dokumenti pētīti izlases veidā. Apraksta dokumentos LPSR Sakaru ministrijas informācija par ārzemnieku uzņemšanu, par pretizlūkošanu PSRS Sakaru ministrijas Zinātniski pētnieciskā sakaru institūta Rīgas nodaļā, Valsts civilās aviācijas zinātniski pētnieciskā institūta Rīgas nodaļu, materiāli par slepenības režīma ievērošanu, LPSR VDK aģentūras materiāli Somijas, Zviedrijas, Dānijas, Norvēģijas, Francijas, Nīderlandes ostās, Kanāriju salās un to ostās, Mauritānijas un citās Rietumāfrikas ostās, Latīņamerikas ostās, Indijas, Klusā okeāna ostās, pretizlūkošanas attiecībā uz Rīgas Civilās aviācijas institūtā strādājušajiem ebrejiem, ārzemju studentiem, lidostu *Rīga*, lidostu *Spilve*, Gaisa satiksmes centrālajā aģentūrā, Rīgas apvienotajā aviovienības pārvedumu un stjuartu dienestā, materiāli par kapitālistisko valstu pilsoņiem, kuri ceļo ar PSRS civilās aviācijas lidmašīnām, PSRS VDK vadošie norādījumi par operatīvajām situācijām aģentūras darba stāvokli, tādu aģentu un uzticības personu sarakstiem, par kuriem ir kompromitējoši materiāli, materiāli par slepenības režīmu Baltijas dzelzceļā, LPSR Ministru padomes Upju flotes galvenajā pārvaldē, LPSR autotransporta objektos, pasažieru plūsmā, Rīgas jūras tirdzniecības ostā, ārzemju kuģu apmeklēšanas caurlaidēs, citi materiāli, kā arī LPSR VDK lietās neievietotie materiāli par jūrniecību, aviāciju, autotransportā un citur. Izpētītajos dokumentos atrodama LPSR VDK apkopotā informācija par drošības pasākumiem transporta un kritiskās infrastruktūras objektos kā dzelzceļš un aviācija.

5. LPSR VDK 5. daļas (vēlāk *Z. konstitucionālās iekārtas aizsardzības daļa, tā saucamā cīņa ar ideoloģisko diversiju*) operatīvās lietas un citi materiāli (1. fonda 5. apraksts). Aprakstā ir tikai 4 lietas kopā tikai uz 659 lapām – divas operatīvās izstrādes lietas Nr. 2090 *Aferist* un Nr. 845 *Binom*, kā arī signāli par personām, kurām ir nodomi veikt terora aktus un kuras nelikumīgi glabājis šaujamočus 1991. gadā, materiālā tiek meklēta viena armēņu tautības personu, kas apsūdzēts kā terorists, kā arī kādas LPSR iedzīvotājas triviāls, brīvas gribas ziņojums LPSR VDK, ka pie kādas ēkas apstājās vieglā pasažieru automašīna VAZ (*Žiguli*), no kuras iespējamie latviešu nacionālisti izkrauj no automašīnas kastes, kuras pēc ziņotājas domām varētu būt šaujamoču kastes. Faktiski daļas

materiāli ir teju pilnībā iznīcināti vai neatrodas Satversmes aizsardzības biroja rīcībā.

Izpētīti visi aprakstā iekļauto lietu dokumenti. Dokumenti sniedz informāciju par vienas emigrējošās uz ārzemēm personas savervēšanu par LPSR VDK aģentu (vervēšanas plāns, sniegtie ziņojumi, atzinums par aģenta turpmākas izmantošanas nelietderību, kā arī citi dokumenti).

6. LPSR VDK 6. daļas (ekonomiskās pretizlūkošana un rūpnieciskā drošība) operatīvās lietas un citi materiāli (1. fonda 6. apraksts).

Dokumenti pētīti izlases veidā. Dokumenti sniedz ziņas par ekonomiskās pretizlūkošanas un rūpnieciskās drošības jautājumiem. Lietā ir materiāli par slepenības režīma nodrošināšanu, pretizlūkošanu starptautiskajās izstādēs un simpozijos, vākti kompromitējoši materiāli par Amerikas Savienoto Valstu, Japānas, Dānijas Karalistes, Beļģijas Karalistes, Nīderlandes Karalistes, Zviedrijas Karalistes, Apvienotās Karalistes, Francijas Republikas, Itālijas Republikas, Vācijas Federatīvās Republikas, Spānijas Karalistes, materiāli par mobilizāciju LPSR Zinātņu akadēmijā, materiālu vākšanu PSRS-ASV kopuzņēmumos *Mono-AL*, *Inta-UNION*, PSRS-Spānijas kopuzņēmumā *ELEKTRA-ISP*, PSRS-VFR kopuzņēmumos *Latviešu nams*, *KOMČER* PSRS-Itālijas kopuzņēmumā *ŠILKIN*, PSRS-Šveices Konfederācijas kopuzņēmumā *L. Š. S.*

7. LPSR VDK 7. daļas (ārējā novērošana) materiāli (1. fonda 7. apraksts). Aprakstā 138 lietas.

Dokumenti pētīti izlases veidā. Ārējās novērošanas materiāli līdz 1991. gadam. Dokumentos ārēji novēroti PSRS pilsoņi, kā arī ASV, Kanādas, VFR, Francijas, Apvienotās Karalistes, Beļģijas Karalistes, Nīderlandes Karalistes, Zviedrijas Karalistes, Izraēlas, Jemenas un citiem valstspiederīgajiem. Ārējā novērošana veikta vismaz līdz 1991. gada augustam (Deivids Grobs, ASV, lieta Nr. 146 (54), Sergejs Jonovs (ASV), Nr. 175 (75)). Dokumenti sniedz ziņas par ārējās novērošanas darbības metodēm (ārējās novērošanas grupas sastāvs, tās rīcībā esošie transporta līdzekļi, ziņojumi par novērojamā objekta aktivitātēm u. tml.), kā arī par LPSR VDK tikšanās un konspiratīvajiem dzīvokļiem (iemesli dzīvokļa izvēlei, dzīvokļa uzturēšanas un komunālo maksājumu kvītis u. tml.), piemēram, tagadējās Mēness, Brīvības, Baznīcas, Pils, virknē citās ielās kā arī tikšanās vietām, kontaktpunktiem, piemēram, Oktobra tilta caurbrauktuve, Pokrova kapi, elektrifikācijas objekts iepretim baptistu baznīcai, tualete kultūras un atpūtas parkā *Mežaparks*, Salaspils memoriāls un daudzi citi. kā arī par PSRS VDK projektu speciālu televīzijas kameru izvietojumam objektos, piemēram, *projekts Sarīkojums 536-75*.

8. LPSR VDK teritoriālo struktūrvienību dokumenti (1. fonda 8.–22. apraksti) – Cēsu rajona nodaļas, Dobeles rajona nodaļas, Jēkabpils rajona nodaļas, Jelgavas pilsētas un dzelzceļa daļas, Jūrmalas pilsētas nodaļas, Krāslavas nodaļas, Liepājas pilsētas un ostas Limbažu rajona nodaļas, Madonas rajona nodaļas, Rīgas pilsētas daļas, Saldus rajona nodaļas, Stučkas (Aizkraukles) rajona nodaļas, Talsu rajona nodaļas, Valmieras rajona nodaļas, Ventspils pilsētas un ostas daļas.

Piemēram, šajos aprakstos ir materiāli par Cēsu rajona kara komisariātu, Brīvprātīgās armijas, aviācijas un flotes veicināšanas biedrību darbību Cēsu rajonā un tās Cēsu-Valmieras aviācijas-tehniskajā sporta klubā, materiāli par pretizlūkošanu, lai atklātu un novērstu mēģinājumus gāzt konstitucionālo iekārtu Cēsu rajonā 1990. un 1991. gadā, materiāli par pretizlūkošanu par bijušo tiesāto par īpaši smagiem valsts noziegumiem no *bandītu-nelegāļu* vidus no 1950. gada līdz 1989. gadam, mēģinājumiem izbraukt no PSRS no Dobeles rajona 1991. gadā, materiāli par ekstrēmi noskaņotu personu pretpadomju darbību, kas vērsta uz sociālistiskās iekārtas gāšanu 1990. gadā un 1991. gadā, materiāli par Zemgales apgabala Jelgavas SD policiju, materiāli par Vācijas Reiha okupācijas atbalstītājiem, materiāli par pretizlūkošanu Latvijas Lauksaimniecības akadēmijā, tukšas lietas par pretizlūkošanu Jelgavā, Jūrmalas nodaļas materiāli par uz ārzemēm izbraukušajiem – pēc personīga izsaukuma vai tūrisma ceļazīmēm, instrukcija par padomju pilsoņu nepieciešamo uzvedību atrodoties ārzemēs, pretizlūkošanas materiāli par īpaša režīma objektiem, operatīvās novērošanas lietas, operatīvās pārbaudes lietas, materiāli par uzņēmumu pasta kastīte /pk 1230 (Liepājas mašīnbūve), materiāli par pretinieka aģentiem-nelegāļiem, materiāli par PSRS Jūras flotes ministrijas Okeāna zvejas flotes Liepājas bāzes kuģiem un krasta objektiem, materiāli par jauniesaukto, kuriem paredzēts dienests PSRS bruņoto spēku specvienībās, specpārbaudēm, anonīmu pretpadomju dokumentu meklēšanas materiāli par 1989. gadu un 1991. gadu, materiāli par operatīvo stāvokli īpaši svarīgu militāru objektu apkārtnē, pārbaudes īpaši svarīgu militāru objektu tuvumā, dokumenti par reemigrantiem, repatriantiem, pilsoņiem bez pavalstniecības un ārvalstu specdienestu bijušajiem aģentiem, padomju pilsoņu un ārzemnieku sakaru izpētes un pārbaudes materiāli, Ventspils pilsētas un ostas daļā materiāli par kuģu novērošanu līdz pat 1991. gada augustam.

Daļā aprakstu 2017. gada 23. oktobra dokumentā ir nesaprotamu iemeslu dēļ aizsegti fizisko personu vārdi un uzvārdi, piemēram, 14. apraksta 32. un 33. lietā par 1987. gada un 1988. gada ārštata operatīvo darbinieku lietām darba lieta Nr. 249 un personas lieta Nr. 249 Liepājas

pilsētas un ostas daļā, attiecīgi uz 16 lapām un 31 lapām, 41. lietā – darba lieta Nr. 267 un personas lieta Nr. 267 par 1988. gadu un 1989. gadu.

Jāuzsver, ka virkne lietu norādītas kā tukšas (bez lapām) – piemēram, 15. apraksta 5., 6., 7. un 8. lietas, kurās būtu jāatrodas 1991. gada materiāliem par korumpētām personām, saistītām ar tiesībsargājošiem orgāniem, par personām, kuras ārējās ekonomikas sfērā – starpvalstu uzņēmumos, kooperatīvos – nodarbojās ar organizētu noziedzīgu darbību, par specdienestu izlūkošanas un kaitniecisko darbību attiecībā uz Iekšlietu ministrijas personālsastāvu, par bīstamiem noziedzīgiem grupējumiem, kas apdraud republikas drošību, par ekonomiskās sabotāžas, noziedzīgas darbībām, kredīta un nodokļu sistēmās atklāšanas materiāliem.

Jāuzsver, ka Madonas rajona nodaļas dokumentu ir vairāk nekā Rīgas daļas dokumenti, Madonas nodaļas dokumentu ir divas lietās kopā uz 32 lapām, bet Rīgas daļā saglabātas divas lietas uz 31 lapas.

Dokumenti pētīti izlases veidā, vēršot uzmanību Liepājas pilsētas un ostas daļas, Jūrmalas pilsētas daļas un Saldus rajona nodaļas dokumentiem. Izpētītie dokumenti sniedz liecības saturiski plašu jautājumu spektru.

9. LPSR VDK Sabiedrisko sakaru nodaļas materiāli (1. fonda 23. apraksts).

Dokumenti pētīti izlases veidā. Dokumentos atrodamas ziņas par 1990. gadā izveidotās LPSR VDK Sabiedrisko sakaru nodaļas darbību. Aprakstā iekļautas lietas, kas satur galvenokārt iedzīvotāju iesniegumi, sūdzības, priekšlikumi u.c. veida sarakste ar LPSR VDK. Dokumentu starpā ir arī iedzīvotāju telefonisko sarunu ar LPSR VDK uzticības telefona operatoriem pieraksti. Lielākā daļa dokumentu sniedz informāciju par sadzīviskiem notikumiem, piemēram, ziņojumus par iespējamiem likumpārkāpumiem, kas vairumā gadījumu nav saistīti ar politiskiem jautājumiem. 1990. gada beigās un 1991. gadā fiksēti ziņojumi par iespējamiem noziegumiem, kas saistīti ar terora aktiem, informācija par organizētās noziedzības, piemēram, reketieru grupējumu formēšanos un darbību.

Salīdzinoši saturiski atšķirīga ir 1. fonda 23. apraksta 5. lieta, kur apkopoti 1991. gada maija materiāli par LPSR VDK darbinieku mobilizāciju, apbruņošanu un rīcību LPSR VDK ēku un materiālo līdzekļu apsardzei iespējamu masu nemieru vai citu ārkārtas situāciju gadījumā. Savdabīga ir 23. apraksta 3. lieta, kurā apkopoti LPSR VDK *uzticības telefona* 1991. gada dokumenti, tajā skaitā sūdzības par iekšlietu institūcijām.

10. LPSR VDK operatīvo lietu reģistrācijas žurnāli (1. fonda 24. apraksts). Tajā ir 102 lietas no 1944. gada līdz 1991. gadam. Minētajā aprakstā iekļauti aģentūras izstrādes žurnāli, grupu operatīvās izstrādes lietu uzskaites žurnāls, krimināllietu reģistrācijas žurnāls u.c. Daļa žurnālu satur personvārdus, ne segvārdus, piemēram, grupu operatīvās izstrādes žurnālā ir fiksēti to cilvēku vārdi, kuru *izstrāde* tika veikta attiecīgās lietas ietvaros.

11. LPSR VDK aģentūras personīgo un darba lietas reģistrācijas žurnāli (1. fonda 25. apraksts). Tajā ir 53 lietas, kas atbilst 53 žurnāliem (forma ž-10). Žurnālos ir no 99 (1958. gada februāris līdz augusts) līdz 201 lapai (1980. gada maijs līdz 1982. gada marts). Kopā visos žurnālos tikušas reģistrētas LPSR VDK aģentu, rezidentu, tikšanās un konspiratīvo dzīvokļu turētāju personas un darba lietas no 1953. gada marta līdz 1987. gada 12. janvārim. Līdz 1987. gada 12. janvārim reģistrētas 22953 šādas personas, proti, to lietas. Vidēji žurnālā ir vairāk ne kā 430 lietu. Piemēram, pirmajā žurnālā ir reģistrētas 396 lietas, bet pēdējā, piecdesmit trešajā – 494 lietas. Žurnālos norādīti aģentu pseidonīmi, lietas reģistrēšanas datums, nodaļa, eksistē numerācija un operatīvo darbinieku paraksti, kā arī LPSR VDK arhīva darbinieku atzīmes. Jāuzsver, ka žurnālos tiek reģistrētas nevis LPSR VDK aģentu kartotēkas kartītes, bet gan LPSR VDK aģentu (rezidentu utml.) darba un personīgās lietas, savukārt kartītes ir palīglīdzeklis lietas atrašanai. Žurnālā ir atzīmes par izslēgšanu no aktīvās aģentūras. Šādā gadījumā par bijušo aģentu dokumenti no nāk no personas lietas arhīva lietā, kuras glabāšanas termiņš bija vismaz pieci gadi. Žurnālos norādīti aģentu segvārdi, aģentūras lietas reģistrēšanas datums un numurs, kā arī citi rekvizīti. Ir ieraksti par attiecīgā aģenta personas un darba lietas tālāko virzību, bet ir arī gadījumi, kad nav nekādu atzīmju par attiecīgā aģenta personas un darba lietas likteni. Konkrētā apraksta žurnālos nav minēti aģentu vārdi un uzvārdi, tādēļ no žurnāliem vien, neesot citiem dokumentiem, nav iespējams identificēt aģentu personas, tomēr, pateicoties minētajiem žurnāliem, ir iespējams pārbaudīt aģentu kartotēkā minētās informācijas atbilstību, piemēram, aģenta reģistrēšanas laiku, segvārdu, VDK struktūrvienību, kas ar attiecīgo aģentu strādāja.

Turpmāk norādīts uz valsts drošības orgānu no aģentūras izslēgto aģentu un rezidentu arhīva un darba lietu un nenotikušo vervēšanu materiālu reģistrācijas žurnālu (žurnāla forma Nr. 17), kurā norādīti aģentu (rezidentu u. tml.) īstie vārdi un uzvārdi. Pētnieki ir konstatējuši sakritību starp LPSR VDK aģentu kartotēku, kā arī abu veidu žurnāliem. Šie fakti

ļauj izdarīt secinājumu, ka LPSR VDK aģentu kartotēka ietver LPSR VDK izveidotus, nesagrozītus un neviltotus dokumentus.

Pētnieki ir eksemplāri veikuši pārbaudes par LPSR VDK aģentu kartotēkas numuru un citu datu sakritību ar 1. fonda 25. apraksta žurnāliem. Izlases veidā sakritība ir 100 procenti.

12. LPSR VDK Sekretariāta materiāli (1. fonda 26. apraksts). Aprakstā ir 45 lietas. Aprakstā sastopami materiāli par PSRS VDK un no citām PSRS institūcijām saņemto pavēļu, instrukciju un norādījumu reģistrācijas žurnāliem no 1953. gada līdz 1991. gadam, kā arī Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas, LPSR Ministru Padomes un LPSR Augstākās Padomes Prezidija, kas visi vadīja LPSR VDK, lēmumiem, Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas, LPSR Ministru Padomes lēmumi mobilizācijas un aizsardzības jautājumos, LPSR VDK pavēļu un norādījumu reģistrācijas žurnāls, LPSR VDK slepenās pavēles no 1991. gada marta līdz decembrim, proti, arī periodā, kad Latvijas Republikas Augstākā Padome un Latvijas Republikas Ministru Padome uzskatīja, ka jau ir likvidējusi LPSR VDK (26. apraksta 40. lieta), LPSR VDK pavēles, kas nav slepenas, arī no 1991. gada janvāra līdz decembrim (26. apraksta 41. lieta). Līdzīgi arī 1991. gada LPSR VDK norādījumi līdz 1991. gada decembrim. Tāpat aprakstā sastopami PSRS VDK un LPSR VDK vadošo dokumentu iznīcināšanas 1991. gada akti, kā arī 1994. gada dokuments par LPSR VDK sekretariāta skapjos esošo pavēļu sarakstu, pirms izņemšanas un iznīcināšanas.

Dokumenti pētīti izlases veidā.

13. LPSR VDK Finanšu daļas materiāli (1. fonda 27. apraksts).

Dokumenti pētīti izlases veidā. Apraksta lietās atrodami dažādi LPSR VDK finanšu dokumenti 87 lietās no 1945. gada līdz 1991. gadam. Piemēram, šeit atrodami dokumenti, kas sniedz informāciju par LPSR VDK darbinieku naudas līdzekļu un algu izmaksu no 1990. gada janvāra līdz 1991. gada decembrim, kā arī LPSR VDK darbinieku alimentu lietas. Jāuzsver, ka 2017. gada 23. oktobra dokumentā ir aizklāti lietu nosaukumi, tajās skaitā vārdiem un uzvārdiem no 1975. gada līdz 1991. gadam – kopā 39 lietas, kas šī iemesla dēļ nav pētītas. Savdabīgi, ka lietā ir 1992. gada LPSR VDK dokumenti, proti, LPSR VDK dokumenti par periodu, kad ne tikai jau it kā sešus mēnešus bija likvidēta un aizliegta LPSR VDK, bet arī jau apmēram mēnesi neeksistēja Padomju Sociālistisko Republiku Savienība. Piemēram, 27. apraksta 51. lietā (87. grāmata) iztrūkumu un materiālu līdzekļu zaudējumu uzskaitē līdz 1992. gadam, piemēram, 27. apraksta 42., 43., 44. lietā (grāmatas attiecīgi Nr. 80, Nr. 39, Nr. 40), līdzīgi arī 27. apraksta 52., 53., 54. lietas par 90., 89., 45. grāmatu. Piemēram, 27.

apraksta 60. lietas 27. grāmatas 1. sējums datēts kā tikai 1992. gadā veidots. Aprakstā sastopamas krimināllietās izņemto un LPSR VDK finanšu daļai nodoto vērtību uzskaites līdz 1992. gadam, LPSR VDK darbinieku naudas līdzekļu un algu izmaksu personīgās kartes, kases ieņēmumu un izdevumu dokumentu reģistrācija, naudas līdzekļu pārskati, memoriālorderi, LPSR VDK grāmatvedības atskaite par 1992. gada pirmo kvartālu, inventāra apraksti, materiālo vērtību uzskaites kartotēkas, tajā skaitā par šautuvēm, izolatoriem, tipogrāfijām, viesnīcām, dokumenti par uzskaites žurnālu uz 99 lapām par LPSR VDK darba grāmatiņu un to ieliktnu kustībām.

11. LPSR VDK Kadru daļas materiāli (1. fonda 28. apraksts).

Dokumenti pētīti izlases veidā. Dokumentu starpā ir 1991. gada PSRS VDK izdotās pavēles LPSR VDK personālsastāva jautājumos, kā arī citi personālsastāva dokumenti. Piemēram, pētīta 28. apraksta 10. lieta – PSRS VDK pavēles par LPSR VDK darbiniekiem, kopā astoņdesmit septiņiem uz 68 lapām, tajā skaitā par dienesta pakāpju piešķiršanu, atbrīvošanu no dienesta, kā arī LPSR VDK darbinieku uzskaites kartotēku 223. Jāuzsver, ka LPSR VDK darbinieku uzskaites kartotēku – 28. apraksta 11. lietu – Satversmes aizsardzības birojs atteicās izsniegt izpētei LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai.

12. LPSR VDK Izmeklēšanas daļas materiāli (1. fonda 29. apraksts). Aprakstā 41 lietas. Lietas aptver laika periodu no 1965. gada līdz 1991. gadam. Piemēram, lietās ir vairākas krimināllietas. Aprakstā ir dokumenti par Nacionālsociālistiskās vācu strādnieku partijas, nacionālsociālistiskās Vācijas un to atbalstītāju noziegumiem Otrā pasaules kara laikā. Dokumenti izveidoti no 1980. gada līdz 1991. gadam, tajā skaitā konkrētas lietas par iespējamajiem kara noziegumiem, piemēram, materiāli par SS policiju, kā arī daudzi citi materiāli arī no Centrālā Valsts vēstures arhīva par Rīgas geto, par nošaušanu Biķernieku mežā, Rumbulas mežā, nošaušanu psihiatriskajās slimnīcās, karagūstekņu nometnēm, par slepkavībām, vardarbībām, spīdzināšanu, par Rīgas Centrālcietumu, Rēzeknes karagūstekņu nometni, Rēzeknes policijas sarakstiem, kā arī 1990. gada un 1991. gada tiesiskās palīdzības instrumenta izmantošanu ar ASV, Kanādu, Vācijas Federatīvo Republiku, izmeklējot lietas par iespējamajiem kara noziedzniekiem

14. LPSR VDK operatīvo uzskaišu u.c. kartotēkas (1. fonda 30. apraksts).

Satversmes aizsardzības birojs LPSR VDK informatīvās kartotēkas apkopojis arhīva 1. fonda 30. aprakstā, kur kopumā ir 18 lietas (kartotēkas). Satversmes aizsardzības biroja darbinieki atteicās atļaut

pētniekiem saskaitīt konkrētā apraksta kartotēku kartīšu skaitu. Tāpat Satversmes aizsardzības biroja darbinieki atteicās uzrādīt kartotēku pēdējās kastītes. Neminot iemeslu pētniekiem netika dota iespēja saskaitīt kartīšu skaitu kartotēkās, izņemot ceturto kartotēku – LPSR ārštata operatīvo darbinieku uzskaites kartītes, kurā pētnieks saskaitīja 74 kartītes. Ievērojot minēto, informācijai, par kuras atbilstību īstenībai nav bijusi dota atļauja pārliecināties klātienē, nav nekādas zinātniskas ticamības.

1) LPSR VDK aģentūras alfabētiskā kartotēka (Satversmes aizsardzības birojs nesniedza informāciju par precīzu kartīšu skaitu, bet minēja aptuveno skaitu 4300 aktīvo aģentu un aptuveni 350 pastāvīgās glabāšanas kartītes).

1993. gada 31. maija Totalitāro režīmu noziegumu izmeklēšanas komisijas priekšsēdētājs Dainis Vanags, Totalitārisma seku dokumentēšanas centra vadītājs Paulis Kļaviņš, šī centra galvenais speciālists Indulis Zālīte plkst. 10.30 izveidoja apskates protokolu no Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1993. gada 28. maijā saņemto dokumentu (divi koferi un divi maisi) apskati, pārbaudījuši, ka zīmogu nospiedum uz to slēdžiem neskarti un bez bojājumiem, konstatēja: divos koferos atrodās LPSR VDK aģentūras un operatīvās uzskaites kartotēka –

Koferī Nr. 1 – 3186 (Trīs tūkstoši viens simts astoņdesmit sešas) aģentūras uzskaites kartītes;

Koferī Nr. 2 – 1633 (Viens tūkstotis trīsdesmit trīs (nevis viens tūkstotis seši simti trīsdesmit trīs – tā tekstā – proti, apskates protokolā ir kļūda)!) aģentūras uzskaites kartītes, 339 (Trīs simti trīsdesmit deviņas) ārštata darbinieku uzskaites kartītes, 303 (Trīs simti trīs) operatīvās uzskaites kartītes.

Kopā abos koferos bijušas 5461 (Pieci tūkstoši četri simti sešdesmit viena) uzskaites kartīte.

Apskates protokolā fiksēts, ka divos maisos atrodas aģentūras alfabētiskā kartotēka, kopskaitā 6923 (Seši tūkstoši deviņi simti divdesmit trīs) aģentūras uzskaites alfabētiskās kartītes, kuras pēc saskaitīšanas tika sakārtotas alfabētiskā secībā un tika ieliktas četrās koka kastēs (A1, A2, A3, A4), divi koferi un četras kastes tikušas aizzīmogotas ar zīmogu 1993. gada 31. maija plkst. 17.00¹⁵.

LPSR VDK 10. daļas priekšnieks Leons Gailiņš sniedzis izziņu krievu valodā, kurā norādīts, ka 1991. gada 27. novembrī Latvijas Republikas Augstākās Padomes komisija esot uz Augstāko Padomi un Latvijas Valsts arhīvu aizvedusi šādus materiālus – aģentūras alfabētiskā

¹⁵ Tiesas lieta Nr. K30-459/10, 2011. 38. lp.

kartotēka aptuveni 4300 kartītes, aģentūras statistiskā kartotēka aptuveni 4100 kartītes, operatīvās uzskaites kartotēka aptuveni 7500 kartītes un slepenās lietvedības uzziņu kartotēka apmēram 60 000 kartītes¹⁶.

LPSR VDK aģentūras alfabētiskā kartotēka ļauj identificēt LPSR VDK aģentu daļu, kas vervēti laikā no 1944. līdz 1991. gadam, pārsvarā kartotēka atspoguļo informāciju par PSRS pastāvēšanas pēdējās desmitgadēs vervētajiem aģentiem. Izpētes rezultātā konstatēts, ka kartotēka satur informāciju arī par Latvijas iedzīvotājiem, ko, sākot no 1936. gada, savervējuši PSRS specdienesti. Vervētas arī nepilngadīgas personas. Kartotēka ir uzziņu materiāls, lai atrastu informāciju par aģentu reģistrācijas žurnālos un attiecīgās aģenta personīgās un darba, kā arī arhīva lietas. Kartotēka nesniedz informāciju par aģenta uzdevumu izpildi.

Papildus jāuzsver, ka plašāku informāciju līdztekus kartotēkai informāciju sniedz valsts drošības orgānu no aģentūras izslēgto aģentu un rezidentu arhīva un darba lietu un nenotikušo vervēšanu materiālu reģistrācijas žurnāli (žurnāla forma Nr. 17 13. sējums), kurā atrodamas sekojošas ziņas par izslēgto aģentu – vārds, uzvārds, aģenta lietas numurs, vervēšanas un izslēgšanas no aģentūras laiks, VDK struktūrvienība, kurai bijis piesaistīts aģents, informācija par aģenta darba lietu un tās apjomu, kā arī šīs lietas iznīcināšanas laiks. Šajā ž-17 žurnālā veiktas atzīmes laika posmā no 1976. līdz 1989. gadam kopumā par 558 personām.

Jānorāda, ka LPSR VDK aģentu personību konstatēšanā vienlīdz svarīgas ir arī operatīvās lietas. Atsevišķos gadījumos tās ir arī vienīgais uzziņas avots.

2) LPSR VDK statistiskā kartotēka (Satversmes aizsardzības birojs nesniedza informāciju par precīzu kartīšu skaitu).

LPSR VDK statistiskā kartotēka sniedz informāciju par aģentu sadalījumu pa LPSR VDK struktūrvienībām.

3) LPSR VDK operatīvās uzskaites kartotēka (Satversmes aizsardzības birojs nesniedza informāciju par precīzu kartīšu skaitu).

4) LPSR VDK ārštata operatīvo darbinieku uzskaites kartītes. Pētnieks saskaitīja 74 kartītes.

5) LPSR VDK operatīvo informatīvo lietu par ārzemniekiem uzskaites kartītes (Satversmes aizsardzības birojs nesniedza informāciju par precīzu kartīšu skaitu).

6) LPSR VDK aktīvo izstrādes lietu uzskaites kartītes (Satversmes aizsardzības birojs nesniedza informāciju par precīzu kartīšu skaitu).

¹⁶ Tiesas lieta Nr. K30-459/10, 2011. 24. lp.

7) LPSR VDK apmeklētāju uzskaite (209 kartītes par laika posmu no 1988. līdz 1989. gadam).

8) Pilsoņu iesniegumi LPSR VDK (kartītes atspoguļo informāciju par 1991. gadu; Satversmes aizsardzības birojs nesniedza informāciju par precīzu kartīšu skaitu).

9) “Dienesta dokumentu (DSP) uzskaite par Ventspils Ļeņina v. n. [vārdā nosauktā] zivju kombināta¹⁷ darbiniekiem un z/k [zvejnieku kolhoza] “Sarkanā Bāka” darbiniekiem” (Satversmes aizsardzības birojs nesniedza informāciju par precīzu kartīšu skaitu).

10) Operatīvo materiālu alfabētiskā kartotēka par atsevišķām ārzemju kuģu komandām (185 kartītes sniedz informāciju no 1971. gada).

11) “Liepājas “nogrēkojušos” iedzīvotāju kartotēka” (111 kartītes).

12) Kuģu apkalpes kartotēka ar fotogrāfijām (Satversmes aizsardzības birojs nesniedza informāciju par precīzu kartīšu skaitu).

13) Kartotēka par ārzemniekiem, kas uzturējušies viesnīcās (2647 kartītes).

14) Kartotēka par ārzemniekiem (4174 kartītes).

15) 1944.–1949. gados savervētie karagūstekņi – LPSR VDK aģenti karagūstekņu noietnēs LPSR (Satversmes aizsardzības birojs nesniedza informāciju par precīzu kartīšu skaitu).

16) Ārvalstu specdienestu (Krievijas, Lietuvas, Polijas) un Latvijas aģentu un aizdomās turēto personu uzskaite 20. gadsimta divdesmitajos un trīsdesmitajos gados ar norādēm par arhīva un personu lietām (2893 kartītes).

17) “Jēkabpils aprinča leģionāru, policistu, aizsargu, vācu spiegu, bandītu atbalstītāju kartotēka” (informācija par sodītajiem atbilstoši Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (KPFSR) Kriminālkodeksa 58. *prim* pantiem; 2929 kartītes).

18) Darba variants kartotēkai par Otrā pasaules kara laika aģentiem (krievu, vācu, latviešu specdienesti), Arāja komanda u.c. Latvijā un Krievijā (2158 kartītes).

17. LPSR VDK automatizētās informācijas sistēmas tehniskā dokumentācija (1. fonda 31. apraksts). Aprakstā 176 lietas. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pētniekiem netika dota iespēja pētīt šo informāciju. Apraksts satur arī informācijas sistēmu *Marss* 1983. gada vārdnīcu krājuma veidā un republikānisko specializēto apakšsistēmu

¹⁷ Atbilstoši Latvijas Nacionālā arhīva datubāzei no 1962. gada septembra līdz 1991. gada 8. augustam uzņēmums saukts – Jāņa Rudzutaka Ventspils zivju konservu kombināts. Nav ziņu, ka kombinātam pirms vai pēc Jāņa Rudzutaka vārda piešķiršanas, būtu piešķirts Ļeņina vārds.

Rubikon un tās palīgmaketa vārdnīcu krājumu, kā arī virkni vienotās pretizlūkošanas informācijas nodrošinājuma sistēmas elementiem.

Par LPSR VDK Informācijas analīzes daļas pretizlūkošanas nodrošinājuma informācijas automatizētajā sistēmā (elektroniskajā datubāzē) *Delta Latvija* jāuzsver, ka tikai 2018. gada janvārī Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvam Satversmes aizsardzības birojs nodeva daļēji anonimizētu minētās datubāzes versiju, kuras izmaksas pēc Tieslietu ministrijas publiski sniegtās informācijas bijušas EUR 40 000 un ar kuru LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija tikai drīkstējusi iepazīties līdz 2018. gada 31. maijam. Līgums par dokumentu nodošanu pastāvīgā valsts glabāšanā starp Latvijas Nacionālā arhīvu, kuru pārstāvēja Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva direktore Dace Bušante, un un Satversmes aizsardzības biroju, kuru pārstāvēja direktors Jānis Maižītis Nr. LVKFFDA-313/23, SAB reģ. nr. 52-20/18/1 noslēgts tikai 2017. gada 19. decembrī un paredz pielikumu, kas liedz pat LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pētniekiem ne tikai izpaust ziņas par fiziskajām personām, bet arī pētniekiem ir aizliegts norakstīt informāciju no datu bāzes ekrāna vai to fotografēt. Datubāze pamatā satur informāciju par septiņdesmito un astoņdesmito gadu LPSR VDK aģentu ziņojumiem. Daļu no *Delta Latvija* minētās informācijas iespējams pārbaudīt (dažkārt tikai netieši) ar arhīva dokumentu, kā arī citu avotu palīdzību. Šīs datubāzes daļēja anonimizācija mazina tās vērtību, jo ierobežo pētnieku iespējas informācijas ieguvē un attiecīgi arī iespējas veikt pilnvērtīgu un kvalitatīvu izpēti. Ievērojot to, ka izdrukas no daļēji anonimizētās datubāzes *Delta Latvija* Latvijas Nacionālais arhīvs izsniedz, veicot papildus anonimizāciju, šāda arhīva rīcība vēl vairāk apgrūtina pilnvērtīgas un kvalitatīvas izpētes iespējas, līdz ar to šis avots nebija kvalitatīvi pētāms.

LPSR VDK dokumenti esot pieejami arī citos Satversmes aizsardzības biroja arhīva fondos, piemēram, uz tā 8. fondu publikācijās plašsaziņas līdzekļos atsaucās Zigmārs Turčinskis¹⁸, tomēr, pastāvot LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai noteiktajiem ierobežojumiem Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošo VDK dokumentu izpētē, secināms, ka pilnvērtīga VDK dokumentu izpēte, kas glabājas Satversmes aizsardzības birojā, būs vien iespējama, šiem dokumentiem nonākot Latvijas Nacionālajā arhīvā.

¹⁸ SAB TSDC arhīvs, 8.f, 1.apr., 3.1., 28.lp. Turčinskis, Z. *KGB un CIA slepenie arhīvi. Spiegu spēles Baltijā: Meklējot aģentu Krūmu*, 2018. gada 11. aprīlis. <https://www.lsm.lv/raksts/dzive--stils/vesture/kgb-un-cia-slepenie-arhivi.-spiegu-speles-baltija-meklejojot-agentu-krumu.a273448/>

LPSR VDK aģentūras alfabētiskās kartotēkas raksturojums

Ievērojot pastiprinātu sabiedrības uzmanību, šajā informatīvajā daļā būs iekļauta pētījuma daļa, lai raksturotu LPSR VDK aģentūras alfabētisko kartotēku. Kartotēka ir dokumentu kopums, kas ietver kartītes. Šajā gadījumā kartītes ir nelielas veidlapas. LPSR VDK aģentūras kartotēkas gadījumā šīs veidlapas lielākoties ir dokumenti, kas ir pašrocīgi aizpildīti, uz tiem atrodas VDK darbinieka paraksts. Vairumā gadījumu šīs veidlapas ir 139 milimetrus platas un 94 milimetrus garas. Veidlapas ir tipogrāfiskas formas, vairumā gadījumu formas Nr. 3 un Nr. 3-k.

Kā jau iepriekš minēts, kartotēkā pieejama informācija par LPSR valsts drošības iestāžu vervēto aģentu lietām, kuri vervēti Latvijas teritorijā laikā no 1944. līdz 1991. gadam. Atsevišķos gadījumos kartotēkā saglabāta arī informācija par PSRS valsts drošības iestāžu savervētiem Latvijas iedzīvotājiem laikā no 1936. līdz 1944. gadam.

Ieskatu par aģentu atlasī sniedz, piemēram, ar PSRS VDK priekšsēdētāja Viktora Čebrikova 1983. gada 4. jūlija pavēli Nr. 00140 apstiprinātais nolikuma *Par aģentūras aparātu un uzticības personām PSRS Valsts drošības orgānos* 1.3. apakšpunkts, kas paredz: “VDK aģentūras aparāta pamatu veido komunismam un sociālistiskajai dzimtenei uzticīgi padomju pilsoņi [...]”, 1.4. apakšpunkts, kas nosaka: “VDK aģentūras aparātam jābūt augsti kvalificētam un skaitliski nelielam [...]” kā arī nolikuma 3.1. apakšpunkts, kur dota aģenta definīcija. Proti: “Aģents – tas ir padomju pilsonis, ārvalstu pilsonis (pavalstnieks) vai persona bez pavalstniecības, kas slepeni sadarbojas ar VDK orgāniem un pilda to uzdevumus PSRS drošības nodrošināšanā.”¹⁹ Savukārt atbilstoši LPSR VDK 10. daļas priekšnieka Vasilija Sirovatska 1966. gada 12. decembra instrukcijai noteikts *Aktīvās aģentūras kartotēkas tematiskais uzskaitījums* dod priekšstatu par iepriekš pastāvējušiem aģentu atlases kritērijiem. Instrukcija uzskaita (izmantota LPSR VDK lietotā terminoloģija):

¹⁹ Citēts, izmantojot K30-1499-15/15 48., 56.–67. lpp. o. p., tehniskais datorsalikums – Kristīne Lindberga. Šādā veidā nolikums publicēts *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras*. Ziņojumi starptautiskajā zinātniskajā konferencē 2016. gada 11., 12. un 13. augustā Rīgā. Otrā daļa. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas, K. Kangeras un D. Šēnberga zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 4. sēj. Rīga, LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2017, 1024.–1052. lpp. Tāpat šādā veidā nolikums pieejams LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas mājaslapā – Kā bija jāvervē čekas aģentus? PSRS Valsts drošības komitejas instrukcija. Pieejams: <https://www.lu.lv/vdkkomisija/zinas/t/25687/>.

1) aģenti, kas agrāk sadarbojušies ar vācu un citiem ārvalstu izlūkdienestiem;

2) aģenti, kas ilgu laiku dzīvojuši kapitālistiskajās valstīs vai bieži braukuši komandējumos uz kapitālistiskajām valstīm;

3) aģenti no repatriantu, reemigrantu vidus, kas ieradušies no ārzemēm pēckara periodā;

4) aģenti, kurai ir radi kapitālistiskajās valstīs, strādā valsts darbā, ārzemju pārstāvniecībās, institūtos, policijas struktūrās, militārajās iestādēs, tūrisma firmās, ārzemju pretpadomju formējumu dalībnieku vidū;

5) aģenti, kurus var izmantot izmeklēšanas un atpazīšanas pasākumos (SD tā sauktās *Arāja komandas*, policijas soda bataljonu dalībnieki, *no aktīvo vācu līdzskrējēju skaita*, no fašistisko organizāciju locekļu skaita, kas pastāvēja vācu īslaicīgās okupācijas periodā, LNO [Latviešu nacionālistu organizācija], *Latvijas Sargi*, *Brīvā Latvija*, *Pērkoņkrusta* bijušie locekļi u. c.)

6) aģenti, kas prot svešvalodas (ar norādi kādas);

7) aģenti, kas strādā:

a) Zinātņu akadēmijā un tās institūtos, LVU [Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotajā Pētera Stučka Latvijas Valsts universitātē] un citās augstākajās mācību iestādēs,

b) ministrijās un rūpnīcās, VEF, Popova [Rīgas radio] rūpnīcā, režīma uzņēmumos,

c) svarīgos dzelzceļu un ūdensceļu transporta iecirkņos;

8) aģentūra pēc darba profiliem (zinātnes darbinieki, mākslas darbinieki, mediķi, mācību iestāžu mācītāji, korespondenti, žurnālisti, sportisti, inženieri, studenti, lauksaimniecības speciālisti utt.);

9) aģenti, kam ir vieglās pasažieru automašīnas, vasarnīcas, atsevišķi dzīvokļi, laivas, jahtas;

10) aģenti, kurus var izmantot izstrādē pret ebreju, lietuviešu, baltkrievu, ukraiņu, armēņu un citām tautībām;

11) aģenti no reliģisko kultu vadošo darbinieku vidus;

12) aģenti no filatēlistu, kolekcionāru (monētas, sērkokociņu kastītes, gleznas, atklātnes u. c.), radioamatieru skaita;

13) aģenti, kas izcietuši ieslodzījumu par valsts noziegumiem labošanas darbu noietnē (Vorkutlags, Noriļlags, Dubravlags, Peščanlags, Ozerlags, Minlags, Daļlags u. c.);

14) aģenti – homoseksuālisti; sievietes, kuras var izmantot ārzemnieku kompromitēšanai, vientuļus vīriešus un sievietes;

- 15) pāru aģentūra;
- 16) aģenti, kas dienesta vajadzībās var sistemātiski izbraukt uz republikas rajoniem un citiem Padomju Sociālistisko Republiku Savienības apgabaliem;
- 16) aģenti, kuriem ir iespējas darba apstākļu vai stāvokļa dēļ apmeklēt personīgos dzīvokļus (ātrās medicīniskās palīdzības dienests un cita veida medicīniskais personāls, radiotelefonu tīkla darbinieki, gāzes pārvaldes vai elektroenerģijas pārvaldes darbinieki, apdrošināšanas aģenti utt.);
- 17) aģenti, kas dzīvo valsts vai kara noslēpuma slepenības režīma objektu rajonos;
- 18) aģenti ārzemieki – angļi, amerikāņi, francūži, holandieši, zviedri, grieķi u.c.²⁰

Aģentu alfabētiskajā kartotēkā ir kartītes par šādām piecām vervēto kategorijām:

- 1) aģenti (VDK vervēto aģentu vidū varēja būt arī personas, kuras veica dažādus sevišķos uzdevumus, piemēram, nacionālo partizānu grupu izsekošanu četrdesmito gadu otrajā pusē);

- 2) rezidenti – personas, kuras sadarbojās ar VDK un koordinēja vairāku aģentu darbību,

- 3) konspiratīvo un tikšanās dzīvokļu turētāji – personas, kas VDK uzdevumā nodrošināja iespēju VDK darbiniekiem un aģentiem izmantot tām pieejamās telpas;

- 4) slepenie informatori – personas, kas uzturēja sakarus ar VDK darbiniekiem, bet tomēr netika noformētas kā aģenti, lai arī ieviesa šādas kategorijas – slepenā informatora – personas lietu; kartotēkā ir pieejama informācija tikai par atsevišķām šādām personām, šādas kategorijas personas lietu ir ļoti maz, tās ieviestas pamatā 1990. gadā un 1991. gadā;

- 5) vervēšanas kandidāti, – personas, kuras nonāca VDK interešu lokā un ar kurām tika uzsākti kontakti nolūkā tās vēlāk aktīvi izmantot. Arī vervēšanas kandidāti sevišķajam periodam. Nereti pēdējā kategorijā ietilpa personas, kas savas darba u.c. apstākļu dēļ, piemēram, kara gadījumā, netiktu pakļautas iesaukšanai PSRS bruņotajos spēkos un līdz ar to varētu tik izmantotas mobilizēto aģentu vietā. Tomēr attiecībā uz šo kategoriju varēja būt arī cits VDK intereses pamatojums, piemēram, izpētes rezultātā konstatēts vismaz viens gadījums, kad aģents sevišķajam periodam tika

²⁰ Aktīvās aģentūras kartotēkas tematiskais uzskaitījums, 1966. gada 12. decembris, Satversmes aizsardzības biroja arhīvs, 1. f., 2. apr., 10. l., 286.–287. lp.

vervēts ar noteiktu uzdevumu, par ko liecina piezīmes kartītes aizmugurē, pēc attiecīgā VDK darbinieka uzaicinājuma iesaistīties pretinieka izlūku un diversantu grupu apkarošanā un vietējo ekstrēmistu grupējumu apkarošanā. Piemēram, aģents sevišķajam periodam ir vervēts arī deviņdesmito gadu sākumā.

Attiecībā uz vervēšanas kandidātiem jānorāda, ka Edvīna Inkēna sadarbības fakta ar VDK konstatēšanas tiesas lietā bijušais LPSR VDK priekšsēdētājs Edmunds Johansons lietā liecināja:

“[...] ja ir runa, ka aģents nezināja savu pseidonīmu, tad tas nav nopietni, vienkārši pēc tā laika pavēlēm nedrīkstēja noformēt personu kā aģentu, viņam nezinot, un ieregistrēt 1. daļas žurnālā kā aģentu. Ja 1. daļa formēja dokumentus kā vervējamā aģenta kandidātam, tad ailē *aģenta pseidonīms* ierakstīja *кандидат на вербовку* [kandidāts vervēšanai – krievu val.], sāsināti *к/н*, un tur bija cits žurnāla reģistrācijas numurs. 1. daļas darbiniekiem kā vervējamo personu 10. daļas kartotēkā varēja turēt ilgāk nekā pretizlūkošanas vervējamo aģentu kategorijai, bet nekādā gadījumā pieci vai septiņi gadi, jo tad viņš bija jānoformē saskaņā ar pavēli kā aģents vai jāizbeidz pārbaude.”²¹

Vairumā gadījumu kartotēkā ir iekļautas personas, kas vervēšanas brīdī dzīvoja Latvijas teritorijā. Tomēr zināms skaits personu bija savervētas ārpus Latvijas teritorijas un kļuva par LPSR VDK aģentiem pēc pārcelšanās uz dzīvi Latvijas teritorijā. Aģentu vervēšanā iesaistījās PSRS bruņoto spēku sevišķās daļas (VDK īstenoja funkcionālo padotību), kas daļu no savervētajiem aģentiem vēlāk nodeva LPSR VDK. Šajos gadījumos kartītēs ir atzīmes par aģentu pieņemšanu “no citiem orgāniem”. Parasti vienas personas darba un personas lietām noformēta viena reģistrācijas kartīte, kurā bija pieejama šāda informācija (turpmāk minēts *aģents*, lai arī līdzīgi rekvizīti ir arī konspiratīvo dzīvokļu turētājiem, tikšanās dzīvokļu turētājiem, rezidenti u. c.) par šī aģenta personas lietu, kuras atrašanai kartīte ir iekārtota krievu valodā drukātiem vai rakstītiem burtiem.

Piemēram, lietu alfabētiskās uzskaites kartītes – forma Nr. 3-k kandidātiem un forma Nr. 3 pārējiem – ietver:

- 1) uzvārds (transliterācija uz krievu valodu);
- 2) vārds (transliterācija uz krievu valodu);

²¹ LNA, LVA, 1623. f., 1. apr., 9703. l., 147. lp.

2) tēvavārds (ievērojot, ka patronīmi ir krievu valodai raksturīgi, nereti VDK darbinieka interpretācijā);

3) dzimšanas datums un dzimšanas gads;

4) dzimšanas vieta (piemēram, LPSR administratīvā iedalījuma vienība – pilsēta vai rajons);

5) adrese (vairumā – pieraksta adrese);

6) darbavieta un amats (iekļauti arī citi nodarbošanās, veidi, piemēram, profesionālās izglītības iestādes skolnieks vai students);

7) partejiskā piederība (dalība Padomju Savienības Komunistiskajā partijā (PSKP) un Vissavienības Ļeņina komunistiskās jaunatnes savienībā (VLKJS));

8) etniskā izcelsme (tautība, kartītes formā – ‘nac’ abreviatūra no vārda ‘nacionalitāte’);

9) valstspiederība (kartītes formā – ‘pils’ abreviatūra krievu valodā no vārda ‘pilsonība’);

10) izglītība (PSRS sistēmā – arī nepabeigtās izglītības iestādes);

*) segvārds;

*) personas lietas numurs;

*) arhīva (VDK arhīva) lietas numurs (arī iepriekšējās vervēšanas personas lietas numurs, ja atkārtoti vervēta persona, kas jau izslēgta no aģentūras);

*) kategorija (aģents, rezidents, kandidāts vervēšanai, piemēram, ‘k/v’ vai ‘kand. na. v’);

*) vervēšanas reģistrācijas datums (‘kad savervēts’, kandidātu gadījumā ‘kad reģistrēta’ [kandidāta kartīte]);

*) vervētāja – VDK operatīvā darbinieka – uzvārds (dažkārt arī vārda, tēvavārda iniciāļi) (‘kas savervējis’, kandidātu gadījumā ‘kurš pēta’ [vervējamo]);

*) daļa un nodaļa (vervētāja piederība struktūrvienībai);

*) orgāns (PSRS VDK teritoriālais orgāns, piemēram, LPSR VDK);

*) sankcijas teksts ‘izveidot personas lietu un ņemt uzskaitē’;

*) vervēšanu sankcionējušā priekšnieka (bieži VDK daļas priekšnieks vai tā vietnieks, nodaļas priekšnieks) uzvārds, dažkārt arī iniciāļi;

*) vervēšanu sankcionējušā priekšnieka pašrocīgs paraksts.

Kartītes otra puse:

12) ziņas par aģenta personas lietas virzību;

13) ziņas par aģenta darba lietas virzību un tās arhīva numurs;

*) dienesta atzīmes un to datums.

Atzīmēs ietilpst, piemēram, pastāvīgai glabāšanai, kad un kādai VDK daļai nodots, kad un kāpēc ar aģentu pārtraukta sadarbība, piemēram, izslēgts sakarā ar aģenta nāvi, izslēgts nelietderības dēļ, kā arī citi iemesli izslēgšanai, kad aģenta personas lieta nodota arhīvā, vai tā ir iznīcināta u.c. piezīmes. Kandidātiem norādīts sankcionētās vervēšanas termiņš. Piemēram, personai – personas lietas Nr. 5433-V, aģenta arhīva lietas Nr. 18638 –, kura 1991. gada jūnijā akceptēta atkārtotai vervēšanai pēc iepriekšējas izslēgšanas no aģentūras, šis termiņš norādīts 1992. gada 21. maijs²².

Bijušais LPSR VDK priekšsēdētāja vietnieks Jānis Trubiņš liecināja Edvīna Inkēna lietā prokuratūrā:

“[...] reģistrācijas numurs [...] ir 1. daļas aģentu kārtas reģistrācijas numurs žurnālā (1. daļā bija savs reģistrācijas žurnāls un 10. daļā bija savs reģistrācijas žurnāls). Šo žurnālu numuri atšķīrās. 1. daļā bija apmēram pāri tūkstošiem kārtas numuru, bet 10. daļā žurnālos bija apmēram pāri divdesmit tūkstošiem reģistrācijas numuru. Šāda reģistrācija loģiski izslēdz iespēju izdarīt safabricētus ierakstus un viltojumus, ja runa varētu būt par to, ka VDK nodarbojas ar kartīšu falsifikāciju, lai kompromitētu atsevišķas personas. [...]”²³

Atsevišķos gadījumos LPSR VDK aģentu alfabētiskajā kartotēkā konstatējami ne tikai VDK operatīvo darbinieku un virsnieku uzvārdi, vārdi, bet arī VDK virsnieku iniciāļi un speciālās dienesta pakāpes. Lielākajai daļai vervēto kartotēkā ir viena kartīte, jo ir viena personīgā lieta, tomēr ir atsevišķi gadījumi, kad par vienu personu ir divas vai vairākas kartītes (piemēram, ja personai bijuši divi vārdi vai divi uzvārdi). Konstatējami gadījumi, kad aģentu darbam izmantoja vairākas VDK struktūrvienības.

Attiecībā uz aģentu sociālo struktūru jāatzīmē, ka tā kopumā atbilst attiecīgā laika sabiedrības sociālajai stratifikācijai okupācijas laikā. Aģentus vervēja visos sabiedrības slāņos. Minēto ilustrē fakts, ka vervēto aģentu piederība pārstāvēja gan skolēnus, gan studentus, gan kolhozniekus un padomju saimniecību strādniekus, gan citus strādniekus, gan kultūras, izglītības, zinātnes darbiniekus, garīdzniekus u. c. personas. Piemēram, pašlaik ir identificēti 77 ar dažādām reliģiskām organizācijām saistīti aģenti, no tiem – 61 aģents no lielākajām Latvijas kristīgajām konfesijām: 31 no Romas katoļu baznīcas, 16 no Latvijas Evaņģēliski luteriskās Baznīcas, 11 no Pareizticīgās Baznīcas, divi no vecticībniekiem, viens no

²² K30-933/12, 2004, 28. lp., 31. lp.

²³ LNA, LVA, 1623. f., 1. apr., 9703. l., 152., 153. lp.

baptistiem. Liels aģentu īpatsvars Romas katoļu baznīcā saistīts ar tās vadības atrašanos ārzemēs – Vatikānā. Šī paša iemesla dēļ pieci aģenti bija saistīti ar salīdzinoši nelielo Septītās Dienas Adventistu draudzi. Aģentu vidū bijis arī viens jūdaisma garīgais kalpotājs – Rīgas sinagogas rabīns. Pārējo aģentu vidū ir draudžu priekšnieki, draudžu locekļi, kā arī vairāki konspiratīvo dzīvokļu turētāji. Reliģisko organizāciju vidē identificēti arī viens rezidents. Aģentu vidū ir bijušie un esošie kristīgo baznīcu vadītāji un autoritātes. Vairāki no aģentiem, kuri vervēšanas laikā mācījās garīgajos semināros, mūsdienās ir ievērojami kristīgo baznīcu vadītāji ārpus Latvijas.

VDK iespaids uz kultūras nozari bija ievērojams. Kopumā VDK kartotēkā ir informācija par aptuveni 600 gadījumiem, kad kā aģenti vervēti ievērojami LPSR kultūras darbinieki. Savukārt tādas struktūras kā Latvijas Padomju rakstnieku savienība, LPSR Komponistu savienība, LPSR Mākslinieku, LPSR Kinematogrāfijas darbinieku savienība, LPSR Teātra biedrība un citas VDK izmantoja kā piesegstruktūras, lai ar tajās savervētajiem aģentiem ietekmētu un kontrolētu attiecīgās nozares darbību, īpaši jomās, kur darbiniekam radošā darba specifika dēļ varēja būt brīvās profesijas raksturs bez pastāvīgas darba vietas, nodarbinātība autorhonorāru veidā – īpaši, rakstnieki, mākslinieki, komponisti. Tāpat jāatzīmē vairāki desmiti gadījumi, kad par aģentiem vervēti LPSR rajonu pilsētu un lauku ciemu tautas deputātu padomju kultūras namu vai klubu vadītāji un darbinieki. Aģentu vervēšana notikusi arī šlāgermūzikas, folk mūzikas, popmūzikas un rokmūzikas grupu dalībnieku, diskžokeju, akadēmiskās mūzikas komponistu un izpildītāju, kā arī baleta mākslinieku vidū.

Minētie secinājumi vairumā ir attiecināmi arī uz citiem sabiedrības sociālajiem slāņiem. Līdz ar to nevar apgalvot, ka VDK kontrole būtu bijusi mazāka vai lielāka kādā no tiem. Tomēr īpašs jautājums ir par VDK attiecībām ar PSRS okupācijas varas augstāko nomenklatūras funkcionāru eliti. Jau minētajā 1982. gada 4. jūlijā apstiprinātā nolikuma 3.15. apakšpunktā paredzēja: “PSKP un VLKJS biedrus, partijas un komjaunatnes Komiteju biroju locekļus, partijas un komjaunatnes pirmorganizāciju sekretārus, partijas un komjaunatnes aparāta, PSRS Bruņoto Spēku politorgānu, savienoto un autonomo republiku Augstāko Padomju un vietējo Tautas deputātu padomju atbildīgos un tehniskos darbiniekus, arodbiedrību, tiesu un prokuratūras darbiniekus nedrīkst izmantot kā aģentus, rezidentus, konspiratīvo un satikšanās dzīvokļu uzturētājus.” Tomēr minētais neizslēdz PSKP biedru vervēšanu, jo, piemēram, šā paša nolikuma 3.12. apakšpunktā bija noteikts: “Par

rezidentiem galvenokārt tiek vervēti PSKP biedri, kas pēc savām politiskajām, morālajām, lietišķajām īpašībām un iespējām var nodrošināt sekmīgu aģentu grupu vai uzticības personu vadīšanu un efektīvi izmantot tos pretizlūkošanas uzdevumu risināšanā.” Ievērojot kartotēkā minēto, secināms, ka 3.15. apakšpunktā minētais neattiecas uz PSKP un VLKJS *ierindas* biedriem. Apskatāmie dokumenti liecina, ka vairumā gadījumu PSKP un VLKJS biedri, kurus savervēja, bija aģenti, nevis rezidenti.

Analizējot LPSR VDK aģentūras alfabētiskajā kartotēkā iekļauto personu tautības, konstatējams, ka tā pamatā atbilda LPSR etniskajam sastāvam. Attiecīgi nedaudz vairāk kā puse aģentu bija latvieši, nākamās pārstāvētākās etniskās grupas bija krievi, ukraiņi, baltkrievi, poļi un ebreji. Tālāk seko citu PSRS dzīvojušo tautību pārstāvji. Visbeidzot, Ir konstatējami arī daži gadījumi, kad vervēti citi – vācieši, francūži un vienā gadījumā arī kāds beļģis.

Arī kartotēkā atspoguļotā aģentu izglītība visumā atbilst kopējam LPSR sabiedrības sociālajam šķērsgriezumam. Pārstāvētas personas gan ar pamatzglītību, gan vidējo izglītību, gan augstāko izglītību. Vērtējot izglītības līmeni, jāievēro, ka kartotēkā saglabājušās aptuveni 350 kartīšu par 20. gadsimta četrdesmitajiem un piecdesmitajiem gadiem ar atzīmi “pastāvīgai glabāšanai”. Gandrīz visos šajos gadījumos ir konstatējams ļoti zems aģentu izglītības līmenis – četras, piecas, sešas, septiņas un astoņas klases. Ir arī daži gadījumi, kad vispār nav bijusi iegūta kāda oficiāla izglītība. Lielā mērā minēto grupu pārstāvēja aģenti, kurus izmantoju nacionālo partizānu grupu izsekošanai un pretošanās kustības apspiešanai. Savukārt attiecībā uz septiņdesmitajos un astoņdesmitajos gados var konstatēt vairākus gadījumus, kad atzīme “pastāvīgai glabāšanai” ir atrodamā uz to aģentu kartītēm, kas bija savervēti no Latvijas pretošanās kustības dalībnieku vidus.

Pamatojoties uz kartotēkā minēto, izveidota dažādu konfesiju garīdznieku un draudžu locekļu – aģentu, rezidentu un konspiratīvo dzīvokļu turētāju – atlase. Jāatzīst, ka veiktā atlase nav pilnīga, jo aģentus vervēja dažādas LPSR VDK struktūrvienības. Ja garīdzniekus var viegli noskaidrot pēc viņu nodarbošanās, tad atlasē iekļauti tikai tie draudžu locekļi un konspiratīvo dzīvokļu turētāji, kuri vervēti LPSR VDK 5. daļas 4. nodaļā, jo pēc citām norādēm viņus identificēt nav iespējams. Iepriekš minētā atlase ir veikta arī attiecībā uz Latvijas kultūras un izglītības nozares ievērojamiem darbiniekiem.

Kopumā jāatzīst, ka, lai gan ar trūkumiem, LPSR VDK aģentu alfabētiskā kartotēka ir vērā ņemams Latvijas 20. gadsimta vēstures pētniecības avots. Tas ir izmantojams kompleksi, salīdzinot tajā esošos

datus ar citiem avotiem – LPSR VDK aģentūras reģistrācijas žurnāliem, operatīvajām lietām, neanonimizētas LPSR VDK pretizlūkošanas nodrošinājuma automatizētās sistēmas *Delta Latvija* sniegtajām ziņām, Latvijas Nacionālajā arhīvā un Latvijas muzeju sistēmā uzkrātajiem dokumentiem, kā arī citiem vēstures avotiem.

Lai gan Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošajos VDK dokumentos ir sastopami sensitīvie personas dati, kas sniedz informāciju, piemēram, par personas seksuālajiem sakariem un veselības stāvokli, tomēr šāda veida informāciju nevar uzskatīt par iemeslu attiecīgo dokumentu pētniecības vai pieejamības ierobežošanai. Ievērojot to, ka minētā informācija varēja būt izmantota kā līdzeklis totalitārā režīma īstenošanai, tāpēc totalitārā režīma atkārtosšanās nepieļaujamības nolūkā pētniecība veicama arī jautājumos, kas saistīts ar attiecīgajiem datiem.

LPSR VDK aģentu kartotēkas dokumentos ir norādīta etniskā izcelsme. LPSR VDK aģentu kartotēkā nav citu sensitīvu personas datu.

Latvijas Nacionālajā arhīvā esošie VDK dokumenti

Kopš LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas konstituēšanās 2014. gada 15. jūlijā, kas apstiprināta Ministru kabineta 2014. gada 5. augusta sēdē un Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojumā Nr. 433 *Par speciālās starpdisciplinārās komisijas izveidi Valsts drošības komitejas dokumentu izpētei* (turpmāk – Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojums Nr. 433), LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija organizē un veic zinātnisko darbu ciešā sadarbībā ar Latvijas Nacionālo arhīvu. Iepazīstoties ar VDK dokumentiem un uzklusot Latvijas Nacionālā arhīva ekspertu viedokli, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija secināja, ka VDK dokumentu atklātības priekšnosacījums, kā arī VDK dokumentu saglabāšanā, ir VDK izpētē svarīgu dokumentu grupu digitalizēšana. Daudzi dokumenti tuvākajā nākotnē to fizisko īpašību dēļ būs pakļauti bojāejai vai nebūs salasāmi (dziestošie teksti). Atsaucoties uz LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas lūgumu, Latvijas Nacionālais arhīvs 2014. gada 15. septembrī sagatavoja un 2014. gada 17. septembrī nosūtīja LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai aprēķinu par Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā esošo Iekšlietu Tautas Komisariāta, Valsts Drošības Tautas Komisariāta, Valsts Drošības Ministrijas un VDK izcelsmes fondu un ar tiem saistīto Latvijas Komunistiskās partijas dokumentu digitalizācijas izmaksām. Latvijas Nacionālā arhīva direktore Māra Sprūdža norādīja:

“Pie esošajiem cilvēkresursiem (t.i. šo darbu veikšanai var piesaistīt 3 darbiniekus) digitalizāciju var veikt 83 gados. Darbu pabeigšanai 10 gados papildus nepieciešami 22 darbinieki [..]. Pavisam kopā 10 gados – 2 304 789 EUR (1. gadā – 461 779 EUR, turpmāk 204 779 EUR/gadā).”

Ziņojot par LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas zinātniskās darbības plāniem un apspriežot tos ar Latvijas Republikas 11. Saeimas deputātiem 2014. gada 24. septembrī Pilsonības, migrācijas un sabiedrības saliedētības komisijas sēdē, 2014. gada 29. septembrī Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas sēdē un 2014. gada 30. septembrī Izglītības, kultūras un zinātnes komisijas Valstiskās audzināšanas apakškomisijas sēdē, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija iepazīstināja deputātus arī ar Latvijas Nacionālā arhīvā esošo VDK dokumentu saturiskajām aprisēm, to apjomu un aktuālāko VDK zinātniskajai izpētei nepieciešamo dokumentu digitalizācijas izmaksām. Uzsākot valsts finansētu zinātnisku izpēti 2015. gada 1. septembrī, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija atklājusi, ka VDK dokumenti šī jēdziena plašākajā nozīmē rodami ne tikai Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā, bet arī Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts vēstures arhīvā, Personāla Dokumentu valsts arhīvā, Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvā un zonālajos valsts arhīvos, tiesu arhīvos, kā arī citos arhīvos un muzeju krājumos, ko uzskatāmi pierāda LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu krājumi.

Lai gan LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas zinātniskās izpētes rezultātā atklāts milzīgs dokumentu klāsts, kas atbilst VDK dokumentu jēdzienam, tomēr Latvijas Nacionālais arhīva 2014. gada 15. septembra dokumentā atspoguļotais joprojām uzskatāms par VDK izpētes pamatu, kas kopā sastāda 152 842 lietas un 1 257 463 kartītes.

LVA,1821. fonds: Padomju Sociālistisko Republiku Savienības (turpmāk – PSRS) Iekšlietu Tautas Komisariāta Pārbaudes filtrācijas punktos un noietnēs ieslodzīto Latvijas iedzīvotāju personas lietas

3 apraksti, 58451 lietas (642 961 lapas) un 91 000 uzskaites kartītes

LVA, 1822. fonds: LPSR Valsts drošības ministrijas iznīcinātāju bataljoni (1944–1954). Pavēles un komandējošā sastāva kaujinieku personas lietas. LPSR Valsts drošības ministrijas iznīcinātāju kaujinieku kartotēka

2 apraksti, 3082 lietas (154 530 lapas) un 44 000 uzskaites kartītes

LVA, 1824. fonds: Baltijas Kara apgabala Kara prokuratūra (1941–1964). Reabilitēto personu uzraudzības lietas. Kartotēka.

1 apraksts, 4012 lietas (253 316 lapas) un 8000 kartītes

LVA, 1825. fonds: LPSR VDK dokumentu kolekcija

4 apraksti, 502 lietas (100 008 lapas)

LVA, 1846. fonds: Latvijā apglabāto vācu karagūstekņu kapu grāmatas (1945–1950) 1. apraksts. Lietvedība

1 apraksts, 31 lieta (806 lapas)

LVA, 1847. fonds: PSRS Iekšlietu Tautas Komisariāta iekšlietu karaspēka 5. strēlnieku divīzija (1944–1956). 1 apraksts. Lietvedība un pavēles.

1 apraksts, 16 lietas (2528 lapas)

LVA, 1894. fonds: 1949. gada 25. martā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas

3 apraksti, 13 429 lietas (1 102 550 lapas) un 13 429 kartītes

LVA, 1986. fonds: LPSR VDK par sevišķi bīstamiem pretvalstiskiem noziegumiem apsūdzēto personu krimināllietas

4 apraksti, 52 924 lietas (13 227 520 lapas) un 50 000 uzskaites kartītes (alfabētiskās)

LVA, 1986. fonds: Represēto personu Iekšlietu ministrijas Informācijas centra kartotēka

Aptuveni 96 000 kartītes

LVA, 1987. fonds: 1941. gada 14. jūnijā no Latvijas izsūtīto iedzīvotāju personas lietas

1 apraksts, 5165 lietas (444 190 lapas) un 5165 uzskaites kartītes

LVA, 1994. fonds: 1945.–1953. gadā no Latvijas izsūtīto vācu tautības iedzīvotāju, bezvalstnieku, reliģisko sektu dalībnieku un antisociālo elementu personas lietas

1 apraksts, 1239 lietas (58 233 lapas) un 1239 personu uzskaites kartītes

LVA, PA-15500; LVA, PA-101; LVA, PA-102; LVA, PA-106; LVA, PA-107; LVA, PA-108; LVA, PA-109; LVA, PA-110; LVA, PA-111, PA-201 u.c. fondi: Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas, kā arī Latvijas Komunistiskās partijas Rīgas, Daugavpils, Jelgavas, Liepājas, Rēzeknes, Ventspils pilsētu komiteju, Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības fondu alfabētiskā kartotēka (1944–1990)

237 000 kartītes, kas aptver 121 Latvijas Komunistiskās partijas un aptuveni 120 Latvijas Ļeņina Komunistiskās jaunatnes savienības fondus

LVA, PA-106; LVA, PA-109. fondi: Latvijas Komunistiskās partijas Rīgas pilsētas Kirova rajona Darbaļaužu deputātu padomes Izpildu komiteja un Latvijas Komunistiskās partijas Rīgas pilsētas Proletāriešu

rajonu Darbaļaužu deputātu padomes Izpildu komiteja (kartotēka pārņemta 2008. gada 5. decembrī no Satversmes aizsardzības biroja atbilstoši aktam Nr. 65/33-2008)

82 000 kartītes un citi dokumenti

LVA, PA-15500. fonds: Latvijas Komunistiskās partijas Centrālās Komitejas nomenklatūras kadru personas lietu kolekcija (1940–1983)

13 991 lieta (1 280 510 lapas)

Sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas

Sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas, pateicoties sniegtajām liecībām, ir unikāls VDK dokuments kopojums. Pateicoties šajās lietās atspoguļotajam sadarbības fakta ar VDK novērtējumam, šis kopojums sniedz būtiskas liecības arī par Latvijas Republikas valsts varas īstenotāju un sabiedrības kopumā zināšanu un izpratnes līmeni par PSRS un Vācijas Reiha okupācijām, šo okupāciju varas īstenotājiem un totalitārisma sabiedrības kontroles mehānismiem un tiesisko līdzekļu esību un piemērošanu, lai risinātu zināšanu un izpratnes trūkumu.

Lai gan vēl LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas pirmajā rīkotajā starptautiskajā zinātniskajā konferencē *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija*, 2015. gada 15., 16. un 17. decembrī Liepāja, Lielais Dzintars, ziņots par zinātniskās izpētes rezultātā atklātu sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas iznīcināšanu, ko veikusi Valmieras rajona tiesa 2010. gadā – par to ziņojusi Valmieras rajona tiesas priekšsēdētāja palīdze Nora Liepiņa 2015. gada 19. novembrī – un informēts Latvijas Nacionālais arhīvs. Tomēr tikai pēc tam, kad komisija atklāja 1990. gada LPSR Augstākās Padomes vēlēšanu rezultātā par Ministru padomes priekšsēdētāju apstiprinātā Ivara Godmaņa sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas pazušāno no Rīgas rajona tiesas Jūrmalas tiesu nama arhīva, Latvijas Nacionālais arhīvs rīkojās, lai pārtrauktu prettiesisku praksi, nenodrošinot likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 7. pantā noteikto aizliegumu iznīcināt attiecīgos dokumentus.

Atbilstoši LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas locekļa Mg. iur. Jura Stukāna veiktajai rajona (pilsētas) tiesu sniegtajai statistiskajai analīzei sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās konstatēts, ka likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* spēkā

stāšanās līdz 2018. gada 10. martam, kad sniegts ziņojums LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas un Latvijas Universitātes sadarbībā ar Konrāda Adenauera fondu organizētajā starptautiskajā zinātniskajā konferencē *TĪKLS: totalitāro dienestu ārštata darbinieki, uzticības personas, informatori, rezidenti, aģenti* par sadarbības fakta pārbaudes lietām, pirmās instances tiesas ir izskatījušas 300 lietas par sadarbības ar LPSR VDK fakta konstatēšanu.

1994. gadā izskatīto lietu skaits – 0 (Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvā (LVA) esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati, Tieslietu ministrijas fonds Nr. 938, 3. apraksts, 1111., 1114. lieta).

1995. gadā izskatīto lietu skaits 4 (LVA esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati, Tieslietu ministrijas fonds Nr. 938, 3. apraksts, 1242., 1245. lieta): Balvu rajona tiesa – 3; Krāslavas rajona tiesa – 1.

1996. gadā izskatīto lietu skaits – 19 (LVA esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati, Tieslietu ministrijas fonds Nr. 938, 3. apraksts, 1249., 1253. lieta): Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 2; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 2; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 1; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 2; Daugavpils tiesa – 1; Jelgavas tiesa – 1; Liepājas tiesa – 1; Alūksnes rajona tiesa – 1; Cēsu rajona tiesa – 1; Krāslavas rajona tiesa – 1; Ludzas rajona tiesa – 3; Ogres rajona tiesa – 1; Valkas rajona tiesa – 1; Valmieras rajona tiesa – 1.

1997. gadā izskatīto lietu skaits – 14 (LVA esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati, Tieslietu ministrijas fonds Nr. 938, 3. apraksts, 1490., 1493. lieta): Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 2; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 2; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 1; Alūksnes rajona tiesa – 1; Daugavpils tiesa – 2; Ludzas rajona tiesa – 1; Rēzeknes tiesa – 1; Talsu rajona tiesa – 1; Ventspils tiesa – 3.

1998. gadā izskatīto lietu skaits – 17 (LVA esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati, Tieslietu ministrijas fonds Nr. 938, 3. apraksts, 1495., 1498. lieta): Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 5; Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa – 3; Aizkraukles rajona tiesa – 1; Daugavpils tiesa – 2; Jūrmalas pilsētas tiesa – 2; Limbažu rajona tiesa – 1; Ludzas rajona tiesa – 1; Ogres rajona tiesa – 1; Preiļu rajona tiesa – 1.

1999. gadā izskatīto lietu skaits – 21 (LVA esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati, Tieslietu ministrijas fonds Nr. 938, 3. apraksts, 1501., 1504. lieta): Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 2; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 2; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 3; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 2; Daugavpils tiesa – 3; Dobeles rajona tiesa – 1; Gulbenes rajona tiesa – 1; Jūrmalas pilsētas tiesa – 1; Krāslavas rajona tiesa – 1; Liepājas tiesa – 1; Preiļu rajona tiesa – 1; Rīgas rajona tiesa – 1; Tukuma rajona tiesa – 1; Valkas rajona tiesa – 1.

2000. gadā izskatīto lietu skaits – 48 (LVA esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati, Tieslietu ministrijas fonds Nr. 938, 3. apraksts, 1680., 1683. lieta): Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 3; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 9; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 8; Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa – 6; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 5; Alūksnes rajona tiesa – 1; Daugavpils tiesa – 3; Gulbenes rajona tiesa – 1;

Jelgavas tiesa – 1; Jēkabpils rajona tiesa – 1; Jūrmalas pilsētas tiesa – 2; Krāslavas rajona tiesa – 1; Liepājas tiesa – 2; Rēzeknes tiesa – 1; Rīgas rajona tiesa – 1; Valmieras rajona tiesa – 1; Ventspils tiesa – 1.

2001. gadā izskatīto lietu skaits – 36 (LVA esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati, Tieslietu ministrijas fonds Nr. 938, 3. apraksts, 1901., 1904. lieta): Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 5; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 7; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 6; Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa – 2; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 1; Jelgavas tiesa – 2; Jūrmalas pilsētas tiesa – 1; Madonas rajona tiesa – 1; Rēzeknes tiesa – 2; Rīgas rajona tiesa – 1; Talsu rajona tiesa – 1; Ventspils tiesa – 6.

2002. gadā izskatīto lietu skaits – 16 (Tieslietu ministrijas arhīvā esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati): Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 3; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 4; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 2; Cēsu rajona tiesa – 1; Jūrmalas pilsētas tiesa – 1; Ogres rajona tiesa – 1; Rīgas rajona tiesa – 1; Siguldas tiesa – 1.

2003. gadā izskatīto lietu skaits – 12 (Tieslietu ministrijas arhīvā esošie rajonu (pilsētu) tiesu statistikas pārskati): Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 2; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 3; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 4; Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa – 1; Daugavpils tiesa – 1; Limbažu rajona tiesa – 1.

2004. gadā izskatīto lietu skaits – 9 (Tiesu informācijas sistēma (TIS)): Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 2; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 1; Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 1; Bauskas rajona tiesa – 1; Daugavpils tiesa – 1; Ventspils tiesa – 2; Valmieras rajona tiesa – 1.

2005. gadā izskatīto lietu skaits 35 (TIS): Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa – 2; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 7; Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa – 1; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 5; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 2; Daugavpils tiesa – 3; Ogres rajona tiesa – 1; Rīgas rajona tiesa – 1; Liepājas tiesa – 2; Jelgavas tiesa – 1; Jūrmalas pilsētas tiesa – 3; Rēzeknes tiesa – 1; Ventspils tiesa – 3; Krāslavas rajona tiesa – 1; Aizkraukles rajona tiesa – 1.

2006. gadā izskatīto lietu skaits – 32 (TIS): Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa – 2; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 3; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 6; Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 5; Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa – 3; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 2; Daugavpils tiesa – 1; Jūrmalas pilsētas tiesa – 4; Cēsu rajona tiesa – 1; Rēzeknes tiesa – 1; Ventspils tiesa – 2; Rīgas rajona tiesa – 1; Tukuma rajona tiesa – 1.

2007. gadā izskatīto lietu skaits – 17 (TIS): Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 1; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 3; Rīgas pilsētas Kurzemes rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa – 4; Ventspils tiesa – 1; Rīgas rajona tiesa – 1; Jēkabpils rajona tiesa – 1; Rēzeknes tiesa – 1; Daugavpils tiesa – 1; Balvu rajona tiesa – 1.

2008. gadā izskatīto lietu skaits – 7 (TIS): Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 3; Rīgas pilsētas Zemgales priekšpilsētas tiesa – 1; Ventspils tiesa – 2; Liepājas tiesa – 1.

2009. gadā izskatīto lietu skaits – 2 (TIS): Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 1; Tukuma rajona tiesa – 1.

2010. gadā izskatīto lietu skaits – 3 (TIS): Ogres rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesa – 1; Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesa – 1.

2011. gadā izskatīto lietu skaits – 2 (TIS): Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa 2.

2012. gadā izskatīto lietu skaits – 3 (TIS): Jūrmalas pilsētas tiesa – 1; Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 1; Rīgas pilsētas Centra rajona tiesa – 1.

2013. gadā izskatīto lietu skaits – 1 (TIS): Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa – 1.

2014. gadā izskatīto lietu skaits – 0 (TIS).

2015. gadā izskatīto lietu skaits – 1 (TIS).

2016. gadā izskatīto lietu skaits – 0 (TIS).

2017. gadā izskatīto lietu skaits – 1 (TIS): Rīgas pilsētas Pārdaugavas tiesa – 1.²⁴

Nozīmīga ir Jura Stukāna atziņa, ka tiesu prakses analīze atklāj, ka VDK darbinieku liecības parasti nesatur ziņas par faktiem, kas “dod pamatu atzīt personas apzinātu slepenu sadarbību ar VDK, jo pārbaudāmo personu liecinieks vai nu neatpazīst, vai nespēj atcerēties sadarbības faktu vai sniegto ziņu saturu”.²⁵

*Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 2745. fonda 2. apraksts
– Reabilitācijas un specdienestu lietu prokuratūra*

Ievērojot pastiprinātu sabiedrības uzmanību sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietām sakarā ar 1990. gada LPSR Augstākās Padomes vēlēšanu rezultātā ieceltā Ministru padomes priekšsēdētāja Ivara Godmaņa sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas pazušānu no Rīgas rajona tiesas Jūrmalas tiesu nama arhīva un atsaucoties uz LPSR VDK zinātniskās

²⁴ Sadaļa sagatavota, izmantojot pētījumu – Stukāns, Juris. “Tiesu nolēmumu analīze lietās par sadarbības ar LPSR Valsts drošības komiteju fakta konstatēšanu”, *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*. Ziņojumi starptautiskajā zinātniskajā konferencē 15., 16. un 17. decembrī Liepājā. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 116.–146. lpp. –, kā arī minētā pētījuma autora un sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietu izpētes grupas vadītāja sagatavotā precizējošā informācija starptautiskajai zinātniskajai konferencē *TĪKLS: totalitāro dienestu ārstata darbinieki, uzticības personas, informatori, rezidenti, aģenti* sniegto precizējošo informāciju.

²⁵ Stukāns, Juris. “Tiesu nolēmumu analīze lietās par sadarbības ar LPSR Valsts drošības komiteju fakta konstatēšanu”, *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas*. Ziņojumi starptautiskajā zinātniskajā konferencē 15., 16. un 17. decembrī Liepājā. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 1. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts, 2016, 144. lpp.

izpētes komisijas lūgumu, 2017. gada 29. novembra dokumentā Nr. 130.6/2017/524, kas adresēts Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīvam un LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai, ģenerālprokurors Ēriks Kalnmeiers deva atļauju veikt sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietu izpēti, izmantojot Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 2745. fonda 2. aprakstā esošos dokumentus. Minētais fonds pieejams tikai ar sevišķu ģenerālprokurora atļauju, tāpēc, saņemot attiecīgo atļauju, kā arī deleģējot izpētes grupu, kuras zinātniskā vadība bija uzticēta LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas loceklim Mg. iur. Jurim Stukānam, bet organizatoriskā vadība – VDK zinātniskās izpētes komisijas loceklei Mg. hist. Martai Starostinai. Grupas izpētes rezultātus Mg. hist. Marta Starostina prezentēja kopā ar citām VDK zinātniskās izpētes komisijas stipendiātēm – Kristīni Lindbergu un Elīzu Nikolu Sveržicku – 2018. gada 10. martā LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas un Latvijas Universitātes sadarbībā ar Konrāda Adenauera fondu organizētajā starptautiskajā zinātniskajā konferencē *TĪKLS: totalitāro dienestu ārstata darbinieki, uzticības personas, informatori, rezidenti, aģenti*.

Iepazīstoties ar fondu, konstatējams, ka Ģenerālprokuratūra līdz 2018. gada 9. martam bija nodevusi lietas par laika posmu no 1994. līdz 2010. gadam. Tas saskan arī ar Specializētā vairāku nozaru prokuratūras 2018. gada 12. janvāra vēstulē Nr. N-251-2018 norādīto, ka kopš likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* spēkā stāšanās prokuratūra ir veikusi 383 pārbaudes par personu sadarbības faktu ar VDK konstatēšanu, bet Latvijas Nacionālajam arhīva glabāšanai nodevusi 375 lietas 2011. gada februārī. Nodoto lietu starpā ir līdz 2010. gada 31. decembrim izbeigtās pārbaudes lietas un uz tiesu nosūtīto pārbaudes lietu materiālu kopijas. Specializētās vairāku nozaru prokuratūras arhīvā glabājas viena izbeigta pārbaudes lieta un sešas pārbaudes lietas, kas nosūtītas uz tiesu, materiālu kopijas. Prokuratūras arhīvā glabājamās lietās pārbaudes veiktas laika posmā no 2011. gada 1. janvāra līdz 2018. gada 12. janvārim, kad attiecīgi sniegta atbilde. Turpat minēts, ka viena lietas pārbaude vēl nav pabeigta. Likumsakarīgi, ka lietu kopskaits Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 2745. fondā atšķiras no lietu skaita tiesā, jo šeit glabājas arī tās lietas, kurās personas prokuratūrai atzinušas savu sadarbību vai lūgušas sadarbības fakta ar VDK pārbaudi pārtraukt, piemēram, kā persona, kurai atbilstoši LPSR VDK dokumentiem noteikts segvārds *Mjačikovs*, lūdza pārtraukt sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietu, jo viņam kā biznesmenim daudz jābraukā apkārt un viņš nevar veltīt laiku tiesvedībai. Lūgums, cita starpā, sekoja

atklājumam, ka *Delta Latvija* satur ziņas par aģenta ar atbilstošu segvārdu ziņojuma sniegšanu par vēlāko Latvijas Republikas Saeimas deputātu Modri Lujānu, kā arī politiķiem Valdi Turinu un Valdi Titavu u. c.

Fondā glabājas 417 lietas par 371 personām (atsevišķām personām ir divas un vairākas lietas), no kurām vairāk nekā 290 izskatītas tiesā. 2018. gada martā šajās 417 lietās bija kopā 38966 lapas, secinājusi Mg. hist. Marta Starostina.

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 2745. fonda 2. aprakstā lietas numurētas, sniegta pārbaudāmās personas vārds, uzvārds, tēva vārds, pārbaudes lietas sākuma un beigu datums. Dažām personām lietas ir divos sējumos. Novērtējot pārbaudes lietu apjomu, konstatēts, ka mazākais pārbaudes lietā esošo lapu skaits ir 17 lapas – divās lietās²⁶, bet lielākais – 408 lapas. Pārsvārā pārbaudes lietas ir vidēji ap 100 lapu apjomā, kas nereti satur tekstu uz abām lapas pusēm.

Latvijas Nacionālā arhīva Latvijas Valsts arhīva 2745. fonda 2. aprakstā esošās lietas var ietvert sekojošus dokumentus: lēmumu par pārbaudes lietas ierosināšanu, rīkojumu par izmeklēšanas grupas izveidošanu, rīkojumu par izmeklēšanas grupas izveidošanu, Latvijas Republikas Augstākās Padomes lēmumus, liecinieku nopratināšanas protokolus, pieprasījumus Totalitārisma seku dokumentēšanas centram, Totalitārisma seku dokumentēšanas centra atbildes, pārbaudāmās personas paskaidrojumus, LPSR VDK darbinieku liecības, aktu par inventāra novietošanu LPSR VDK dokumentu glabātavā, lēmumu par rokraksta ekspertīzes noteikšanu, eksperta atzinumu, informācijas pieprasījumu pārbaudāmās personas darba vietai, personas raksturojumu, aģentūras kartotēkas kartītes kopiju, autobiogrāfijas kopiju, darba vietas iesnieguma kopiju, ziņojuma kopiju par personas darba sasniegumiem, dzimtsarakstu nodaļas izziņa par miršanas reģistrāciju, lēmums par pārbaudes lietas termiņa pagarināšanu, pārbaudāmās personas iesniegumu, lēmumu par telefona sarunu noklausīšanos, ierosinājumus Latvijas Republikas Saeimas prezidijam, lēmumu par materiālu izdalīšanu no pārbaudes lietas atsevišķā lietvedībā, pavadrakstu, piezīmes u.c. dokumentus. Prokuratūras uzraudzības lietas ir ievērojami mazākas nekā šīs pašas sadarbības fakta lietas tiesā, piemēram, Aijas Odiņas lieta prokuratūras uzraudzības lietā ir 35 lapas²⁷, bet šī pati lieta tiesā – vairāk nekā 133 lapas²⁸.

Prokuratūras fondā pieejamajās sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās pārbaudīta sadarbība arī tagadējiem uzņēmējiem, baņķieriem,

²⁶ LNA, LVA 2745. f., 2. apr., 412. l., 417. l.

²⁷ LNA, LVA 2745. f., 2. apr., 312. l.

²⁸ Lieta Nr. K30-933/12, 2004.

bijušām augstām Latvijas Republikas valsts pārvaldes iestāžu un izglītības sistēmas amatpersonām, Latvijas Republikas bijušajiem pašvaldību vadītājiem, bijušajiem ministriem, bijušiem un arī esošiem Latvijas Republikas 12. Saeimas deputātiem, arī par mazāk nozīmīgos valsts amatos Latvijas Republikā strādājošajiem, piemēram, skolotājiem. Sadarbības fakts pārbaudīts arī reliģisko organizāciju garīgajam personālam, tai skaitā Latvijas evaņģēliski luteriskās Baznīcas mācītājiem un Romas Katoļu baznīcas priesteriem.

Jāvērš uzmanība, ka 2745. fonda 2. aprakstā esošās lietas ietver informāciju par trim 12. Saeimā ievēlētajiem tautas priekšstāvjiem, taču LPSR VDK aģentu alfabētiskā kartotēka ietver aģentu lietu kartītes par četriem 12. Saeimā ievēlētajiem tautas priekšstāvjiem. Līdz ar to nav saprotams, kā viens no šiem 12. Saeimā ievēlētajiem tautas priekšstāvjiem varējis kandidēt Saeimas vēlēšanās bez piezīmes par TSDC informāciju, ja sadarbības fakta nekonstatējošā lieta nav pieejama 2745. fondā.

Iekšlietu ministrijas resora rīcībā esošie VDK dokumenti²⁹

Ministru kabineta 2009. gada 30. jūnijā rīkojums Nr.442 *Par Latvijas Policijas akadēmijas likvidāciju*³⁰ paredzēja Latvijas Policijas akadēmijas likvidāciju. Rezultātā bija jārisina jautājums par tās rīcībā esošo VDK dokumentu turpmāko likteni. Novērtējot tos kā kustamo mantu, kas nepieciešama studiju programmu īstenošanai, atbilstoši rīkojuma Nr. 442 4. punktam tos bija jānodod Latvijas Universitātei. Savukārt, novērtējot tos kā zinātnei domāto materiālu, kā uz to norādīja Satversmes aizsardzības biroja priekšstāvis Indulis Zālīte ziņojumā *Represīvo iestāžu dokumentu saglabāšana un izmantošana*, starptautiskajā konferencē *Vārda brīvība, cenzūra, bibliotēkas* (Rīga, 1998, 14.–17. oktobris)³¹, kas nav nepieciešams sāktu studiju programmu pabeigšanai, bija jārīkojas atbilstoši likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas*

²⁹ Sadaļā izmantoti pētījumi – Dr. hist. Ainārs Bambals, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas loceklis, “Padomju Sociālistisko Republiku Savienības un Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valsts drošības komitejas dokumentu pārņemšanas process Latvijas Republikā” [nepublicēts]; Dr. hist. Uldis Krēsliņš, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas loceklis, “Ar Darba Sarkanā Karoga ordeni apbalvotās Pētera Stučkas Latvijas Valsts universitātes pirmā daļa” [nepublicēts].

³⁰ Ministru kabineta 2009. gada 30. jūnijā rīkojums Nr.442 “Par Latvijas Policijas akadēmijas likvidāciju”, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 106 (4092), 2009, 8. jūlijs.

³¹ Zālīte, Indulis. “Represīvo iestāžu dokumentu saglabāšana un izmantošana”, *Starptautiskās konferences «Vārda brīvība, cenzūra, bibliotēkas»*, Rīga, 1998, 14.–17. oktobris, konferences materiālu krājums. Rīga: UNESCO, 95.–99. lpp.

dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu, proti, jānodod Latvijas Nacionālajam arhīvam.

Latvijas Policijas akadēmija pamatā vadījās no Iekšlietu ministrijas 2009. gada 21. oktobra rīkojuma Nr. 2275 *Par Latvijas Policijas akadēmijas nekustamā īpašuma un mantas pārņemšanu*. Rīkojuma Nr. 2275 9. punktā bija noteikts:

“Latvijas Policijas akadēmijai (I. Aire³²) nodot un Valsts policijas koledžai (A. Evardsons³³) pieņemt ar nodošanas – pieņemšanas aktu Latvijas Policijas akadēmijas bibliotēkas fondu.”

Iekšlietu ministrijas 2009. gada 28. decembra rīkojums Nr. 2854 *Grozījums Iekšlietu ministrijas 2009. gada rīkojumā Nr. 2275 “Par Latvijas Policijas akadēmijas nekustamā īpašuma un mantas pārņemšanu”* grozīja iepriekš ar rīkojumu Nr. 2275 noteikto kārtību par lietu nodošanu:

“9.¹ Latvijas Policijas akadēmijai (I. Aire) nodot un Valsts policijas koledžai (A. Evardsons) pieņemt Latvijas Policijas akadēmijas Kriminālistikas katedras Speciālā sektora fondu (specbibliotēku), ievērojot MK 2004. gada 6. janvāra noteikumus Nr. 21 “Valsts noslēpuma, Ziemeļatlantijas līguma organizācijas, Eiropas Savienības un ārvalstu institūciju klasificētās informācijas aizsardzības noteikumi” paredzētās prasības.”

Uzsākot 2015. gada 1. septembrī valsts finansētu VDK zinātnisko izpēti, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija sarakstes ar Valsts policijas koledžu pēc Drošības policijas kontaktpersonas Izglītības un zinātnes ministrijā rosinājuma atklāja neatbilstīgu rīcību ar LPSR VDK dokumentiem, par ko nekavējoties informēja atbildīgās institūcijas. 2015. gada 26. novembrī LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pārstāvji zinātniskās izpētes ietvaros apsekoja Valsts policijas koledžas bibliotēku Ezermalas ielā 8a, Rīgā ar mērķi klātienē iepazīties ar bibliotēkas rīcībā esošajiem LPSR VDK speciālās bibliotēkas materiāliem tā saukto *VDK bibliotēku*, ko pārņēma atbilstoši Klementija Rancāna LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai sniegtajai liecībai no VDK un kas līdz nodošanai Iekšlietu ministrijas resorā glabājās tā sauktās *Stūra mājas* otrajā stāvā. Rezultātā bija apsekoti šādi Valsts policijas koledžas rīcībā esošie dokumenti par *LPSR VDK bibliotēku*: PSRS VDK literatūras reģistrācijas žurnāls, no Latvijas Policijas akadēmijas pārņemtās

³² Inguna Aire.

³³ Aigars Evardsons.

literatūras saraksts, bibliotēkas telpa, kā arī tajā esošie *LPSR VDK bibliotēkas* izdevumi.

Veicot *PSRS VDK literatūras žurnāla* apsekošanu, konstatēts, ka tā nosaukums ir rakstīts rokrakstā ar zīmuli. Žurnāla pirmajā lapā, labajā augšējā stūrī krievu valodā norādīts “Сов. Секретно. По заполнению” (Pilnīgi slepeni pēc aizpildīšanas – krievu val.) un “Журнал регистрации совершенно секретной и секретной литературы” (Pilnīgi slepenas un slepenas literatūras reģistrācijas žurnāls – krievu val.). Reģistrācijas žurnāla lapas nav numurētas, žurnāls nav caursūts, nav gala apliecinājuma ierakstu. Ieraksti žurnālā veikti krievu valodā. Spriežot pēc rokraksta, visus ierakstus veikusi viena persona. Žurnālam nav sākuma ierakstu, dokumenta nosaukuma, sākuma datuma, kā arī citu rekvizītu. Ievērojot minēto, pamatoti secināt, ka ierakstiem izmantotais žurnāls ir autentisks VDK žurnāls, kas aizpildīts divdesmitā gadsimta deviņdesmito gadu sākumā. Tāpat pamatoti secināt, ka žurnāls nav aizpildīts LPSR VDK, jo trūkst raksturīgu rekvizītu. Visbeidzot, pamatoti uzskatīt, ka žurnāls aizpildīts, pārņemot nelielu daļu no VDK bibliotēkas. Žurnālā ieraksti veikti dubultatvērumā: labajā pusē veiktas atzīmes ar zilu vai sarkanu pildspalvu. Kā paskaidroja Valsts policijas koledžas bibliotēkas vadītāja Valentīna Krieviņa, kuras darba stāžs konkrētajā bibliotēkā esot kopš 2013. gada 26. novembra, tas ir viņas rokraksts, proti, atzīmes veikusi Valentīna Krieviņa.

Iepazīstoties ar VDK literatūras reģistrācijas žurnālu, konstatēts sekojošais. Žurnālam ir sekojošas ailes. 1. aile – “Инвентарный номер” (Inventāra numurs – krievu val.), piemēram, 11-1 esot LPA reģistrācijas numurs jeb ieraksta kārtas numurs žurnālā. 2. aile – “Дата регистрации” (Reģistrācijas datums – krievu val.). Tā ir neaizpildīta. 3. aile – “Гриф секретности” (Slepenības atzīme – krievu val.). Tā ir neaizpildīta. 4. aile – “Наименование изданий” (Izdevumu nosaukums – krievu val.). Iekļauts literatūras vienības nosaukums, piemēram, “Использование делегаций и туризма в разведывательных целях”, 1971. Norādīts Valsts policijas koledžas inventāra Nr. 58189. Žurnāla labajā malā veikta dienesta atzīme “Ar lēmumu 20.12.2013. g. nodots DP”. 5. aile – “Издатель и год” (Izdevējs un gads – krievu val.). Faktiski izdevuma nosaukums, vieta un gads rakstīti abās ailēs – 4. un 5. 6. aile – “№ дата сопроводительной” (Pavadvēstules datums – krievu val.). Šajā ailē norādīts izdevuma eksemplāru skaits. 7. aile – “Общее количество экземпляров” (Kopējais eksemplāru skaits – krievu val.). Aile atstāta tukša. 8. aile – “№, № экз.” (Eksemplāru numuru skaits – krievu val.). 9. aile – “Кому отправлен” (Kam nosūtīts – krievu val.). Piemēram, šeit ir

veikts ieraksts, ka izdevums 585-0, "Алфавитный список изменников родины, агентов иностранных разведок, карателей и др. гос. преступников, подлежащих розыску", 1979, 1 eks., Valsts policijas koledžas reģistrācijas Nr. 4822s, kur veikta piezīme attiecīgajā ailē "Ar lēmumu 20.12.2013. Nodots DP". 10. aile – "Количество экземпляров" (Eksemplāru skaits – krievu val.). Šī aile atstāta tukša. 11. aile – "№, № экз." (Eksemplāru skaits – krievu val.). Šī aile atstāta tukša. 12. aile – "Дата и роспись в получении" (Datums un paraksts par saņemšanu – krievu val.). Šī aile atstāta tukša. 13. aile – "Цена одного экз." (Viena eksemplāra cena – krievu val.). Šī aile atstāta tukša.

Salīdzinot žurnālā norādīto inventāra numuru ar izdevumiem, kas palikuši Valsts policijas koledžas bibliotēkā, konstatēts, ka uz izdevuma norādīts žurnālā minētais inventāra numurs uz konkrētā izdevuma vāka. Tas liek secināt, ka izdevums pieder *LPSR VDK bibliotēkai* un ka tam, vēl esot *Stūra mājā*, piešķirts atbilstošs inventāra numurs.

Žurnāla kopējais lapu skaits pēc saskaitīšanas ir 100 lapas. Ieraksti veikti 85 lapās, bet 15 lapas atstātas tukšas. Ievērojot tradicionālo arhīva dokumentu aprakstīšanas sistēmu, lapas numurējamas augšējā labajā stūrī, dubultatvēruma lapām – dubultatvēruma labajā augšējā stūrī). Atsevišķiem izdevumu nosaukumiem norādīts eksemplāru skaits – divi līdz trīs eksemplāri. Piemēram, izdevums Nr. 45-1 esot bijis divos eksemplāros. Viens no tiem nodots Valsts policijas Galvenās kriminālpolicijas pārvaldes Izmeklēšanas atbalsta pārvaldei.³⁴

Labākai citu žurnālā veiktu ierakstu nozīmi, jāmin daži piemēri. Piemēram, ar zīmuli apvilktais ieraksta numurs nozīmē, ka minētais izdevums atrodas Valsts policijas koledžas rīcībā. Tādi ir 16 izdevumi, no kuriem tikai 14 ir publiski pieejami, bet diviem esot noteikts valsts noslēpuma statuss. Savukārt žurnāla 9. ailē ierakstīti slēdzieni jeb dienesta atzīmes par izdevuma tālāko likteni. Ieraksts "Lēmums 20.12.2013. Nodots DP" nozīmē, ka pamatojoties uz lēmumu, kas esot pieņemts 2013. gada 20. decembrī, izdevums nodots Drošības policijai. Ieraksts "Lēmums 20.12.2013. Deklasificēts" nozīmē, ka izdevumam atcelta slepenība. No 609 žurnālā reģistrētajiem izdevumiem ar Valsts policijas koledžas 2013. gada 20. decembra lēmumu Drošības policijai nodoti 581 izdevumi, viens izdevums nodots Valsts policijas Galvenās kriminālpolicijas pārvaldes Izmeklēšanas atbalsta pārvaldei, 42 – iznīcināti, 16 – atstāti Valsts policijas koledžas rīcībā. Veicot vienkāršu saskaitīšanas funkciju, iznāk,

³⁴ Valsts policijas koledžas speciālā bibliotēka, *PSRS VDK literatūras žurnāls*, 7. lpp.

ka kopā bijušas 640 vienības. Ievērojot minēto, jāsecina, ka Drošības policijai nodotas vēl 31 literatūras vienība.

Ievērojams, ka Valsts policijas koledžā ir septiņi “bijušās LPSR Iekšlietu ministrijas speciālās bibliotēkas” izdevumu reģistrācijas žurnāli, kur vecākais ieraksts datēts ar 1946. gadu, kas ir cauršūti, ar sākuma un gala ierakstiem. No žurnālu nosaukumiem un kārtas numuriem redzams, ka žurnāli ir tikai daļa no visiem žurnāliem. Tāpat ievērojams, ka Valentīna Krieviņa nemācēja neko vairāk paskaidrot par šiem žurnāliem, ne arī uzrādīt dokumentus. Pamatoti uzskatīts, ka tie pārņemti no Latvijas Policijas akadēmijas bibliotēkas. Tomēr tur veikto ierakstu izcelsme un datējumu atbilstība norādītajam būtu jānosaka ekspertīzei, attiecīgos dokumentus pārņemot Latvijas Nacionālajā arhīvā.

Valsts policijas koledžā ir tikai maza daļa no *LPSR VDK bibliotēkas*, kuras skaits atbilstoši Satversmes aizsardzības biroja priekšstāvja Induļa Zālītes jau minētajam ziņojumam *Represīvo iestāžu dokumentu saglabāšana un izmantošana* ir 8751. Pateicoties Andra Paula-Pāvula atbalstam, saņemts apliecinājums, ka skaits bijis vēl lielāks. Seko tiešs citāts no 1993. gada 12. oktobra Latvijas Policijas akadēmijas vēstules Nr. 376, atbildot uz 1993. gada 29. septembra dokumentu Nr. 283/02-153 Saeimas parlamentārās izmeklēšanas komisijas priekšsēdētājam Robertam Mīlbergam. Šajā vēstulē rektors Zenons Indrikovs informē, ka:

“izpildot Latvijas Republikas Ministru Padomes 1991. gada 29. oktobra rīkojumu Nr. 430-4 un Latvijas Republikas Iekšlietu ministrijas akadēmijas rektora 1991. gada 4. novembra pavēli Nr. 52 tika pieņemts bijušās Latvijas PSR Valsts drošības komitejas vispārējās bibliotēkas fonds un bibliotēkas inventārs. Šajā sakarībā 1991. gada 27. decembrī sastādīts akts par 10 334 izdevumu nosaukumiem ar kopējo summu 19 269 rbļ. 26 kap. pieņemšanu. Vispārējās bibliotēkas fondu nodeva Latvijas PSR Valsts drošības komitejas kadru inspektore (bibliotēkas vadītāja) Paulīne Seļavina un mašīnrakstītāja Marina Raspopina, to pieņēma akadēmijas bibliotēkas vadītāja Marija Orda. Bez tam 1991. gada 5. decembrī tika sastādīts akts par to, ka 1991. gada 21. novembrī ir izdarīta inventarizācija un VDK komendants praporščiks A. Burakovičs nodod, bet akadēmijas bibliotēkas vadītāja Marija Orda pieņem bibliotēkas inventāru 2107 rbļ. 17. kap. vērtībā. Pieņemšanas komisijā akadēmiju pārstāvēja mācību daļas vadītājs E. Piliksers³⁵, komisijas sastāvā bija Iekšlietu ministrijas Izmeklēšanas departamenta priekšnieka vietnieks milicijas apakšpulkvedis N. Tropkins³⁶, Galvenās

³⁵ Edvīns Piliksers.

³⁶ Nikolajs Tropkins.

Valsts finanšu inspekcijas vec. finanšu inspektors T. Baranova un Finanšu ministrijas 1. kategorijas grāmatvedis - eksperts N. Nečepurenko.

Vienlaicīgi darām zināmu, ka akadēmijai netika nodoti VDK specbibliotēkas fondi un šajā sakarā akadēmijas rektors savā vēstulē 1992. gada 13. janvārī lūdz LR Augstākās Padomes deputātu Simsona kungu sniegt palīdzību šo jautājumu kārtošanai, nododot akadēmijai saskaņā ar valdības rīkojumu visus bibliotēkas fondus, kā arī bijušās PSRS VDK normatīvos aktus, kuri saskaņā ar pastāvošiem noteikumiem pēc iestādes likvidācijas pāriet bibliotēkas fondos. Taču atbilde uz šo vēstuli saņemta netika.”

Izvērsti par konkrēto rīcību ziņots LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas pirmajā rīkotajā starptautiskajā zinātniskajā konferencē *Totalitārisma sabiedrības kontrole un represijas: dokumentu izpēte un tās metodoloģija*, 2015. gada 15., 16. un 17. decembrī Liepāja, Lielais Dzintars, kas vērsa sabiedrības uzmanību uz prettiesisku rīcību ar VDK dokumentiem. Neskatoties uz minēto, Iekšlietu ministrija atzina, ka dokumentu iznīcināšana ir tiesību normu piemērošanas kļūda, tāpēc tā neuzskatīja par nepieciešamu veikt procesuālas darbības. Savukārt nepamatoti nodoto *LPSR VDK bibliotēkas* izdevumu tās padotības iestādēm sakarā izteica apņemšanos šos izdevumus nodot Satversmes aizsardzības birojam. Vēl 2017. gada 12. septembrī Satversmes aizsardzības biroja darbiniece Zinta Ābola norādīja, ka viņa nav informēta par to, ka Iekšlietu ministrija būtu nodevusi *LPSR VDK bibliotēkas* izdevumus, kas nepamatoti nodoti tās padotības iestādēm, Satversmes aizsardzības birojam.

LPSR VDK bibliotēkas izdevumi bijuši slepeni, to aprīte bijusi ierobežota un pakļauta VDK kontrolei, bet neatbilstoša rīcība, tai skaitā dokumentu iztrūkums varēja sekmēties kriminālprocesā. PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra vietnieks Nikolajs Krasnovs 1968. gada 12. jūlija dokumentā Nr. 2645, kas adresēts republiku augstākajām un vidējām speciālajām (tautas) izglītības ministrijām, Igaunijas PSR Ministru Padomes Augstākās un vidējās speciālās izglītības komitejai un augstāko mācību iestāžu rektoriem sniedz vērtīgu informāciju par kārtības ievērošanas nepieciešamību slepenu dokumentu aprīte un tās jēgu uzraudzības un kontroles īstenošanā. Dokumentā, cita starpā, norādīts uz konstatētajām kļūdām slepenu izdevumu izdošanā, norādot uz gadījumiem, kad nav veikta atbilstoša atzīme uz izdevumiem, tādēļ neatbilstoši apzīmēti izdevumi nav identificējami, tiem tāpēc nepiemēro kārtību, kas attiecināma uz ierobežotas izplatīšanas izdevumiem, proti, tie

“glabājas kopīgos bibliotēkas fondos un tos izdod visiem lasītājiem”.³⁷ Tāpat dokumentā norādīts, ka konstatēti arī tādi gadījumi, ka, lai arī ir atbilstoša atzīme, tomēr nav veikta katra eksemplāra numerācija, kas tādēļ liedz veikt atbilstošu izdevumu uzskaiti.³⁸ Eksemplāra numurus norādīja gan uz dokumentiem, gan arī uz sacerējumiem. Piemēram, nolikuma *Par aģentūras aparātu un uzticības personām PSRS Valsts drošības komitejā*, ko 1983. gada 4. jūlijā apstiprināja PSRS Valsts drošības komitejas priekšsēdētājs Viktors Čebrikovs, eksemplāram, kas izmantots sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietā (K30-1499-15/15 48., 56.–67. lpp. o. p.), ir numurs – 2166. Savukārt VDK mācību literatūrai ir pat divi numuri. Skat. Induļa Zālītes 1997. gadā Hārvarda Universitātei nodoto grāmatu – *История советских органов государственной безопасности* (учебник № 12179), председатель редакционной коллегии Виктор Михайлович Чебриков (совершенно секретно, 2173). Москва: Высшая Краснознаменная школа Комитета государственной безопасности при Совете Министров СССР имени Ф. Э. Дзержинского, Специальная кафедра № 9, 1977.³⁹ Tādējādi, esot ziņām par slepenu izdevumu sadali, var konstatēt konkrēta izdevuma piederību.

Diemžēl *LPSR VDK bibliotēka* ir piedzīvojusi līdzīgu likteni kā Igaunijas Republikā un Lietuvas Republikā, kur lielākā vai mazākā mērā attiecīgie izdevumi piedzīvojuši prettiesisku piesavināšanos. Spriežot pēc citviet publiski pieejamiem VDK izdevumiem, kā arī Valsts policijas koledžas sniegtajiem izdevumu uzskaites dokumentiem, *LPSR VDK bibliotēka* ir unikāls VDK dokumentu kopums, kura izsaimniekošana vērtējama kā būtisks kaitējums VDK pētniecībai un tārad arī PSRS okupācijas seku novērtēšanai. Atklājoties apstāklim, ka *LPSR VDK bibliotēka* izmantota mācībām un studijām, gatavojot Latvijas Policijas akadēmijas un vēlāk arī Valsts policijas koledžas absolventus darbam tiesību aizsardzības iestādēs, vērtējama, ja ne juridiska, tad vismaz ētiska atbildība.

³⁷ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 34. lp. (PSRS augstākās un vidējās speciālās izglītības ministra vietnieka Nikolaja Krasnova 1968. gada 12. jūlija dokuments Nr. 2645, kas adresēts republiku augstākajām un vidējām speciālajām (tautas) izglītības ministrijām, Igaunijas PSR Ministru Padomes Augstākās un vidējās speciālās izglītības komitejai un augstāko mācību iestāžu rektoriem (atbilstoši sarakstam); dokuments krievu valodā).

³⁸ LVA, 1340. f., 1a. apr., 21. l., 34. lp.

³⁹ Pieejams: <https://projects.iq.harvard.edu/jcws/online-document-archive>.

VDK dokumentu atklātības apsvērumi⁴⁰

Informācijas atklātība uzskatāma par vienu no cilvēka pamatbrīvībām. Tiesības izziņāt pasauli ir cilvēka dzīves kvalitātes pamatā. Izziņa kalpo gan kā pamats cilvēka pilnveidei, gan arī kā līdzeklis pilnvērtīgai dzīvei sabiedrībā un valstī. Turklāt, pateicoties tam, ka informācijas atklātība nodrošina arī tiesību un pienākumu satura izziņu un līdz ar to arī iespēju šīs izziņas rezultātu lietot cilvēka dzīves kvalitātes celšanai, informācijas atklātība ir uzskatāma par, cilvēkam dzimstot, iegūtu brīvību, tātad būtisku kā tiesības uz dzīvību un brīvību.

Laikmetīga demokrātiska valsts ir organizēta tā, lai veicinātu pilsoņu līdzdalību valsts varas īstenošanā un tādējādi nodrošinātu atbildīgāku rīcību kā valsts varas īstenošanai, tā arī pilsoņu kopumam. Informācijas atklātība ir viens no līdzekļiem, kā panākt iepriekš minēto. Tā kā brīva informācijas aprīte ir cilvēka un tā apkārtējās vides izziņas pamatā, tad zināšanas par līdzdalības iespējām un tās nepieciešamību valsts varas īstenošanā ir tas, bez kā līdzdalība vai nu nav iespējama, vai arī ir nepietiekami efektīva. Sevišķi nozīmīga loma minētās izziņas vairošanā ir publiskas informācijas pieejamībai, jo tas ir pamata informācijas avots par valsts varas īstenošanu konkrētajā valstī. Ievērojot arvien pieaugošu valstu virzību uz demokrātismu, pieaug arī informācijas atklātības nozīme attiecīgo valstu tiesiskajās sistēmās.

Informācijas atklātība ir patstāvīgi īstenojama pamatbrīvība. Tās īstenošana var būt pamatota arī tikai ar izziņas nepieciešamību, piemēram, informācijas nepieciešamība par valsti, sabiedrību un tur notiekošajiem procesiem var būt pamatota ar izziņas vēlmi, tomēr bez jebkāda konkrēta nodoma gūtās atziņas izmantot tālāk. Šādu tiesību garantēšana uz demokrātismu virzītā valstī ir sevišķi svarīga, jo no zinoša cilvēka var prasīt atbildīgu, sapratīgu un uz zināšanām balstītu rīcību.

Informācijas atklātība ietver tiesības brīvi saņemt un izplatīt dažādu veidu informāciju. Tāpat tā paredz tiesības meklēt informāciju.

Tiesību brīvi saņemt informāciju pamatā ir divi aspekti – privāttiesiskais un publiski tiesiskais. Privāttiesiskas informācijas aprītes gadījumā tiesības brīvi saņemt informāciju nozīmē to, ka personai ir

⁴⁰ Sadaļa sagatavota, izmantojot pētījumu – Jarinovska, Kristīne. “Latvijas Republikas informācijas atklātības kodols un VDK dokumenti”, *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstrukturā, Ziņojumi starptautiskajā zinātniskajā konferencē 2016. gada 11., 12. un 13. augustā Rīgā. Otrā daļa. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas, K. Kangera un D. Šēnberga zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 4. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2017, 132.–179. lpp.*

tiesības saņemt informāciju no visiem, kas to vēlas un var to sniegt.⁴¹ Šajā gadījumā valsts pamatpienākums ir atturēties no iejaukšanās privāttiesiskas informācijas aprītē, tādējādi neradot šķēršļus brīvai informācijas aprītei. Tomēr valsts pienākumi ar to neaprobežojas. Papildus tam, ka valstij jāatturas no nepamatotas privāttiesiskas informācijas aprītes ierobežošanas, ir jāveic arī vairāki pasākumi brīvas aprītes iespēju radīšanai, uzturēšanai un veicināšanai. Valsts rīcība šādā gadījumā var izpausties gan kā aizliegums privātpersonām nepamatoti ierobežot informācijas saņemšanu vai uzspiest noteiktas informācijas saņemšanu, gan arī kā ierobežojums monopolizēt informācijas pārraidīšanu.⁴² Šāds pienākums izriet no tā, ka tiesības brīvi saņemt informāciju nozīmē arī to, ka personai jābūt iespējai izvēlēties sevi interesējošu informāciju – jābūt informācijas daudzveidībai. Tāpat izvēles tiesības nozīmē arī to, ka personai ir tiesības atteikties no kādas informācijas saņemšanas, tātad valstij jānodrošina arī privātpersonas tiesības brīvi iebilst pret informācijas saņemšanu vai pret tai nevēlamas informācijas saņemšanu.

Publiski tiesiskas informācijas aprītes gadījumā tiesības brīvi saņemt informāciju nozīmē to, ka personai ir tiesības brīvi saņemt publisku informāciju no šādas informācijas turētāja. Atšķirībā no privāttiesiskas informācijas aprītes, kur gan informācijas sniedzējs, gan arī informācijas saņēmējs ir privātpersona, publiski tiesiskas informācijas aprītes gadījumā informācijas sniedzējs ir publiskas informācijas turētājs – valsts varas īstenotājs –, bet informācijas saņēmējs ir privātpersona. Ja pirmajā gadījumā informāciju sniedz un saņem ar brīvu gribu apveltīta persona, otrajā – tikai informācijas saņēmējs ir brīvas gribas apveltīts. Valsts varas īstenotājam šajā konkrētajā aspektā nav brīvas gribas attiecībā uz valsts varas īstenošanu, līdz ar to nav arī brīvas gribas attiecībā uz publiskas informācijas sniegšanu, kas ir valsts varas īstenošanas izpausme. Ievērojot valsts varas īstenotāja gribas nosacītību, rodas jautājums, kas ir tas, ja ne brīva griba, kas nosaka to, vai privātpersona, kas vēlēties īstenot savas tiesības brīvi saņemt publisku informāciju no šīs informācijas turētāja, varēs saņemt šo informāciju. Šajā gadījumā starptautiskie cilvēktiesību dokumenti paver iespēju izvēlēties efektīvāko publiskas informācijas

⁴¹ “Tiesas ieskatā tiesības brīvi saņemt informāciju būtībā aizliedz valdībai ierobežot personas [tiesības] saņemt informāciju, ko citi vēlas vai var vēlēties tai sniegt.” *Leander v. Sweden*, no. 9248/81, ECHR, judgement of 26 March 1987, Series A no. 116, § 74, [K. J. tulkojums no angļu val.].

⁴² Jayawickrama, Nihal. *The Judicial Application of Human Rights Law: National, Regional and International Jurisprudence*. Cambridge, Cambridge University Press, 2002, pp. 683–685.

nodrošināšanas veidu, piemēram, sniedzot priekšroku plašsaziņas līdzekļiem publiskas informācijas nodošanai, lai ar to starpniecību kvalitatīvi informētu iespējami lielāku sabiedrības daļu.

Tieši tāpat kā tiesību brīvi saņemt informāciju, arī tiesību brīvi izplatīt dažādu veidu informāciju pamatā ir divi aspekti – privāttiesiskais un publiski tiesiskais. Tomēr, ievērojot, ka publiski tiesiskas informācijas aprites gadījumā informācijas sniedzējs – valsts varas īstenotājs – nav apveltīts ar brīvu gribu attiecībā uz informācijas izplatīšanu un ka tas kā valsts varas īstenotājs nebauda cilvēktiesību garantējošo aizsardzību attiecībā uz valsts varas īstenošanu, jautājums par informācijas sniedzēja tiesībām brīvi izplatīt informāciju, analizējot publiski tiesisko aspektu, var būt saistīts tikai ar informācijas sniedzēja pienākumu sniegt informāciju vai informācijas sniedzēja rīcības brīvības ierobežošanu, izplatot tā rīcībā esošo publisko informāciju.

Tiesības brīvi izplatīt informāciju privāttiesiskajā aspektā nozīmē tiesības, izmantojot visus privātpersonai pieejamos un tiesiskos līdzekļus, nodot citiem savā rīcībā esošu informāciju. Līdz ar to tiesību brīvi izplatīt informāciju īstenošanas pamatā ir divi jautājumi: viens – izplatīšanai pakļautā informācija, otrs – pieejamo informācijas izplatīšanas resursu klāsts.

Izplatīšanai pakļauta visu veidu informācija. Tā ir gan informācija, ko privātpersona pati radījusi, gan arī informācija, kas ir nonākusi tās rīcībā, tātad arī publiska informācija. Neraugoties uz šķietamību, ka izplatāmās informācijas sakarā valsts pienākumu apjoms ir samērā neliels, valstij tomēr jānodrošina virkne priekšdarbu. Tostarp valstij jānodrošina privātpersonai pieejamība informācijai, ko tā vēlas vai varētu vēlēties tālāk izplatīt, ja ne pati sniedzot tās rīcībā esošo publisko informāciju, tad vismaz nodrošinot, ka informācijas pieejamība nav nepamatoti ierobežota. Savukārt, lai aizsargātu citu privātpersonu cilvēktiesības, valstij jānosaka tas informācijas loks, ko nevar pakļaut izplatīšanai, kura izplatīšanai jābūt ierobežotai vai kura izplatīšana jāpakļauj noteiktiem nosacījumiem, tādējādi radot tiesisko ietvaru informācijas pieejamības nodrošināšanai.

Attiecībā uz pieejamo informācijas izplatīšanas resursu klāstu jāņem vērā, ka tas, vai un kādi informācijas izplatīšanas resursi ir pieejami privātpersonai, atkarīgs no tā, cik efektīvi var īstenot tiesības brīvi izplatīt informāciju. Jo lielāks pieejamo informācijas izplatīšanas resursu klāsts, jo efektīvāk izmantojamas tiesības brīvi izplatīt informāciju.

Tiesības meklēt informāciju jānošķir no tiesībām saņemt informāciju, proti, tiesību meklēt pamatā ir personas rīcība, kas vērsta uz informācijas resursu meklējumiem, informācijas vākšanu, savāktās

informācijas izpēti un apstrādi, kā arī savāktās informācijas salīdzināšanu un pat informācijas radišanu uz apstrādei pakļautās informācijas pamata.⁴³ Šo tiesību ideja ir nodrošināt iespēju pārliecināties par pieejamās informācijas precizitāti un atbilstību īstenībai un iespēju atlasīt sevi visvairāk interesējošo un vajadzīgāko informāciju. Tomēr informācijas meklējumus, tieši tāpat kā informācijas saņemšanu, ierobežo tas, kas var būt par meklējamo un saņemamo informāciju. Šajā ziņā abas tiesības ir līdzīgas.

Valsts pienākumi VDK dokumentu nodrošināšanā – tiesiskie priekšnosacījumi

VDK dokumenti šā jēdziena visplašākajā nozīmē atbilstoši likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 2. pantam ir dokumentēta informācija, kuras autors vai adresāts ir VDK – institucionālā sistēma, kas aptver institucionālu un funkcionālu padotību, šīs sistēmas un to veidojošo elementu vēsturiskās formācijas, personālu –,⁴⁴ kuras “saturs attiecas uz jebkuru VDK tieši vai netieši raksturojošu darbību”,⁴⁵ kas atrasta “VDK oficiālajās vai konspiratīvajās telpās”, turklāt ar pēdējām jāsaprot arī piesegstruktūru telpas,⁴⁶ un kuras kopums sniedz liecības par VDK darbiniekiem – štata vai ārštata.⁴⁷ Turklāt, ievērojot apsvērumus, kas izteikti likuma apspriešanās, 2. pantā noteiktais saturs ir paplašināms un VDK dokumentiem paredzētais statuss un aizsardzības līmenis ir attiecināms arī uz citiem dokumentiem, kas ļauj veikt “visu Latvijas teritorijā pastāvējušo totalitāro režīmu darbības izvērtēšanu”.⁴⁸

⁴³ Sk. plašāk: Nowak, Manfred. *U.N. Convention on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, 2nd revised edition. Kehl: N. P. Engel, 2005, p. 446.

⁴⁴ Likuma “Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu” (*Latvijas Vēstnesis*, Nr. 65 (196), 1994, 2. jūnijs) 2. pants 1. punkts.

⁴⁵ Likuma “Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu” 2. pants 2. punkts.

⁴⁶ Likuma “Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu” 2. pants 3. punkts.

⁴⁷ Likuma “Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu” 2. pants 4. punkts, 3. panta pirmā daļa.

⁴⁸ Egila Levita (tieslietu ministra) uzstāšanās 5. Saeimas 1994. gada 24. februāra sēdē par likumprojektu *Par totalitārisma seku dokumentāciju un bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības fakta konstatēšanu* (rudens sesijas dokuments Nr. 259) un likumprojektu *Par bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības faktu ar to konstatēšanu* (iesniegusi

Ministru prezidenta Valda Birkava biedrs un tieslietu ministrs Egils Levits, raksturojot atteikšanos no Ministru kabineta virzītā likumprojekta *Par totalitārisma seku dokumentāciju un bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības fakta konstatēšanu* par labu Juridiskās komisijas piedāvātajam tiesiskajam risinājumam, kur uzsvars likts uz “aktuālo momentu”, pakļaujot izvērtēšanai “Valsts drošības komiteju kā galveno, kaut gan nebūt ne vienīgo okupācijas institūciju, kura realizēja okupācijas politiku Latvijā”,⁴⁹ norādīja, ka valdība piekrita šādai uzsvara maiņai ar nosacījumu, ka par izvērtēšanu atbildīgās institūcijas paplašinās likuma darbības loku. Tādējādi jāatzīst, ka likumā ir iestrādāta rīcības brīvība, kas paredz iespēju LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai kā tieši atbildīgajai par VDK dokumentu zinātnisko izpēti,⁵⁰ veikt zinātnisko darbību, kas “aptvert visus totalitāros režīmus, kādi darbojušies Latvijā, [...] arī citur”,⁵¹ jo, kā norādīja Egils Levits, “tas ir vajadzīgs galvenokārt mūsu sabiedrības imunizēšanai pret šādām totalitārisma tendencēm un tādēļ būtu šajā darbībā jāizskata un jāanalizē, jādokumentē, jāsaprot mācību un cita veida zinātniski materiāli par visiem šiem totalitārajiem režīmiem”.⁵² Pateicoties Latvijas Republikas Satversmes ievada trešajai

Juridiskā komisija, ziemas sesijas dokuments Nr. 197). Pieejams:

http://www.saeima.lv/steno/st_94/st2402.html

⁴⁹ Egila Levita (tieslietu ministra) uzstāšanās 5. Saeimas 1994. gada 24. februāra sēdē par likumprojektu *Par totalitārisma seku dokumentāciju un bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības fakta konstatēšanu* (rudens sesijas dokuments Nr. 259) un likumprojektu *Par bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības faktu ar to konstatēšanu* (iesniegusi Juridiskā komisija, ziemas sesijas dokuments Nr. 197). Pieejams:

http://www.saeima.lv/steno/st_94/st2402.html

⁵⁰ Likuma “Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu” 18. panta pirmā *secunda* daļa.

⁵¹ Egila Levita (tieslietu ministra) uzstāšanās 5. Saeimas 1994. gada 24. februāra sēdē par likumprojektu *Par totalitārisma seku dokumentāciju un bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības fakta konstatēšanu* (rudens sesijas dokuments Nr. 259) un likumprojektu *Par bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības faktu ar to konstatēšanu* (iesniegusi Juridiskā komisija, ziemas sesijas dokuments Nr. 197). Pieejams:

http://www.saeima.lv/steno/st_94/st2402.html

⁵² Egila Levita (tieslietu ministra) uzstāšanās 5. Saeimas 1994. gada 24. februāra sēdē par likumprojektu *Par totalitārisma seku dokumentāciju un bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības fakta konstatēšanu* (rudens sesijas dokuments Nr. 259) un likumprojektu *Par bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības faktu ar to konstatēšanu* (iesniegusi Juridiskā komisija, ziemas sesijas dokuments Nr. 197). Pieejams:

http://www.saeima.lv/steno/st_94/st2402.html

rindkopai, kas tapusi, iedvesmojoties no Eiropas Savienības Tiesas tiesneša Egila Levita priekšlikuma,⁵³ šāda kompetences paplašināšana ir arī konstitucionāli pamatota. Turklāt LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas izveides un darbības pamatā esošie dokumenti,⁵⁴ skatot tos kopsakarā ar likumu *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu*” 18. panta pirmo *secunda* daļu un Satversmes ievada trešo rindkopu, nosaka šīs komisijas vadošo lomu VDK dokumentu noteikšanā un līdzīga statusa un aizsardzības līmeņa noteikšanā citiem līdzīgas sabiedriskās un valstiskās nozīmes dokumentiem, ar kuru palīdzību, kā norādīja Egils Levits, iespējams veikt “sabiedrības imunizēšanu pret totalitārisma tendencēm”, konfrontējot sabiedrību ar tās neseno vēsturi. Faktiski visi okupācijas valsts varas radītie un tās rīcībā nonākušie dokumenti PSRS un nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laikā pelnījuši līdzīgu statusu un aizsardzības līmeni kā VDK dokumenti. Tāpat sabiedriski un valstiski svarīgi līdzīgi attiekties arī pret PSRS un nacionālsociālistiskās Vācijas okupācijas laika periodiskajiem izdevumiem un propagandas līdzekļiem.

VDK dokumentu un citu līdzīgas nozīmes dokumentu atklātība Latvijas Republikas tiesiskajā sistēmā pieder pie šīs sistēmas informācijas atklātības kodola gan tāpēc, ka atklāj valstiskuma pamatus, gan arī tāpēc, ka ir efektīvs līdzeklis Latvijas Republikas Satversmes normu par totalitārisma nosodīšanu un svešo varu upuru pieminēšanu īstenošanai. Ievērojot minēto, šo dokumentu atklātības nodrošināšanā ievērojami tādi paši pamatpienākumi kā informācijas atklātības kodola sakarā.

Var identificēt vismaz četrus valsts pamatpienākumus, nodrošinot informācijas atklātības kodolu. Pirmkārt, valstij jārada priekšnosacījumi informācijas atklātības īstenošanai tās tiesiskajā sistēmā. Otrkārt, valstij jārada informācijas atklātības ierobežojumu sistēma. Treškārt, valstij

⁵³ Sk. plašāk: Jarinovska, Kristīne. “Drafting the Preamble for the Satversme: A New Approach to one of the Oldest Still-Functioning Republican Basic Laws”, *Vienna Journal on International Constitutional Law*, Vol. 9, 2/2015, pp. 253–271; Jarinovska, Kristīne. “The Preamble of the Satversme: the New Approach to Constitutional Self-Restraint”, *Acta Juridica Hungarica*, 2014, Vol. 55, No 4, 2014, pp. 351–366. Pieejams: <http://akademai.com/doi/pdf/10.1556/AJur.55.2014.4.4>; Jarinovska, Kristīne. “Popular Initiatives as Means of Altering the Core of the Republic of Latvia”, *Juridica international. Law Review, Universitu of Tartu*, No. XX, 2013, pp. 152–159. Pieejams: http://www.juridicainternational.eu/public/pdf/ji_2013_1_152.pdf.

⁵⁴ Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojums Nr. 433 “Par speciālās starpdisciplinārās komisijas izveidi Valsts drošības komitejas dokumentu izpētei” (*Latvijas Vēstnesis*, Nr. 164 (5224), 2014, 21. augusts), komisijas izdoti reglamenti, kā arī citi tiesību akti.

jāizveido informācijas atklātības efektīva aizsardzības sistēma. Visbeidzot, valstij jānosaka nosacījumi tās dalībai brīvā informācijas aprītē.

Tiesiskā ietvara forma, regulējuma saturs un leģistiskā kvalitāte

Ietverot informācijas atklātības kodolu tiesiskajā sistēmā, svarīgi trīs jautājumi – tiesiskā ietvara forma, tiesiskā regulējuma saturs un tiesiskā regulējuma leģistiskā kvalitāte.

Tiesiskā ietvara forma

Izvēloties tiesiskā ietvara formu, jāievēro, ka informācijas atklātība vienlīdz rada tiesības un pienākumus valstij un privātpersonai. Līdz ar to informācijas atklātības regulējumam jābūt vispāršaistošam. Turklāt, lai nodrošinātu informācijas atklātības regulējuma efektivitāti jautājumos, kas skar informācijas atklātības kodolu, tam jābūt arī pašpietiekamam. Tādēļ tiesiskā ietvara formai, kas regulē minētos jautājumus, jābūt arī augstākai citu konkrētās tiesiskās sistēmas hierarhisku formu vidū,⁵⁵ lai tiesiskā ietvara forma nekļūtu par šķērsli informācijas atklātības efektīvai īstenošanai.

Formāli novērtējot VDK dokumentu atklātību nosakošā tiesiskā ietvara formu, jāsecina, ka tas atbilst pamatprasībām.

VDK dokumentu atklātībai, pateicoties Satversmes ievada trešajai rindkopai:

“Latvijas tauta neatzina okupācijas režīmus, pretojās tiem un atguva brīvību, 1990. gada 4. maijā atjaunojot valstisko neatkarību uz valsts nepārtrauktības pamata. Tā godina savus brīvības cīnītājus, piemin svešo varu upurus, nosoda komunistisko un nacistisko totalitāro režīmu un to noziegumus”,

ir noteikts augstākais normatīvais aizsardzības līmenis. Turklāt, ievērojot to, ka Latvijas Republikas Satversme informācijas atklātībai kā patstāvīgi īstenojamai pamatbrīvībai ir jau noteikusi konstitucionālu aizsardzību Satversmes 100. pantā un kā citu pamattiesību īstenošanai nepieciešamu konstitucionālu priekšnosacījumu aizsargā ar Satversmes 90. un 115. panta palīdzību, jāsecina, ka konkrētās informācijas atklātība pieskaitīta pie Latvijas Republikas konstitucionālā kodola.

⁵⁵ Sk.: *Human Rights: International Protection, Monitoring, Enforcement*, Janusz Symonides (ed.). Ashgate: UNESCO Publishing, 2003, p. 258.

Satversmes ievada trešā rindkopa tādas informācijas kopuma kā VDK dokumentu atklātību pieskaita pie Latvijas Republikas konstitucionālā kodola, jo tas ir apliecinājums gan tam, ka Latvijas tauta neatzina okupācijas, gan tam, ka Latvijas tauta pretojās okupācijām, lai gan bija izveidota totāla privātautonomiju būtiski ierobežojoša sistēma, kas nodrošināta ar represiju un visaptverošas kontroles palīdzību, gan arī tam, ka 1990. gada 4. maijā patiešām notikusi valstiskās neatkarības atjaunošana uz valsts nepārtrauktības pamata. VDK dokumentu atklātība ir arī nepieciešams līdzeklis, lai godinātu brīvības cīnītājus, pieminētu svešo varu upurus un nosodītu totalitārās varas un to veiktos noziegumus. PSRS okupācija vairākām paaudzēm, kas nebija piedzīvojušas Latvijas Republiku, pirms to okupējusi PSRS, ar propagandas palīdzību uzspieda maldīgus priekšstatus par daudziem Latvijas valstiskumam un tās pilsoņu kopumam svarīgiem jautājumiem. Īstenībai neatbilstošas informācijas sniegšana, spriestspējas vājināšana un apziņas maldināšana bija svarīgs PSRS okupācijas varas īstenošanas līdzeklis. Padomju indoktrinācijas seku novēršana laikmetīgai demokrātijai atbilstošā veidā, izvairoties no propagandas līdzekļiem, ir ne tikai laikietilpīgs process, kas, iespējams, ir gadsimta uzdevums, bet arī pieprasa iesaistīt tādus līdzekļus, kas ļauj katram patstāvīgi, kritiski novērtēt savu zināšanu un priekšstatu kopumu.

Lai nodrošinātu VDK dokumentu atklātību, tika radīts likums *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu*, kas satur virkni speciālo tiesību normu gan attiecībā uz Informācijas atklātības likuma,⁵⁶ gan Fizisko personu datu aizsardzības likuma,⁵⁷ gan likuma *Par valsts noslēpumu*⁵⁸ normām. Šādu attiecību nosaka ne tikai tiesību normu saturs, bet arī to saistība ar Satversmes kodola īstenošanu. Turklāt likums *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* satur nepieciešamo minimumu, lai piemērotu Vispārīgajā datu aizsardzības regulā paredzētos izņēmumus zinātniskajai darbībai un pētniecībai un veiktu no Eiropas Savienības dalībvalstīm pieprasīto rīcību svarīgu vēstures liecību atklātības nodrošināšanā, proti, lai sniegtu

⁵⁶ Informācijas atklātības likums: likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 334/335 (1395/1396), 1998, 6. novembris.

⁵⁷ Fizisko personu datu aizsardzības likums: likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 123/124 (2034/2035), 2000, 6. aprīlis.

⁵⁸ Par valsts noslēpumu: likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 181 (666), 1996, 29. oktobris.

“konkrētu informāciju saistībā ar politisko izturēšanos bijušo totalitāro valsts režīmu laikā, genocīdu, noziegumiem pret cilvēci, jo īpaši holokaustu, vai kara noziegumiem”.

Pēdējais liecina, ka arī Eiropas Savienības kontekstā VDK dokumentu atklātība ir svarīga un atzīstama, lai aizsargātu Eiropas civilizācijas vērtības.

Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumi Nr. 151 *Noteikumi par Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā esošo Valsts drošības komitejas dokumentu izmantošanas kārtību* (Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumi Nr. 151), ievērojot likumdevēja atrunu likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* pārejas noteikumu 9. punktā, ir pagaidu risinājums, kas paredz divas kārtības informācijas saņemšanai. Viena domāta, lai sniegtu personai to informācijas apjomu, kas saistīta ar konkrēto personu. Otra domāta, lai veiktu zinātnisko darbību un pētniecību publicistiskiem mērķiem. Vienā gadījumā sniedzamās informācijas apjoms aprobežojas ar konkrēto personu. Savukārt otrajā gadījumā informācijas apjoms nav aprobežots, jo kopš LPSR VDK likvidēšanas 1991. gada 24. augustā un atzīšanas par “noziedzīgu un tādu, kas vērsta pret Latvijas tautas interesēm”⁵⁹ pagājuši vairāk kā divdesmit gadi, tātad maksimālais laiks, kas noteikts likuma *Par valsts noslēpumu* 8. panta pirmajā daļā, pat sevišķi slepenas informācijas glabāšanai. Ievērojot to, ka likuma *Par valsts noslēpumu* 5. pants tieši aizliedz noteikt valsts noslēpuma statusu vai ierobežot pieejamību informācijai, cita starpā, par cilvēktiesību pārkāpumiem (3. punkts), noziedzības līmeni, korupcijas gadījumiem, amatpersonu nelikumīgu rīcību (4. punkts), valsts ekonomisko stāvokli, iedzīvotāju dzīves līmeni, valsts varas īstenotāju atalgojumu un privilēģijām (5. punkts), tad vēl jo vairāk aizliegums attiecas uz rīcību, kas vērsta, piemēram, pret Latvijas Republikas suverenitāti, teritoriālo neaizskaramību, varas sagrābšanu, Latvijas tautas pakļaušanu represijām – masu un individuālām –, privātaunomijas būtisku ierobežošanu ar mērķi saglabāt okupācijas varu, totālu sabiedrības kontroli. VDK dokumenti atklāj minēto, un tāpēc faktiski to pieejamības ierobežošana izpētei zinātniskiem un publicistiskiem mērķiem bijusi pretrunā likuma *Par valsts noslēpumu* 5. pantā noteiktajam. Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumi Nr. 151 bija pieņemti 1995. gada 13. jūnijā, spēkā stājās 1995.

⁵⁹ Par PSRS valsts drošības iestāžu darbības izbeigšanu Latvijas Republikā: 1991. gada 24. augusta Augstākās Padomes lēmums, *Diena*, 1991, 30. augusts.

gada 21. jūnijā, bet likums *Par valsts noslēpumu* – pieņemts 1996. gada 17. oktobrī, spēkā stājās 1997. gada 1. janvārī. Tātad faktiski Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumos Nr. 151 ietvertie termiņi šajā aspektā bijuši spēkā pusotru gadu.

Likums *Par valsts noslēpumu* pieņemts pirms normatīvā akta, kas regulē publiskas informācijas pieejamību Latvijas Republikā un pirms Satversmes VIII nodaļas *Cilvēka pamattiesības*, kas informācijas atklātībai noteica konstitucionālu aizsardzību, tādēļ likuma *Par valsts noslēpumu* 5. pantā mērķis bija saistīts ar nepieciešamību garantēt vismaz minimālo informācijas atklātības aizsardzības līmeni.⁶⁰ Tomēr tas nebūt nemazina tā nozīmi un attiecināmību uz visu tiesību uz publiskas informācijas pieejamību īstenošanas un aizsardzības sistēmu. Turklāt tas, ka kopš likuma *Par valsts noslēpumu* pieņemšanas, tātad arī pēc Informācijas atklātības likuma un Fizisko personu datu aizsardzības likuma pieņemšanas, tā 5. pants nav grozīts, jo vairāk uzsver šajā pantā ietverto informācijas atklātības minimuma prasību nozīmīgumu.

Konstitucionālisms liek pavērties uz Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumiem Nr. 151 tādējādi, lai saskaņā ar spēkā esošu jēgu arī tajās normās, kas no skata ir pretrunā augstāka spēka tiesību normām.

Dažādas informācijas pieejamības kārtības atkarībā no informācijas pieprasītāja, kas, cita starpā, atspoguļojas arī likumā *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu*, varētu būt pamatotas ar starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos ietverto pieļāvumu, ka publiska informācija var būt nodrošināta gan tieši, gan arī, piemēram, ar plašsaziņas līdzekļu palīdzību.

Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 25. panta (a) apakšpunkts paredz, ka “katram pilsonim [...] jābūt tiesībām un iespējai piedalīties valsts lietu kārtošā [...]”. Līdz ar to likumsakarīgi, ka gan Cilvēktiesību komitejas, kas ir atbildīga par Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām īstenošanas uzraudzību, Vispārējais komentārs

⁶⁰ Sk. informācijas atklātības apsvērumus, apspriežot Latvijas Republikas 6. Saeimas pavasara sesijas vienpadsmitajā (ārkārtas) sēdē 1996. gada 5. jūnijā un Latvijas Republikas 6. Saeimas rudens sesijas astotajā sēdē 1996. gada 5. septembrī likumprojektu *Par valsts noslēpumu* pirmajam un otrajam lasījumam (Latvijas Republikas 6. Saeimas pavasara sesijas vienpadsmitā (ārkārtas) sēdē 1996. gada 5. jūnijā: stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_96/st0506.html; Latvijas Republikas 6. Saeimas rudens sesijas astotā sēdē 1996. gada 5. septembrī: stenogramma. Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_96/st0509.html).

Nr. 25,⁶¹ gan arī prakse individuālo sūdzību izskatīšanā⁶² norāda uz valsts pienākumu nodrošināt visu tās rīcībā esošo publisko informāciju par valsts varas īstenošanu, jo tikai šādi iespējams nodrošināt pilnvērtīgu pilsoņa dalību valsts lietu kārtīšanā. Turklāt Cilvēktiesību komiteja pieļauj, ka publiskas informācijas aprītē privileģētu statusu ieņem plašsaziņas līdzekļi, kuru uzdevums ir informēt sabiedrību par valsts varas īstenošanu un nodrošināt visplašāko pieeju publiskai informācijai.⁶³ Līdzīgi kā Cilvēktiesību komiteja, arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa pieļauj, ka publiski tiesiskas informācijas aprītē privileģētu statusu ieņem plašsaziņas līdzekļi un tie, kas līdzīgi pirmajiem pilda sabiedrības “sargsuņa” lomu.⁶⁴

Minētais, formāli vērtējot Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumos Nr. 151 paredzēto atšķirīgo informācijas pieejamības kārtību atkarībā no informācijas pieprasītāja, ir pieļaujams, pieņemot, ka neierobežotas pieejamības nodrošināšana plašsaziņas līdzekļiem un zinātniskajām institūcijām ir efektīvākais līdzeklis, lai informētu par VDK dokumentu saturu, jo attiecīgā informācija ir sarežģīta, apjomīga un tās apstrādei un pamatotu secinājumu veikšanai ir nepieciešamas noteiktas zināšanas un pētnieciskās iemaņas. Tāpat, formāli vērtējot noteikumu 7. punktu, kas paredz: “Valsts drošības komitejas aģentūras kartotēkas dokumentus Centrs sāk izsniegt zinātniskiem un publicistiskiem mērķiem 20 gadus pēc Valsts drošības komitejas likvidēšanas”, var pieļaut, ka divdesmit gadu ierobežojums, kas, kā jau iepriekš minēts, ir garākais sevišķi slepenas informācijas glabāšanas termiņš, interpretējams tādējādi,

⁶¹ “Lai nodrošinātu pilnvērtīgu 25. panta aizsargājamo tiesību baudišanu, būtiska ir brīva informācijas un ideju par publiskiem un politiskiem jautājumiem izplatīšana pilsoņiem, kandidātiem un ievēlētajiem priekšstāvjiem. Tam [nepieciešama] brīva prese un citi plašsaziņas līdzekļi, kas spējīgi komentēt publiskus jautājumus bez cenzūras vai ierobežojumiem un paust sabiedrisko domu. Tas nosaka pakta 19., 21. un 22. pantā garantēto tiesību, to skaitā brīvības iesaistīties politiskās aktivitātēs individuāli vai ar politisko partiju, vai citu organizāciju starpniecību, brīvības diskutēt par sabiedriskām lietām, piedalīties miermīlīgās demonstrācijās un sapulcēs, kritizēt un iebilst, publicēt politiskus materiālus, piedalīties vēlēšanu kampaņā un popularizēt politiskas idejas, pilnvērtīgu baudišanu un ievērošanu.” General Comment No. 25: The Right to Participate in Public Affairs, Voting Rights and the Right of Equal Access to Public Service (Art. 25), CCPR/C/21/Rev.1/Add.7, 12 July 1996, § 25, [K. J. tulkojums no angļu valodas].

⁶² Piemēram, sk.: *Gauthier v. Canada*, Human Rights Committee, Communication No. 633/1995, views of 7 April 1999, § 13.4.

⁶³ Piemēram, sk.: *Gauthier v. Canada*, Human Rights Committee, Communication No. 633/1995, views of 7 April 1999, § 13.4.

⁶⁴ Piemēram, sk.: *Társaság a Szabadságjogokért v. Hungary*, no. 37374/05, § 27, ECHR, judgement of 14 April 2009; *Riolo c. Italie*, no. 42211/07, § 63, ECHR, l’arrêt du 17 juillet 2008; *Vides Aizsardzības Klubs c. Lettonie*, no. 57829/00, § 42, ECHR, l’arrêt du 27 mai 2004.

ka šo divdesmit gadu laikā pētniecību un sabiedrības informēšanu par VDK dokumentu saturu veic ekskluzīvi Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs un ka tas ir arī maksimālais nepieciešamais laiks, lai nodotu visu VDK dokumentu kopumu plašākai pētniecībai parastā kārtībā. Izņēmuma kārtībā – 6. punktā noteiktajos gadījumos – divdesmit gadus pēc dokumenta izdošanas, piecus gadus pēc tās personas nāves, uz kuru attiecas konkrētais dokuments, un bez termiņa ierobežojuma, ja saņemta personas piekrišana, uz kuru attiecas konkrētais dokuments, – plašsaziņas līdzekļi un zinātniskās institūcijas formāli varēja saņemt VDK dokumentus ierobežotā apjomā līdz 2011. gada 24. augustam.

Formāli vērtējot Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumu Nr. 151 8. punktu, kas paredz: “Informāciju par fiziskas personas privāto dzīvi Centrs sāk izsniegt 75 gadus pēc dokumentu oriģināla uzrakstīšanas”, var pieļaut, ka ekskluzīvi Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs vienīgi pēta attiecīgos dokumentus vēl līdz 2066. gadam, tomēr šāds pieņēmums ir pretrunā likumā *Par valsts noslēpumu* ietvertu valsts noslēpuma noteikšanas termiņu jēgai, jo atbilstoši 8. panta pirmajai daļai tikai “ziņām par personām, kas iesaistītas operatīvās darbības pasākumu veikšanā, un personām, kas iesaistītas speciālajā procesuālajā aizsardzībā” ir piemērojams tieši tik ilgs – 75 gadu – termiņš. Lai gan likuma 8. panta otrā daļa paredz iespēju pagarināt iepriekš noteiktu termiņu, tomēr minētās tiesības jāvērtē kā izņēmums, ko izpildvara var izmantot, kad ir apzinājusi konkrēto tiesisko un faktisko situāciju. Ievērojot minēto, pēc likuma *Par valsts noslēpumu* spēkā stāšanās Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumu Nr. 151 8. punkts – maksimums – attiecināms tikai uz to personu privāto dzīvi, ko Latvijas Republika tiesiskā kārtībā ir iesaistījusi operatīvo darbību veikšanā vai speciālajā procesuālajā aizsardzībā.

Faktiskā situācija atklāj, pirmkārt, ka Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs kopš tā izveides nav uzstājies tā, lai to uzskatītu par efektīvu līdzekli, lai atklātu sabiedrībai VDK dokumentu saturu. Satversmes aizsardzības birojs 2017. gada 8. februāra atbildē Nr. 5.2-10/17/86 uz LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas lūgumiem sniegt informāciju, kas izteikti 2017. gada 9. janvāra dokumentā Nr. VDKkom-1/02 un 2017. gada 18. janvāra dokumentā Nr. VDKkom- 1/5, arī to, kas konkrēti no Satversmes aizsardzības biroja darbiniekiem veica VDK dokumentu zinātnisko izpēti, norādīja: “SAB informāciju par esošajiem un bijušajiem SAB darbiniekiem nesniedz.” Turklāt šajā pašā atbildē Satversmes aizsardzības birojs nesniedza

informāciju par to, kurām vēl personām bez Satversmes aizsardzības biroja nodarbinātajiem zinātniskajos nolūkos bijusi pieeja VDK dokumentiem, aizbildinoties: “Laika posmā līdz 2008. gadam, līdz TSDC mainīja atrašanās vietu – SAB telpas, zinātniekiem bija pieeja TSDC bibliotēkai atbilstoši likumā un Ministru kabineta noteikumos noteiktajai kārtībai.” Ja nav zināmas Satversmes aizsardzības biroja struktūrvienības Totalitārisma seku dokumentēšanas centra zinātniskajā pētniecībā iesaistītās personas, ne arī to personu loks, kam bija ļauts izmantot Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā esošos VDK dokumentus, nav iespējams novērtēt pētniecības atbilstību vismaz formālajām zinātniskuma prasībām. Savukārt Satversmes aizsardzības biroja mājaslapā pieejamā informācija par “nozīmīgākiem TSDC pētījumiem” liecina, ka uzrādītās publikācijas veiktas laikposmā no 1991. līdz 2010. gadam (viena publikācija pirms Totalitārisma seku dokumentēšanas centra izveides 1992. gada 16. aprīlī), kopā 23 dažādu veidu publikācijas – grāmatas, raksti, dokumentu izlase –, arī turpinājumos, tomēr lielākā daļa publicēta Latvijas vēsturnieku komisijas rakstos (divpadsmit publikācijas), ievērojami mazāk Latvijas Universitātes izdevumos (sešas publikācijas). Neliels īpatsvars publikāciju piekrīt Latvijas Nacionālajam arhīvam (divas publikācijas, no kurām viena ar turpinājumiem). Tikai pa vienai publikācijai, spriežot pēc citviet publiski pieejamās informācijas, jo minētajā vietnē nav norādīta pilnīga informācija par izdevēju, izdevuši šādi izdevēji – apgāds *Zvaigzne ABC*, Latvijas Okupācijas muzejs un Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs. Tādējādi faktiski Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs nav uzņēmies atbildību par “nozīmīgāko TSDC pētījumu” zinātniskumu.

Formāli Zinātniskās darbības likums⁶⁵ izvirza trīs formālus kritērijus zinātniskajai institūcijai – zinātniskā darbība un piedalīšanās zinātniskās kvalifikācijas iegūšanas un pilnveidošanas procesā jābūt paredzētai attiecīgās institūcijas darbību regulējošos dokumentos, zinātniskajā institūcijā jābūt vismaz piecām personām ar institūcijas dokumentos paredzētajai zinātniskajai darbībai atbilstošu doktora zinātnisko grādu, kā arī zinātniskajai institūcijai jābūt reģistrētai zinātnisko institūciju reģistrā (1. panta pirmās daļas 7. punkts). Totalitārisma seku dokumentēšanas centra nolikums, kas zaudēja spēku 1996. gada 25. februārī⁶⁶ līdz ar tā reorganizēšanu par Satversmes

⁶⁵ Zinātniskās darbības likums: likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 70 (3228), 2005, 5. maijs.

⁶⁶ Totalitārisma seku dokumentēšanas centra nolikums: Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumi Nr. 150, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 94 (377), 1995, 20. jūnijs; Noteikumi par

aizsardzības biroja struktūrvienību, paredzēja Pētniecības nodaļu, tomēr nekas vairāk nolikumā – pretēji ministru prezidenta biedra un tieslietu ministra Egila Levita norādītajam likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* apspriešanā – par kompetenci, lai veiktu zinātnisko darbību, nav minēts. Satversmes aizsardzības biroja likums⁶⁷ neparedz zinātniskās darbības veikšanu, bet likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 5. pantā noteiktā Totalitārisma seku dokumentēšanas centra kompetence neskar zinātnisko izpēti, jo likuma mērķos zinātniskā izpēte parādījās tikai kopš grozījumiem, kas pieņemti 2014. gada 8. maijā un stājās spēkā 2014. gada 23. maijā un kas paredzēja, ka zinātniskā izpēte uzdodama Ministru kabineta veidotajai speciālajai starpdisciplinārajai komisijai, proti, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai. Tādējādi secināms, ka zinātniskā darbība formāli nav bijusi Totalitārisma seku dokumentēšanas centra kompetence. Spriest par personāla, kas bijis piesaistīts pētniecības veikšanai, kvalifikāciju un skaita atbilstību Zinātniskās darbības likumā noteiktajam nav iespējams, tāpat arī par to, cik pētniecības rezultāti ir saistīti ar Totalitārisma seku dokumentēšanas centra pētniecības organizēšanu un cik tas ir katras konkrētās personas, kuras publikācijas uzdotas par “nozīmīgākiem TSDC pētījumiem”, sasniegums. Visbeidzot, ne Satversmes aizsardzības birojs, ne arī tā struktūrvienība – Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs – nav reģistrēti kā zinātniskā institūcija. Tādējādi jāsecina, ka divdesmit gadu noteiktā ekskluzivitāte VDK dokumentu pētniecībā nav efektīvi izmantota, tādēļ ekskluzivitātes turpināšana nav ne tiesiski, ne arī objektīvi pamatota.

Tiesiskā regulējuma saturs

Lai gan tas, cik saturiski plašs un detalizēts ir informācijas atklātības regulējums, arī ir atkarīgs no konkrētās tiesiskās sistēmas, tomēr attiecībā uz regulējuma saturu pastāv minimālās prasības, kas ir saistītas ar valsts pienākumu nodrošināt informācijas atklātības kodola īstenošanas iespējamību. Obligāti regulējamus jautājumus nosacīti var sadalīt trīs

Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumu Nr. 150 “Totalitārisma seku dokumentēšanas centra nolikums” atzīšanu par spēku zaudējušiem: Ministru kabineta 1996. gada 20. februāra noteikumi Nr. 44, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 35 (520), 1996, 24. februāris.

⁶⁷ Satversmes aizsardzības biroja likums: likums, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 59 (190), 1994, 19. maijs.

kategoriņās: tiesību normas, kas satur deklarējamās vērtības; procesuālās tiesību normas, kas nodrošina deklarēto vērtību īstenošanu un aizsardzību; ierobežojumus uzliekošās tiesību normas, kas nodrošina līdzsvaru starp personas tiesību, kas izriet no deklarētajām vērtībām, īstenošanu un citu aizsargājamu tiesību un tiesisko interešu aizsardzību.

VDK dokumentu atklātību regulējošās tiesību normas formāli aptver obligāti regulējamus jautājumus. Satversmes ievada trešā rindkopa kopā ar likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 1. pantu atklāj tās vērtības, kuru dēļ VDK dokumenti uzskatāmi par Latvijas Republikas nacionālā dokumentārā mantojuma sastāvdaļu, un to izpratne ir svarīga. Lai gan lielākā daļa VDK dokumentu ir PSRS okupācijas varas radīti dokumenti, tomēr, pateicoties šiem dokumentiem, tieši izsekojamas Satversmes ievada 3. rindkopā valstiskuma pamatnostādnes, kā arī veicama “imunizācija pret totalitārisma tendencēm” ar izpratnes un arī nosodījuma palīdzību.

VDK dokumentu pieejamību, līdzīgi kā citu valsts varas īstenotāju rīcībā esošo dokumentu pieejamību, vispārīgos jautājumus procesuāli regulē Informācijas atklātības likums un Administratīvā procesa likums. Likumā *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* paredzētais dalījums privileģētajos un neprivileģētajos informācijas pieprasījumos, kas determinē pieejamās informācijas apjomu, kā arī tiesības to tālāk izplatīt, neizpilda likumības prasību.

Informācijas atklātības ierobežošanas likumību – informācijas atklātības ierobežojumam jābūt likumā noteiktam vai paredzētam – kā prasību izvirza vairāki Latvijas Republikai saistoši starptautisko cilvēktiesību dokumenti – Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 29. panta otrā daļa, Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 19. panta trešā daļa un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10. panta otrā daļa. Šāda nosacījuma izvirzīšanas pamatā ir vairāki tiesību principi, kuru ievērošanu valsts varas īstenošanā atzinušas par obligātu minētos starptautiskos cilvēktiesību dokumentus izstrādājušās valstis. Līdz ar to informācijas atklātības ierobežošanas tiesiskuma pamatā ir izpratne par šo tiesību principu saturu.

Noteicošākais tiesību princips, kura iespaidā izveidojies informācijas atklātības ierobežošanas nosacījums – likumība –, ir tiesiskās noteiktības princips. Šā principa galvenā funkcija ir regulēt valsts varas īstenotāju tiesību jaunradi atklātības ierobežošanā. Proti, tiesiskās noteiktības princips uzliek par pienākumu valsts varas īstenotājam

nodrošināt to, lai persona būtu informēta par tiesību aktiem, kas var skart šīs personas tiesības vai pienākumus. Tiesiskās noteiktības ievērošana tiesību ierobežošanā nozīmē, ka tiesību ierobežojumam jābūt tiesiski nostiprinātam un savlaicīgi zināmam vai paredzamam tā adresātam. Tā arī nozīmē to, ka tiesību akti nevar būt ar atpakaļejošu spēku, jo tādā gadījumā tie nevar būt paredzami.⁶⁸

Likumības prasība saistīta arī ar tiesiskās noteiktības principam tuvu citu tiesību principu – tiesiskās paļāvības principu. Tiesiskās paļāvības princips aizsargā personas pārliecību, ka ar kādu, viņasprāt, tiesisku tiesību aktu piešķirtās tiesības vēlāk netiks pēkšņi atceltas. Citiem vārdiem sakot, šis princips nodrošina aizsardzību gadījumos, kad “tiesību sistēma rada individuālu ticību, ka viņš vai viņa sasniegs noteiktu rezultātu, ja viņš vai viņa darbosies atbilstoši [šīs sistēmas] noteikumiem”.⁶⁹ Kā tiesiskās noteiktības, tā arī tiesiskās paļāvības principa neievērošanas gadījumā kādu no šiem principiem pārkāpjotā tiesību akta darbību ierobežo vai izbeidz attiecībā uz neierobežotu personu loku (tiesiskās noteiktības pārkāpuma gadījumā) vai pieļauj atkāpi no tiesību akta (tiesiskās paļāvības pārkāpuma gadījumā) par labu personai, kas tiesiski paļāvusies uz kādu citu iepriekš pieņemtu tiesību aktu.⁷⁰

Visbeidzot, likumības prasības sakņojas arī informācijas atklātībā, proti, viena no informācijas atklātības izpausmēm – publiskas informācijas pieejamības nodrošināšana – attiecas arī uz tiesību aktiem. Šī izpausme jāņem vērā arī, ierobežojot citas informācijas atklātības izpausmes. Tātad informācijas atklātība var būt ierobežota, bet tikai ar tādiem tiesību aktiem, kas ir pieejami gan fiziski, gan arī saturiski.⁷¹

⁶⁸ Par to, ka tiesiskās noteiktības princips ir nosacījuma par ierobežojumu likumību pamatā, norāda, piemēram, Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse. Sk., piemēram, Joint dissenting opinion of judges Bonello, Strážnická, Bîrsan, Jungwiert and Del Tufo in *Maestri v. Italy* [GC], no. 39748/98, ECHR 2004-I. Šo jautājumu autore vairāk analizējusi: *Ievads Eiropas Savienības tiesībās (Tiesu prakse un komentāri)*, 2. papildinātais izdevums, Kristīnes Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 31.–36., 40.–41. lpp.; Alehno, Ivo, Buka, Arnis, Jarinovska, Kristīne, Škoba, Laine. *Ievads Eiropas Kopienas tiesībās (Tiesu prakse un komentāri)*, Ivo Alehno, Alda Čevera zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001, 31.–32. lpp.

⁶⁹ Cairns, Walter. *Introduction to European Union Law*, 2nd edition. London: Cavendish Publishing, 2002, p. 87.

⁷⁰ Šo jautājumu darba autore vairāk analizējusi: *Ievads Eiropas Savienības tiesībās (Tiesu prakse un komentāri)*, 2. papildinātais izdevums, Kristīnes Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2004, 40.–42. lpp.; Alehno, Ivo, Buka, Arnis, Jarinovska, Kristīne, Škoba, Laine. *Ievads Eiropas Kopienas tiesībās (Tiesu prakse un komentāri)*, Ivo Alehno, Alda Čevera zinātniskajā redakcijā. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2001, 31.–33. lpp.

⁷¹ Šo jautājumu darba autore vairāk analizējusi: Jarinovska, Kristīne. “Publiskošana – spēkā esamības nosacījums”, *Latvijas Vēstnesis, Jurista Vārds*, 2000, 25. maijs, Nr. 21 (174);

Kopš likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* pieņemšanas līdz pēdējiem grozījumiem, kas veikti 2014. gada 8. maijā un stājušies spēkā 2014. gada 23. maijā, tā 18. pants – VDK dokumentu izmantošana zinātniskiem nolūkiem un publicēšana – paredzēja nosacījumus VDK dokumentu izmantošanai zinātniskiem nolūkiem un publicēšanai. Proti:

“(1) VDK dokumenti, kuros nav informācijas par konkrētām fiziskajām personām, ir izmantojami un publicējami bez ierobežojumiem.

(2) Pārējo VDK dokumentu izmantošanas kārtību reglamentē Ministru kabineta noteikumi.”

Otrajā daļā ietvertais pilnvarojums Ministru kabineta noteikt VDK dokumentu, kas satur informāciju par konkrētām fiziskām personām, izmantošanas zinātniskiem nolūkiem un publicēšanas kārtību, faktiski nesatur nepieciešamās vadlīnijas ne atsevišķi, ne arī kopsakarā ar citām likuma normām, kas ļautu noteikt Ministru kabineta pilnvaras. Turklāt dokumentu dalījums pēc tā, vai tajos ir vai nav informācija par konkrētām fiziskām personām, ir problemātisks, jo nenosprauž izpildvarai skaidras robežas, lai noteiktu atšķirību starp dokumentiem, kuros ir un kuros nav informācija par konkrētām fiziskām personām. Formāli visiem dokumentiem ir jāsniedz informācija vismaz par kādu konkrētu fizisku personu, piemēram, par dokumenta sagatavotāju vai parakstītāju. Pēdējie grozījumi, kas papildina 18. pantu ar jaunu pirmo *prim* daļu, diemžēl turpina aizsāktu tradīciju, nosakot:

“(1¹) VDK dokumenti, kuros ir informācija par VDK darbiniekiem vai informatoriem, kuru darbība vai sadarbība ar minēto iestādi konstatēta ar tiesas spriedumu, ir publiskojami pēc attiecīgā tiesas sprieduma spēkā stāšanās.”

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas locekļa un pētnieka, Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas priekšsēdētāja M. iur. Jura Stukāna statistiskās informācijas apkopojums par sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietu skatīšanu tiesā liecina, ka kopš 2014. gada (tātad arī kopš pēdējo likuma grozījumu veikšanas 2014. gada 8. maijā un spēkā stāšanās 2014. gada 23. maijā) skatītas vien divas sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas, kur abās sadarbība nav konstatēta, līdz ar to nav aktuālu

Jarinovska, Kristīne. “Latvijas Republikas Satversmes 90. pants – tiesības uz saprotamiem likumiem”, *Diena*, 2006, 7. februāris.

sadarbības fakta ar VDK konstatējumu un līdz ar to nav iespējams novērtēt Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcību konkrētās normas piemērošanas nodrošināšanā. Visa likuma darbības laikā Ministru kabinets nekad nav izdevis noteikumus, kas būtu pamatoti ar minēto deleģējumu. Tā vietā pieņemti Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumi Nr. 151, kas pamatoti ar likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 10. pantu, bet regulē arī minētajā deleģējumā neparedzētus jautājumus, proti, dokumentu izmantošanu zinātniskiem un publicistiskiem nolūkiem.

Konkrēti likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 10. pants – Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā esošo VDK dokumentu izmantošana – paredz sekojošu:

“(1) VDK dokumentus drīkst izmantot tikai atbilstoši šā likuma mērķiem.

(2) Kārtību, kādā personas, kurām saskaņā ar šā likuma 12.–15. pantu ir tādas tiesības, drīkst izmantot, lasīt, kopēt VDK dokumentus un izgatavot to norakstus, regulē Ministru kabineta noteikumi un Totalitārisma seku dokumentēšanas centra nolikums.”

Tātad, pirmkārt, deleģējums precīzi ietverts 10. panta otrajā daļā. Otrkārt, deleģējums aptver tikai tos privileģētos informācijas pieprasītājus, kas minēti no 12. līdz 15. pantam, kur katras konkrētās personas tiesības atšķiras no to izmantošanas nolūkiem, saņemamās informācijas apjoma un izmantošanas un izplatīšanas tiesībām. Minētās normas regulē personas tiesības saņemt informāciju par sevi, kā arī amatpersonu tiesības saņemt informāciju gadījumos, kad likums paredz noteikt vai novērtēt personas sadarbību ar VDK, tai skaitā amatpersonu rīcību sadarbības fakta ar VDK pārbaudes rezultātu sakarā.

Neskatoties uz to, ka zinātniskie un publicistiskie nolūki regulēti Ministru kabineta noteikumos, neesot atsaucei uz 18. panta otro daļu, 11. Saeima, papildinot pārejas noteikumus ar jaunu 9. punktu, faktiski novērsa Ministru kabineta kļūdu, atzīstot to spēku, “ciktāl tie nav pretrunā ar šo likumu”, un noteica jaunu termiņu – 2018. gada 31. oktobri – jauna 18. panta otrajā daļā noteiktā deleģējuma izpildei. Proti:

“(2) VDK dokumenti pēc to zinātniskās izpētes ir publiski pieejami Ministru kabineta noteiktajā apjomā un kārtībā.”

Zinātniska izpēte atbilstoši 18. panta pirmajai *secunda* daļai ir tā, ko veic “atbilstoši šā likuma mērķim [...] Ministru kabineta izveidota speciāla starpdisciplināra komisija”. Jēdzienu *starpdisciplinārs* Latvijas normatīvajos aktos lieto tikai zinātniskās darbības kontekstā. Piemēram, starpdisciplinārs pētījums ir pētījums, kura īstenošanai ir nepieciešama Latvijas Zinātnes padomes apstiprinātā Latvijas Zinātņu nozaru un apakšnozaru sarakstā minēto divu vai vairāku zinātņu nozaru informācijas, datu, metodoloģiju, instrumentu un pieeju integrācija, lai radītu zināšanas un risinātu problēmas, kuras nav iespējams atrisināt vienas zinātnes nozares ietvaros. Ievērojot Latvijas leģistisko tradīciju, 18. panta otrajā daļā ietvertā norāde par zinātnisko izpēti nav tikai pārejas noteikumu 9. punktā noteiktā termiņa izpildījuma nosacījums, bet saturisks ierobežojums Ministru kabineta tiesībām noteikt VDK dokumentu apjoma un kārtības pieejamību. Zinātniskās izpētes rezultātiem ir jābūt Ministru kabineta lēmuma pamatā. Neveidojot jaunu pantu, bet aizstājot 18. panta otro daļu ar jaunu redakciju, likumdevējs faktiski saglabājis iespēju, ka VDK dokumentu publicēšana notiek, piemēram, ar zinātnisku institūciju un plašsaziņas līdzekļu starpniecību, kam savukārt pieeju visiem dokumentiem neierobežoti nodrošina ar arhīva starpniecību. Tādējādi sabiedrības apspriešanai nodotās informācijas atlase, apjoms un laiks būtu zinātnisko institūciju un plašsaziņas līdzekļu ziņā. Tomēr 18. panta otrās daļas redakcija paredz arī iespēju Ministru kabinetam bez ierobežojumiem ļaut pētīt VDK dokumentus visiem interesentiem, reizē uzdodot arhīvam publiskot, piemēram, ar tiešsaistes resursu palīdzību aktuālāko VDK dokumentu daļu vai arī visus VDK dokumentus pārskatāmā nākotnē. Abi risinājumi saskanētu arī ar Vispārīgās datu aizsardzības regulas piedāvāto risinājumu, lai aizsargātu gan konkrētās valsts, gan arī kopumā Eiropas Savienības intereses vēstures pētniecībā, zinātniskajā izaugsmē un labklājībā, kas balstīta arī uz cilvēcei svarīgu atziņu apguvi ar vēstures liecībām. Faktiski izšķiršanās pamatā ir atklātībā nonākušās informācijas ticamības un verificācijas iespēju nodrošināšana. Ievērojot to, ka VDK dokumentu pētniecība ir aktuāla arī citām Eiropas Savienības dalībvalstīm, VDK dokumentu pieejamības risinājumam jābūt arī tādām, lai veicinātu pētniecību, sevišķi zinātnisko izaugsmi, arī Eiropas Savienības līmenī, kaut vai tikai samazinot zinātnei paredzētā finansējuma izlietošanu administratīviem izdevumiem un tādējādi palielinot tiešo ieguldījumu zinātnē. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rosinātie grozījumi

Latvijas Nacionālā arhīva darbības noteikumos,⁷² pierādot, ka tādu administratīvo izdevumu, kas saistīti ar dokumentu kopiju izgatavošanu, ir būtisks šķērslis zinātniskajai darbībai ne tikai finansējuma ziņā, bet arī akadēmiskā godīguma nodrošināšanai. *Viltus ziņu* laikmetā zinātniskā darba vadītāja, recenzenta, redaktora atbildība ir ievērojami augusi. Ministru kabineta akceptētais izņēmums, kas ļauj “saņemt informāciju par fiziskajām un juridiskajām personām, tai skaitā veikt nepieciešamās dokumentētās informācijas fotografēšanu vai cita veida reproducēšanu bez atlīdzības šīs informācijas turētājam”,⁷³ rosināja Latvijas Nacionālo arhīvu izvērtēt saistītos riskus un Kultūras ministriju virzīt atbilstošus grozījumus, kas paredz:

“20.¹ Fiziskai personai ir atļauts arhīva lasītavā fotografēt (bez zibspuldzes, statīva vai citām palīgierīcēm) publiskos dokumentus, kuriem nav pieejamības ierobežojumu un kuru reproducēšanu neierobežo autortiesības. Fiziskai personai iegūto dokumentu kopijas ir tiesības izmantot vienīgi personiskiem vai zinātniskiem mērķiem, ievērojot fizisko personu datu aizsardzības prasības.”

Lai gan minētais tiesību normas saturs nav optimāls risinājums visam administratīvajam slogam, ar ko ikdienā pētnieks saskaras Latvijas Nacionālajā arhīvā, tomēr tas ir ievērojams solis, lai veicinātu atklātību un, galvenais, pētniecību.

Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumi Nr. 151, kā jau iepriekš norādīts, satur vairākas būtiskas saturiskas neatbilstības hierarhiski augstākajām tiesību normām, tādēļ neatbilst likumības prasībām. Turklāt, spriežot pēc Satversmes aizsardzības biroja jaunākās prakse, nav izmantoti iespējamie tiesiskie kolīziju risinājumi, to vietā piedāvājot risinājumu, kas liedz to rīcībā esošo VDK dokumentu izmantošanu zinātniskiem un publicistiskiem nolūkiem.

Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā esošo VDK dokumentu pieejamību gan zinātniskiem,⁷⁴ gan

⁷² Latvijas Nacionālā arhīva darbības noteikumi: Ministru kabineta 2012. gada 6. novembra noteikumi Nr. 747, *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 177 (4780), 2012, 8. novembris.

⁷³ Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojuma Nr. 433 “Par speciālās starpdisciplinārās komisijas izveidi Valsts drošības komitejas dokumentu izpētei” (*Latvijas Vēstnesis*, Nr. 164 (5224), 2014, 21. augusts) 7.1. apakšpunkts.

⁷⁴ Satversmes aizsardzības biroja 2017. gada 16. oktobra atbilde Nr. 5.2-10/17/534 uz LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas dokumentiem (2017. gada 15. septembra Nr. VDKkom-1/59 un 2017. gada 19. septembra Nr. VDKkom-1/63).

pētnieciskiem, gan arī publicistiskiem nolūkiem⁷⁵ liedz vairāku līdzīgi un reizē aplami pamatotu apsvērumu dēļ.

Pirmkārt, Satversmes aizsardzības birojs norāda, ka Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumu Nr. 151 *Noteikumi par Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā esošo Valsts drošības komitejas dokumentu izmantošanas kārtību* 6., 7. un 8. punkts neatbilst Fizisko personu datu aizsardzības likuma 11. pantam un Informācijas atklātības likuma 8. pantam, tāpēc Ministru kabineta noteikumu Nr. 151 6., 7. un 8. punkti neesot piemērojami. Informācijas atklātības likuma 8. pants paredz, ka “informācija par fiziskās personas privāto dzīvi tiek aizsargāta ar likumu”, kas principā ir blanketa norma un kas tikai norāda uz vienu no daudzajiem apsvērumiem, kas jāņem vērā informācijas atklātības nodrošināšanā. Tātad, atsevišķi ņemta, šī norma nav piemērojama informācijas atteikuma gadījumā. Fizisko personu datu aizsardzības likuma 11. pants paredz kārtību, kādā rīkojas ar sensitīviem personas datiem. Šā likuma 1. panta 8. punkts skaidro, ka ar sensitīviem datiem ir jāsaprot dati, kas norāda

“personas rasi, etnisko izcelsmi, reliģisko, filozofisko un politisko pārliecību, dalību arodbiedrībās, kā arī sniedz informāciju par personas veselību vai seksuālo dzīvi”.

VDK aģenta uzskaites kartīte sniedz šādu informāciju – uzvārds, vārds, tēva vārds, dzimšanas gads, dzimšanas diena, dzimšanas vieta, dzīvesvietas adrese, darbavieta un ieņemamais amats, dalība Padomju Savienības Komunistiskajā partijā (PSKP), tautība, pilsonība, izglītība, pseidonīms, personas lietas numurs, arhīva numurs, ģimenes stāvoklis, vervēšanas datums, vervētāja uzvārds, vervētāja VDK struktūrvienība, attiecīgās struktūrvienības vadības amats, struktūrvienība, paraksts, uzvārds, informācija par personas lietas virzību, kas ietver datumu un piezīmes, kas veicamas kā norādes uz aģenta piesaistes struktūrvienību, kā arī informācija par darba lietas un tās arhīva numuru, kas ietver datumu un piezīmes. Tātad no likumā minētajiem sensitīvajiem datiem uzskaites kartīte sniedz ne mazāk kā divdesmit sešus gadus vecas ziņas, ja pieļauj, ka VDK vervējusi aģentūru līdz tās likvidēšanai 1991. gada 24. augustam, par šādiem sensitīviem datiem – tautību un politisko pārliecību tiktāl, cik tas attiecas uz dalību PSKP. Tomēr minētās ziņas pieder pie to formālo

⁷⁵ Atbilžu saturs izklāstīts rakstā – Lapsa, Lato. “«Čekas maisos» esot privātās dzīves elementi”, *Diena*, 2017, 9. novembris. Raksts pieejams arī interneta vietnē: https://www.pietiek.com/raksti/sab_radijis_jaunu_pamatojumu_vdk_kartotekas_slepsanai_c_ekas_maisos_esot_privatas_dzives_elementi

ziņu kopuma, kas veidojis savulaik personas publisko tēlu, tādēļ to pieejamības apmērs ir tāds, kas liedz šīs ziņas uzskatīt par sensitīvām pēc būtības. Tomēr, ja pat pieļauj, ka minētās ziņas ir sensitīvas, tomēr arī šajā gadījumā 11. panta piesaukšana, lai liegtu informācijas pieejamību publicistiskiem mērķiem nav pamatota. Fizisko personu datu aizsardzības likuma 5. panta pirmā daļa paredz, ka 11. pants ir viens no daudzajiem Fizisko personu datu aizsardzības likuma pantiem, kas nav piemērojams, “ja personas dati ir apstrādāti žurnālistiskām vajadzībām [...], mākslinieciskām vai literārām vajadzībām”. Tas sasaucas arī ar Vispārīgo datu aizsardzības regulu. Lai gan regula vēl nav stājusies spēkā, tomēr tā iezīmē noteiktus valsts rīcībā esošas informācijas pieejamības pamatprincipus. Pirmkārt, tā norāda, ka personas datu apstrāde zinātniskos un vēstures pētniecības (šajā gadījumā vēstures pētniecība neaprobežojas tikai ar zinātnisku darbību, bet ietver jebkuru izziņu, kas saistīta ar vēstures notikumu analīzi) nolūkos ir īpaša datu apstrāde, uz kuru nav attiecināmi vispārīgie ierobežojumi. Otrkārt, Vispārīgās datu aizsardzības regulas 21. panta sestā daļa paredz gadījumus, kad datu subjektam nav tiesību iebilst pret savu personas datu apstrādi, proti, “ja apstrāde ir vajadzīga, lai izpildītu uzdevumu, ko veic sabiedrības interesēs”. Treškārt, regula īpaši uzsver to, ka tā neattiecas uz mirušu personu personas datiem, tomēr atgādina dalībvalstu pienākumu rūpēties par to, lai būtu veikta apstrāde arī tad, ja runa ir par mirušu personu datiem,

“nolūkā sniegt konkrētu informāciju saistībā ar politisko izturēšanos bijušo totalitāro valsts režīmu laikā, genocīdu, noziegumiem pret cilvēci, jo īpaši holokaustu, vai kara noziegumiem”.

Ievērojot to, ka Latvijas Republika vēl nav piešķīrusi uzmanību LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rekomendācijai, par kuru komisija paziņoja vēl 2015. gada 6. martā⁷⁶ un par ko LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētājs Dr. hist., Dr. hist. h. c. (LZA) Kārlis Kangeris atkārtoti ziņoja arī kārtējā pārskatā *LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darba pārskats par laikposmu no 2016. gada 1. janvāra līdz 30. novembrim*:

⁷⁶ Kangeris, Kārlis. “LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darba pārskats par laikposmu no 2016. gada 1. janvāra līdz 30. novembrim”, *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstrukturās*. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 3. sēj. Rīga: LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2016, 23. lpp.

“Komisija 2015. gada 6. martā vienbalsīgi ir vienojusies par pilnīgu, visu, tūlītēju LPSR VDK dokumentu nodošanu atklātībai un to brīvu un bez līdzšinējās diskriminācijas izmantošanu pētniecības nolūkos,”

normatīvu satvaru, piemērojami ir Ministru kabineta noteikumi Nr. 151, kā to paredzēja arī Latvijas Republikas Saeima, izdarot pēdējos grozījumus likumā *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu*. Iespējamie Satversmes ievada 3. rindkopai un likumam *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* tiesiskie risinājumi atspoguļoti iepriekš.

Otrkārt, Satversmes aizsardzības birojs tā vietā, lai sniegtu konkrētu informācijas sarakstu, kas nesatur konkrētas fiziskas personas datus un kas, pēc biroja domām, ir brīvi izmantojama un publicējama, min šādas likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 18. panta pirmajā daļā minētās tiesības. Nav iespējams izmantot šādas tiesības, ja nav zināms, kas tad no VDK dokumentu kopuma ir Satversmes aizsardzības biroja rīcībā un ar ko no tā visa un ar kādiem nosacījumiem var iepazīties, pētīt un publicēt. Minētais atklāj, ka Satversmes aizsardzības birojs 18. panta pirmajā daļā un pēc pēdējo grozījumu veikšanas arī 18. panta pirmajā *prim* daļā ietverto problemātisko nosacījumu praksē izmanto kā šķērslī informācijas atklātībai, kas, no vienas puses, norāda uz labas pārvaldības principa un informācijas atklātības principa neievērošanu, bet, no otras puses, uzskatāmi demonstrē nepieciešamību valsts drošības iestāžu rīcībā esošo dokumentu nonākšanu atklātībā regulēt iespējami precīzi un efektīvi, maksimāli ierobežojot vai pat liedzot valsts drošības iestādēm rīcības brīvību lemt par kritērijiem, kas nosaka to rīcībā esošo dokumentu nonākšanu atklātībā. Īpaši būtiski tas ir saistībā ar citas valsts, okupētājvalsts – PSRS – okupācijas rezultātā radītiem arhīva dokumentiem. Satversmes aizsardzības biroja atruna, minot 18. panta pirmo daļu, jāskata kontekstā ar to, ka LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pieredze rāda, ka pat VDK dokumentu arhīva aprakstus neizsniedz brīvi, bet tikai pēc “saistību raksta”, kam pielikumā ir Krimināllikuma normu uzskaitījums, kur paredzēta arī atbildība par valsts noslēpuma izpaušanu, bet no jauna izgatavotu VDK dokumentu aprakstu atvasinājumu izsniedz tikai pēc 12. Saeimas atbildīgo komisiju, arī Saeimas Nacionālās drošības komisijas informēšanas par rīcības neatbilstību likumā noteiktajam.

Treškārt, Satversmes aizsardzība biroja piebilde, ka saskaņā ar likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 18. panta pirmo *prim* daļu

“VDK dokumenti, kuros ir informācija par VDK darbiniekiem vai informatoriem, kuru darbība vai sadarbība ar minēto iestādi konstatēta ar tiesas spriedumu, ir publiskojami pēc attiecīgā tiesas sprieduma spēkā stāšanās”,

reizē nesniedzot visus attiecīgos dokumentus, liecina, ka vai nu attiecīgo normu neattiecinā uz tiem sadarbības gadījumiem, kas ir atklāti pirms šīs normas spēkā stāšanās, vai arī to, ka 18. panta pirmā *prim* daļa nozīmē tikai sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietu publicēšanu. Pirmajā gadījumā atkārtoti jānorāda uz to, ka pēdējās divas sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietas skatītas 2015. un 2017. gadā, abās sadarbību ar VDK tiesa nekonstatēja. Otrajā gadījumā iespēju iepazīties ar sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietām, nemaz nerunājot par iespēju veikt atlasu vai publiskot, vislabāk raksturo gadījums ar Ivara Godmaņa sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietu, kad tikai pēc LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas atkārtota un rakstveida pieprasījuma tika konstatēts lietas iztrūkums un sāka dienesta pārbaude, lai noskaidrotu lietas atrašanās vietu.⁷⁷ Minētais norāda, ka pieeja sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietām faktiski tiek apgrūtināta.

Ceturtkārt, Satversmes aizsardzības birojs uzskaita likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* mērķus saistībā ar šā likuma 10. pantu, kas paredz, ka Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošie dokumenti izmantojami tikai likumā noteiktajiem mērķiem. Tomēr argumentēšana ar 10. pantu ir nevietā, jo, kā jau iepriekš norādīts, sabiedrības interese par VDK dokumentiem ir saskaņā ne tikai ar šo likumu, bet arī ar Satversmi, sevišķi ievadā ietvertajām konstitucionālajām normām.

Visbeidzot, norāde uz to, ka atbilstoši likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu*

⁷⁷ Sk., piemēram, Daukste, Vīta. “Tiesas arhīvā pazudusi Godmaņa lieta par iespējamo sadarbību ar čekū”, *Delfi, LETA*, 2017, 8. novembris.

Pieejams: <http://www.delfi.lv/news/national/politics/tiesas-arhiva-pazudusi-godmana-lieta-par-iespejamo-sadarbibu-ar-ceku.d?id=49426241>, “Jūrmalas tiesā sāka pārbaude par Godmaņa lietas pazūšanu”, *TVNET, LETA*, 2017, 9. novembris. Pieejams: <http://www.tvnet.lv/zinas/latvija/685281-jurmalas-tiesa-sakta-parbaude-par-godmana-lietas-pazusanu>

sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu 18. panta pirmajai *secunda* daļai VDK dokumentu zinātnisko izpēti veic LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija, minētais saprotamu iemeslu dēļ iztrūkst atbildē LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai, uzskatāmi apliecina labas pārvaldības un informācijas atklātības principu neievērošanu, radot maldinošu priekšstatu par LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pētniecības iespējām un reizē izmantojot komisiju kā atrunu, lai atteiktu informācijas sniegšanu.

Tiesiskā regulējuma leģistiskā kvalitāte

Tas, vai tiesiskais regulējums uzskatāms par atbilstošu minimālajām leģistikas kvalitātes prasībām, atkarīgs no tā, cik lielā mērā to var uzskatīt par paredzamu. Šajā ziņā tiesiskā regulējuma vērtējums neatšķiras no informācijas atklātības ierobežojumu izvērtējuma. Proti, tiesiskajam regulējumam jābūt pietiekami precīzam. Precizitātes prasību apmierina gan kazuistisks, gan arī vispārīgs jautājuma regulējums, ja vien tā interpretācijas un piemērošanas prakse ir reizē vienvēidīga un pieejama. Līdz ar to galvenā un reizē minimālā tiesību normas leģistikas kvalitātes prasība ir tiesību normas radīto seku iepriekšparedzamība.

Iepriekš analizētās VDK dokumentu atklātību regulējošās normas norāda uz būtiskām leģistiskās kvalitātes problēmām gan likuma, gan arī Ministru kabineta noteikumu līmenī, kas likumsakarīgi rada nopietnas problēmas interpretācijas un piemērošanas praksē. Visuzskatāmāk tas izpaužas Satversmes aizsardzības biroja rīcībā, radot šķēršļus, lai LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija nevarētu veikt likumdevēja uzdotu.

Ilgtermiņa risinājums saistīts ar nepieciešamību veikt normatīvo aktu grozījumus – gan likuma, gan arī Ministru kabineta noteikumu līmenī, kas atbilst konstitucionālajām normām, ievēro apsvērumus, kuru dēļ bijis savulaik radīts likums *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu*, izmanto pilnībā Vispārīgās datu aizsardzības regulas, lai radītu iespējami draudzīgāku vidi pētniecības un izziņas veikšanai, kā arī ievēro valsts drošības dienestu specifiku, kas pieprasa lielāku normatīvo detalizāciju, iespējamu mazu attiecīgo dienestu rīcības brīvību atklātības jautājumu risināšanā un nepieciešamību pakļaut tos efektīvai kontrolei.

Pieteicējs vērsās Satversmes aizsardzības birojā ar iesniegumu, lūdzot publicistiskiem mērķiem iepazīties ar visiem iestādes rīcībā esošajiem Valsts drošības komitejas (turpmāk arī – VDK) aģentūras kartotēkas dokumentiem. Informācijas pieprasījums pamatots ar Ministru kabineta 1995.gada 13.jūnija noteikumu Nr. 151 *Noteikumi par*

totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā esošo Valsts drošības komitejas dokumentu izmantošanas kārtību (turpmāk – noteikumi Nr. 151) 7. punktu.

2018. gada 3. aprīlī Augstākās tiesas Administratīvo lietu departaments kopsēdē lietā Nr. 670018817, SKA-858/2018 pieņēma lēmumu par Satversmes aizsardzības birojā esošās LPSR VDK aģentu kartotēkas pieejamību atbilstoši informācijas atklātībai. Atbilstoši šim lēmumam normatīvais akts, kas ļautu publisku šiem dokumentiem, pieņemams likuma, nevis Ministru kabineta noteikumu līmenī. Līdz ar to nav praktiska pamata izdot likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 18. panta otrajā daļā paredzētos Ministru Kabineta noteikumus. Šo dokumentu atklātība nosakāma likuma līmenī.

Ierobežojumi VDK dokumentu kontekstā

Papildus tam, ka informācijas atklātības ierobežojumiem jābūt atbilstošā kārtībā pozitīviem valsts tiesiskajā sistēmā un konkretizētiem, tiem jābūt veidoti sistēmā. Sistēmas veidošanā jāievēro vispārīgie cilvēktiesību ierobežošanas nosacījumi. Turklāt sistēmai jābūt veidotai tā, lai tā nepārsniegtu maksimālo ierobežošanas līmeni, kas pieļaujams konkrēti attiecībā uz informācijas atklātību. Cilvēktiesību vispārīgie ierobežošanas nosacījumi ir tā robeža, kuru pārkāpjot cilvēktiesību ierobežojums pārtop par cilvēktiesību esības potenciālu vai reālu apdraudējumu. Pie vispārīgiem ierobežošanas nosacījumiem pieder nosacījums, ka ierobežojuma mērķis nevar būt vērsts uz cilvēktiesību likvidēšanu. Tas ir minēts Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 30. pantā, Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 5. panta pirmajā daļā un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 17. pantā. Šis nosacījums ir vērsts ne tikai uz to, lai novērstu atklātus leģislatīvus vai prakses noteiktus cilvēktiesību likvidēšanas mēģinājumus, ko var konstatēt, piemēram, vien iepazīstoties ar konkrētās valsts tiesību aktiem, bet arī lai nepieļautu instrumentālos pasākumus cilvēktiesību likvidēšanai. Proti, tādu rīcību, kuras rezultātā praktiski nav iespējams īstenot leģislatīvi nostiprinātas cilvēktiesības.

Vispārīgs ierobežošanas nosacījums ir arī nosacījums, ka ierobežojums nevar būt vērsts uz valsts sasniegtā vai valstij noteiktā – ar starptautisko cilvēktiesību dokumentu starpniecību, vispāratzīto tiesību principu, vispāratzītas prakses cilvēktiesību īstenošanā – cilvēktiesību aizsardzības līmeņa samazinājumu. Šāds nosacījums izriet no Vispārējās

cilvēktiesību deklarācijas preambulas daļas, kas paredz dalībvalstīm pienākumu “veicināt cilvēktiesību un pamatbrīvību vispārēju cienīšanu un ievērošanu”, Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 2. panta otrās daļas un trešās daļas (b) apakšpunkta, 5. panta otrās daļas, kā arī preambulas daļas, kas paredz, ka dalībvalstīm ir pienākums “sekmēt cilvēktiesību un brīvību vispārēju respektēšanu un ievērošanu”, un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 53. panta, kā arī preambulas daļas, kas atsaucas uz Vispārējo cilvēktiesību deklarāciju. Minētais nosacījums ir vērsts, lai maksimāli iespējamā veidā nodrošinātu cilvēktiesību īstenošanu. Praktiskā nosacījuma izpaušme – aizliegums izmantot kādu tiesību aktu – starptautisku vai nacionālu – kā argumentu, lai samazinātu iepriekš atzītu cilvēktiesību saturu vai iepriekš noteiktas aizsardzības iespējas. Līdz ar to valstīm, ratificējot vai citādi atzīstot starptautiskos cilvēktiesību dokumentus, jārēķinās, ka cilvēktiesību īstenošanā būs jādod priekšroka tām tiesību normām, kas nosaka plašāku cilvēktiesību saturu un lielākas iespējas cilvēktiesību aizsardzībai. Tieši tāpat valstīm jārēķinās ar to, ka pašu aktivitātes rezultātā radīts nacionālais regulējums var būt par iemeslu, kādēļ jānodrošina arī tāds cilvēktiesību saturs un aizsardzības iespējas, kur valsts ratificētie vai citādi atzītie starptautiskie cilvēktiesību dokumenti nosaka daudz šaurāku saturu un daudz ierobežotākas aizsardzības iespējas. Turklāt, atzīstot noteiktu cilvēktiesību līmeni, valsts nevar atteikties no tā turpmākas uzturēšanas.⁷⁸ Pienākums vismaz uzturēt, ja ne veicināt, noteiktu cilvēktiesību līmeni gan neliedz valstij mainīt attiecīgās cilvēktiesības īstenošanas nosacījumus, tomēr šīs izmaiņas nevar būt tādas, kas sašaurina cilvēktiesību saturu, cilvēktiesību īstenošanas apjomu vai arī samazina iespējas aizsargāt cilvēktiesības.

Informācijas atklātības ierobežojumu sistēmai jābūt arī pietiekami konkrētai, paredzamai un atbilstošai gan vispārējiem cilvēktiesību ierobežošanas nosacījumiem, gan arī tam, kas pieļaujams konkrēti attiecībā uz informācijas atklātību. Praktiskā šā nosacījuma izpaušme ir informācijas atklātības ierobežojumu kataloga ietveršana vienā vispārsaistošā, formas un kvalitātes ziņā atbilstošā tiesību aktā un tādas tiesiskās sistēmas izveide, kas liecinātu, ka informācijas atklātības ierobežojumu katalogs ir veidots sistēmā un katra konkrētā ierobežojuma nepieciešamība izriet no attiecīgās tiesiskās sistēmas. Līdz ar to

⁷⁸ Sk., piemēram, Nowak, Manfred. *U.N. Covenant on Civil and Political Rights. CCPR Commentary*. 2nd revised edition. Kehl: N.P. Engel Verlag, 2005, pp. 61–62. Šo jautājumu autore vairāk analizējusi – Jarinovska, Kristīne. *Informācijas atklātības princips un tā galējā robeža: teorijas īstenošana praksē* (promocijas darbs). Rīga: Latvijas Universitāte, 2009.

ierobežojums, kas nav veidots sistēmā, neatbildīs obligāti nodrošināmam cilvēktiesību līmenim.

Analizējot VDK dokumentu pieejamības ierobežojošās normas, jāsecina, ka nav skaidras ierobežojumu sistēmas, ierobežojumi veidoti un īstenoti tā, ka informācijas atklātības aizsardzības līmenis attiecīgo dokumentu sakarā ne tikai neizpilda starptautiskas saistības, bet arī ir pretrunā konstitucionālajām normām un ka ierobežojumu sistēma satur nopietnus leģistiskos trūkumus.

Galvenais ierobežojumu sistēmas trūkums saistīts ar vienlīdzības un diskriminācijas aizlieguma prasību neievērošanu.

Pirmkārt, VDK dokumenti nav pieejami vienādā veidā neatkarīgi no to turētāja. Lai gan tiem VDK dokumentiem, kas atrodas Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā, nav valsts noslēpuma statusa,⁷⁹ tomēr Latvijas Nacionālā arhīva un Satversmes aizsardzības biroja faktiskā rīcība krasi atšķiras. Vienā gadījumā pētniecība ir iespējama, bet otrā – pētniecība ir liegta pat speciāli Saeimas paredzētajai un Ministru kabineta izveidotajai LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai. Jāievēro, ka tikai pēc aptuveni divarpus gadu ilgas uzstājības, pieprasot informāciju, lūdzot sniegt skaidrojumu un uzrādīt tiesisko statusu nosakošos dokumentus un diskutējot par valsts noslēpuma statusa noteikšanas neiespējamību dokumentiem, – izsakoties kādreizējā tieslietu ministra Egila Levita vārdiem –, kas atklāj galvenās, kaut gan nebūt ne vienīgās okupācijas institūcijas, “kura realizēja okupācijas politiku Latvijā”,⁸⁰ rīcību, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija saņēma oficiālu un rakstveida Satversmes aizsardzības biroja 2017. gada 15. marta viedokli, ka nevienam VDK dokumentam nav valsts noslēpuma statusa.

Otrkārt, spriežot pēc publikācijām, vērojama objektīvi un tiesiski nepamatota atšķirīga attieksme pret zinātniekiem un publicistiem. Turklāt arī tādos gadījumos, kad informācija ir kļuvusi zināma ar dažādu publikāciju palīdzību un kad kā informācijas avots norādīts Satversmes

⁷⁹ Satversmes aizsardzības biroja 2017. gada 15. marta dokuments Nr. 5.2-10/17/168, saņemts Latvijas Universitātē 2017. gada 20. martā, reģistrēts ar Nr. LU-A-A18/130, 2. punkts, 2. lpp.

⁸⁰ Egila Levita (tieslietu ministra) uzstāšanās 5. Saeimas 1994. gada 24. februāra sēdē par likumprojektu *Par totalitārisma seku dokumentāciju un bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības fakta konstatēšanu*" (rudens sesijas dokuments Nr. 259) un likumprojektu *Par bijušās PSRS Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un sadarbības faktu ar to konstatēšanu* (iesniegusi Juridiskā komisija, ziemas sesijas dokuments Nr. 197). Pieejams: http://www.saeima.lv/steno/st_94/st2402.html

aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centrs, Satversmes aizsardzības birojs, kā to parāda LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas piemērs, atsaka sniegt attiecīgo informāciju, atrunājoties ar nepieciešamību sargāt fizisko personu datus. Līdz ar to nav iespējams verificēt datus, kas ir svarīgs akadēmiskā godīguma aspekts, lai izmantotu publicēto informāciju turpmākajai pētniecībai. Verifikācijas neiespējamība, piemēram, gadījumos, kad Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra darbinieku sniegtās ziņas zinātniskos forumos un publikācijās uztver caur likuma *Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem*⁸¹ 29. panta prizmu, kas atbrīvo plašsaziņas līdzekļus no atbildības “par nepatiesu ziņu izplatīšanu, ja tās satur “oficiāli valsts varas un pārvaldes institūciju dokumenti, politisko un sabiedrisko organizāciju paziņojumi” un “amatpersonu publikācijas”. Lai gan akadēmiskais godīgums paredz nepieciešamību akadēmiskajā un zinātniskajā darbībā pārbaudīt ziņu atbilstību, tomēr, ja nav iespējas verificēt datus, atliek paļauties uz amatpersonu goda prātu, kā arī zināšanām un prasmēm atklāt citiem nepieejamo VDK dokumentu saturu. Rezultātā akadēmiskā un zinātniskā grāda iegūšana kļūst aptrīdama. Zinātniskās darbības likuma 11. panta pirmā daļa paredz: “Doktora zinātnisko grādu personai piešķir pēc sekmīgas promocijas darba aizstāvēšanas Promocijas padomē.” Savukārt šā panta otrā daļa nosaka, ka promocijas darbs ir tas, kas apliecina zinātniskā grāda pretendenta spēju patstāvīgi veikt oriģinālu zinātnisku pētījumu un patstāvīgai zinātniskajai darbībai nepieciešamās prasmes, to skaitā arī spēju “patstāvīgi analizēt iegūtos rezultātus un izdarīt tiem atbilstošus secinājumus”. Katrs konkrētais maldības gadījums vērtējams atsevišķi, tomēr, atklājoties, piemēram, ka promocijas darba oriģinalitāte balstīta galvenokārt uz īstenībai neatbilstošām ziņām, pamatoti ir spriest ne tikai par konkrēto zinātniskā grāda piešķiršanas gadījumu, bet arī par promocijas procesā iesaistīto personu atbildību.

Treškārt, vērtējot ierobežojumu sistēmu, jāņem vērā, ka VDK dokumentu pieejamībā vērojama diskriminējoša attieksme arī pēc tā, ko šī informācija atklāj. Līdz šim salīdzinoši lielākais informācijas apjoms bija saistīts ar PSRS okupācijas veikto represiju, kuru veikšanā būtisku lomu ieņēma VDK un tās vēsturiskās formācijas, upuriem, konkrēti atklājot personas, kas bijušas pakļautas deportācijām, kriminālvajāšanai, kā arī būtiskiem privātautonomijas ierobežojumiem. Tajā pašā laikā – un ne bez

⁸¹ Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem: Latvijas Republikas Augstākās Padomes likums, *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, Nr. 5/6, 1991, 14. februāris.

likumdevēja piekāpības konkrētajā jautājumā – ziņas par personām, kas tieši vai netieši atbildīgas par represiju īstenošanu, faktiski bauda salīdzinoši lielāku aizsardzības līmeni. Satversmes ievada 3. rindkopas un starptautisko cilvēktiesību kontekstā pēdējie grozījumi likumā *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu*, kas veikti vairākās normās, rada pamatotas šaubas par to atbilstību konstitūcijai un starptautiski publiskajām saistībām. Proti, likuma 9. panta pirmā *prim* daļa paredz: “Valsts drošības iestādēm valsts drošības interesēs ir tiesības neizpaust iegūto un tās rīcībā esošo informāciju par VDK darbiniekiem un informatoriem.” Šāda saturiski nenoteikta klauzula, nepiesaucot un tātad arī tieši neparedzot valsts noslēpuma statusa noteikšanu, uzskatāma par tādu, kuras piemērošana nav iepriekš paredzama un kas, ievērojot tiesu praksi, kā arī Satversmes tiesas praksi, faktiski nebūs pakļauta tiesas kontrolei. Likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 12. panta piektā daļa, kas arī ietverta pēdējo grozījumu rezultātā, paredz:

“(5) Persona, kura VDK dokumentos esošo informāciju ieguvusi šā panta trešajā un ceturtajā daļā noteiktajā kārtībā, nedrīkst izpaust informāciju par konkrētajiem VDK informatoriem.”

Trešajā daļā minētā persona ir tāda, kurai ir politiski represētās personas statuss un kura tātad ieguvusi informāciju par personām, kas bijušas atbildīgas par šīm politiskajām represijām. Savukārt ceturtajā daļā minētā persona ir tāda, “kurai ir pierādījumi, ka tā ideoloģisku motīvu dēļ tika vajāta, ievietota brīvības atņemšanas iestādēs vai piespiedu kārtā ievietota iestādēs, kur šai personai tika piemēroti medicīniska rakstura piespiedu līdzekļi”. Tātad arī viņai dotā informācija saturēs ziņas par personām, kuru dēļ attiecīgā persona bijusi pakļauta *represīvajai psihiatrijai*.

Imunizācija pret totalitārisma tendencēm nav iespējama bez konkrētības, gan atspoguļojot “svešo varu upurus”, gan arī “komunistisko un nacistisko totalitāro režīmu un to noziegumus”. PSRS okupācijas varas propaganda ilgstoši un būtiski izkropļojusi Latvijas vēsturi, kā arī to personu rīcību un motivāciju, kas “neatzina okupācijas režīmus”, kas “pretojās tiem” un kam pateicoties atgūta Latvijas Republikas neatkarība. Izkropļojumi radījuši vairākām paaudzēm Latvijā un trimdā šaubas un neuzticību daudziem Latvijai svarīgiem vēstures jautājumiem. Tāpat tās rada šaubas un neuzticību katram, kas dzīvojis PSRS okupētajā Latvijas teritorijā. Ja Satversmes ievadā pausto pakļauj kritikai tikai tāpēc, ka nav

pieejama informācija par PSRS okupāciju, VDK lomu šīs okupācijas īstenošanā, personu iesaisti okupācijas īstenošanā un varas saglabāšanā gandrīz piecdesmit gadu garumā, rada valstisku ievainojamību. Ievērojot minēto, VDK dokumentu, tāpat kā visu PSRS okupācijas laika liecību, atklātībai dodama priekšroka, salīdzinot ar interesi rūpēties par atsevišķu personu privāto dzīvi, sevišķi izceļot rūpes par personām, kas bauda sabiedrības atzinību, tomēr reizē nesniedzot pat LPSR VDK aģentūras kartotēkā iekļauto ziņu statistisku analīzi. Ievērojot Amerikas Savienoto Valstu pieredzi, publicējot tiešsaistē Centrālās izlūkošanas pārvaldes un Federālā izmeklēšanas biroja dokumentus un salīdzinot to ar LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas gūto, piemēram, organizējot zinātnisko diskusiju par sadarbību ar VDK un aicinot sabiedrībā atzītas personības kā Latvijas Zinātņu akadēmijas akadēmiķi, bijušo Latvijas Universitātes rektoru Ivaru Lāci,⁸² secināms, ka atklātība vairo izpratni, sniedz vērtīgu atbalstu pētniecībā un rada faktos pamatotu nosodījumu PSRS okupācijai un mācību nākotnei.

Informācijas atklātības efektīva aizsardzības sistēma

Kā nākamais valsts pienākums attiecībā uz informācijas atklātības nodrošināšanu minams pienākums izveidot sistēmu, kas nodrošina informācijas atklātības aizsardzību, kura savukārt ietver arī pienākumu nepamatota aizskāruma gadījumā nodrošināt efektīvu kaitējuma novēršanu un zaudējumu atlīdzību, kā arī veikt nepieciešamo, lai līdzīgi aizskārumi nākotnē neatkārtotos.⁸³ Šādu valsts pienākumu apstiprina Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 8. pants, Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 2. pants un Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 13. pants. Informācijas atklātības aizsardzība, kā minimums, ir nodrošināma tiesas ceļā, ko normālā situācijā uzskata par efektīvāko tiesību aizsardzības veidu.⁸⁴ Turklāt Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 2. panta trešās daļas (b) apakšpunkts norāda uz valsts pienākumu “veicināt aizsardzības

⁸² Starptautiskā konference “LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras”, 13. augusts. Pieejams: <https://www.youtube.com/watch?v=vDsaIpjVpE8>

⁸³ “Saskaņā ar konvencijas 2. panta trešās daļas (a) [apakšpunktu] valstij ir pienākums nodrošināt autoram efektīvu atlīdzību, ieskaitot atbilstošu kompensāciju. Valstij ir arī pienākums novērst līdzīgus pārkāpumus nākotnē,” *Victor Ivan Majuwana Kankanamge v. Sri Lanka*, Human Rights Committee, Communication No. 909/2000, views of 27 July 2004, § 11, [K. J. tulkojums no angļu val.].

⁸⁴ Sk. plašāk: Nowak, Manfred. *U.N. Convention on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, 2nd revised edition. Kehl: N.P. Engel, 2005, pp. 63–64.

iespējas tiesā”, tātad arvien palielināt tiesas ceļā aizsargājamo no attiecīgās cilvēktiesības izrietošo un ar to saistīto tiesību apjomu.⁸⁵ Tomēr atslēgvārds jautājumā par cilvēktiesību aizsardzību ir “efektivitāte”. Tas nozīmē, ka arī tad, ja valsts nodrošina, ka informācijas atklātības jautājumus skata tiesa, bet nenodrošina, ka tiesas darbs ir efektīvs attiecīgās pamatbrīvības aizsardzības veids, valsts nebūs izpildījusi pienākumu nodrošināt informācijas atklātības īstenošanu.⁸⁶ Ņemot vērā informācijas atklātības raksturu un īpašo nozīmi demokrātijas veicināšanā, aizsardzības iespēju īstenošanai jārada ātrs, kvalitatīvs un vairākkārtīgas kontroles iespējai pakļauts process. Informācijas aprīte nedrīkst nokļūt ķīlnieces lomā vairākus gadus gariem aizsardzības pasākumiem.⁸⁷ Tieši tāpat ir svarīgi, lai būtu pārliecība, ka kļūdu iespējamība⁸⁸ demokrātijai tik svarīgas pamatbrīvības aizsardzības procesā ir samazināta līdz minimumam.

Atsevišķi informācijas atklātības aspekti var būt par pamatu arī citu pasākumu veikšanai, piemēram, specializētas institūcijas izveidei, lai tādējādi nodrošinātu preventīvu informācijas atklātības aizsardzību, bet pārkāpuma rezultātā veiktu nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu personas atjaunošanu tiesībās. Tomēr viss, kas attiecas uz minimuma pārsniegšanu un papildu informācijas atklātības aizsardzības veicinošu

⁸⁵ Sk. plašāk: Nowak, M. *U.N. Convention on Civil and Political Rights: CCPR Commentary*, 2nd revised edition, Kehl, N.P. Engel, 2005, p. 64.

⁸⁶ “13. pantā paredzētajai atlīdzībai jābūt efektīvai kā praktiski, tā arī likumā, proti, tās piemērošana nevar būt nepamatoti kavēta ar atbildētājas valsts institūciju rīcību vai bezdarbību (sk.: Aksoy judgment cited above, p. 2286, § 95; the Aydın v. Turkey judgment of 25 September 1997, *Reports* 1997-VI, pp. 1895–96, § 103; and the Kaya v. Turkey judgment of 19 February 1998, *Reports* 1998-I, pp. 329–30, § 106),” *Çakici v. Turkey* [GC], no. 23657/94, § 112, ECHR 1999-IV, [K. Jarinovskas tulkojums no angļu val.].

⁸⁷ Šāds secinājums izriet, piemēram, no Eiropas Cilvēktiesību tiesas konsekvantas judikatūras līdzīgos jautājumos. Sk.: “Tiesa atkārtoti, ka dalībvalstīm ir jāveido tiesiskā sistēmā tā, lai katram, nosakot to civilās tiesības un pienākumus, tiesas nodrošinātu tiesības uz gala nolēmumu saprātīgā termiņā (sk.: *Caillot v. France*, no. 36932/97, § 27, 4 June 1999, unreported),” *Frydlender v. France* [GC], no. 30979/96, § 45, ECHR 2000-VII, [K. Jarinovskas tulkojums no angļu val.]. Sk. arī: *Kenedi v. Hungary*, no. 31475/05, § 35–39, 45, ECHR, judgement of 26 May 2009, kur Eiropas Cilvēktiesību tiesa norādīja, ka tiesību uz informācijas pieejamību aizsardzības nenodrošināšana saprātīgā termiņā ir pārkāpums reizē gan tiesībām uz taisnīgu tiesu, gan tiesībām uz informācijas pieejamību. Turklāt termiņa noteikšanā, kādā īstenoja tiesību aizsardzība, iekļaujams ne tikai laiks, kas jāgaida līdz gala nolēmuma taisīšanai, bet arī laiks, kas bijis nepieciešams gala nolēmuma izpildes nodrošināšanai.

⁸⁸ “Iespējamība noteikti pastāv, ka augstākai vai augstākajai tiesai noteiktos apstākļos jānodrošina atlīdzība par sākotnējo konvencijas normu pārkāpumu [..]” *Cubber v. Belgium*, no. 9186/80, ECHR, judgement of 26 October 1984, Series A no. 86, § 33, [K. Jarinovskas tulkojums no angļu val.].

pasākumu veikšanu, ir valsts ziņā tikmēr, kamēr var uzskatīt, ka valsts rīcība veicina cilvēktiesību vispārēju cienīšanu un ievērošanu, tātad nepazemina vismaz cilvēktiesību līmeni.

Informācijas atklātībai radītā aizsardzības sistēma ir neefektīva, turklāt neatbilst vairākām starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos izvirzītajām prasībām, ko visspilgtāk raksturo administratīvo tiesu noslodze un apelācijas iespēju liegšana informācijas atklātības lietās. VDK dokumentu sakarā aizsardzības sistēma ir vēl neefektīvāka. To vislabāk raksturo valsts drošības iestāžu rīcība, piemēram, nepamatoti un patvaļīgi pārņemot Latvijas Policijas akadēmijai nodotās bibliotēkas vienības savā rīcībā vai pārceļot to rīcībā esošos dokumentus telpās, kur pētniecība nav iespējama. Gadījumā, kā tas ir ar LPSR VDK zinātniskās izpētes komisiju, nav iespējams pat izmantot tiesas aizsardzību, jo kā Ministru kabineta dibinātajai institūcijai tiesiski strīdi ir risināmi hierarhiskā kārtībā. Proti, komisija nav arī privātpersona Informācijas atklātības likuma izpratnē. Atšķirīga tiesiskā situācija būtu gadījumā, ja komisija būtu Latvijas Universitātes patstāvīga struktūrvienība, nevis nodota tās administrēšanai, Ministru kabineta dibināta institūcija vai arī patstāvīga zinātniska institūcija.

Nosacījumi valsts dalībai brīvā informācijas apritē

Kā pēdējais, tomēr ne mazāk svarīgākais valsts pienākums informācijas atklātības nodrošināšanai ir saistīts ar valsts dalību brīvā informācijas apritē, tai skaitā publiskas informācijas pieejamības nodrošināšana sabiedrībai un atsevišķai personai. Tā kā valsts varas īstenotāji nav apveltīti ar brīvu gribu, to dalības gadījumi un nosacījumi brīvā informācijas apritē jānostiprina valsts tiesiskajā sistēmā. Līdz ar to visiem brīvas informācijas aprites jautājumiem saistībā ar valsts dalību tajā jābūt atbilstošā kārtībā noregulētiem. Jo sevišķi valstij jānodrošina, ka informācijas atklātības ierobežojumu sistēma vienlīdz attieksies kā pret privātpersonām, tā arī valsts varas īstenotājiem. Turklāt, ievērojot to, ka mūsdienu demokrātiskā valstī valsts varas īstenošanas rezultātā valsts varas īstenotāju rokās nonāk liels informācijas daudzums, valstij jārada arī pašregulējošs mehānisms, kas novērstu ļaunprātīgu rīcību informācijas apritē. Visbeidzot, tā kā valstij noteiktos gadījumos jānodrošina publiskas informācijas pieejamība, valstij jādara publiski zināmi un tiesiski nostiprināti nosacījumi attiecīgas informācijas saņemšanai.

Vienlīdzīgas attieksmes nosacījums informācijas apritē pret privātpersonu un valsts varas īstenotāju izriet no starptautiskajos

cilvēktiesību dokumentos ietvertām cilvēktiesībām – tiesībām uz vienlīdzīgu attieksmi un diskriminācijas aizliegumu (Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas 1. un 7. pants, Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 26. pants, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 14. pants). Vienlīdzīgas attieksmes esība informācijas atklātības ierobežojumu sistēmā ir liecība tam, ka ierobežojumu sistēma pamatota ar īstiem un demokrātiskā valstī nepieciešamiem apsvērumiem. Piemēram, ja kādas informācijas aprīte ir ierobežota, tā šādu statusu saglabā gan pret privātpersonu, gan arī pret valsts varas īstenotāju. Atšķirība var būt vērojama šādas informācijas aprītes nosacījumos, tomēr, lai arī atšķirīgiem, nosacījumiem jābūt vienlīdz nepieciešamiem, vienlīdz attaisnojamiem un vienlīdz uzliedzošiem atbildību, kas rodas no dalības ierobežotas informācijas aprītē.

Tas, kādiem jābūt pašregulējošiem mehānismiem, lai novērstu valsts varas īstenotāja ļaunprātīgu rīcību, kā arī regulējumam par valsts pienākumu nodrošināt publisku informāciju, ir atkarīgs no konkrētās tiesiskās sistēmas. Šajos jautājumos valsts saglabā samērā lielu rīcības brīvību, kas nozīmē, ka informācijas atklātības kodola aprīses attiecībā uz šiem jautājumiem ir joprojām nepietiekami iezīmētas. Tas, kas ierobežo valsts rīcību, ir pienākums nodrošināt, ka gan pašregulējošais mehānisms, gan arī regulējums par valsts pienākumu nodrošināt informāciju ir tiesisks, efektīvs un nepazemina valsts sasniegto cilvēktiesību aizsardzības līmeni.

Iepriekšējā analīze uzskatāmi parāda, ka šā brīža tiesiskais regulējums ir radījis tādus nosacījumus valsts dalībai brīvā informācijas aprītē, kas rada nevienlīdzīgu un diskriminējošu situāciju. Turklāt, ja nav efektīva aizsardzības mehānisma, nevienlīdzības un diskriminācijas līmenis arvien palielinās. Likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* nepieciešamību noteica divi apsvērumi – noziegumu atklāšana un PSRS okupācijas seku analīze un iespējamā to novēršana. Sadarbības ar VDK apzināšana un novērtēšana faktiski kalpo kā vienam, tā arī otram apsvērumam. Ievērojot to, ka pārbaudes lietas par sadarbību ar VDK, vadoties pēc Jura Stukāna pētījumu rezultātiem, nav vērstas uz noziegumu atklāšanu un ka kopš LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas izveides nav publiski pieejamu ziņu par jauniem kriminālprocesiem, kas saistīti ar sadarbību ar VDK, uzskatāms, ka šobrīd faktiski aktuāls likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* esības apsvēruma ir PSRS okupācijas seku analīze un iespējamā to novēršana. Līdz ar to turpmākā ekskluzivitāte VDK dokumentu pieejamībā pārsniedz

valsts iesaistes robežas jautājumos, ko tradicionāli risina ar augstskolu, zinātnisko institūciju un plašsaziņas līdzekļu palīdzību.

Valsts pienākumi VDK dokumentu nodrošināšanā – vides priekšnosacījumi

Labvēlīga vide informācijas atklātības īstenošanai konkrētajā valstī ir gan nepieciešams nosacījums, lai informācijas atklātības īstenošana būtu pietiekami efektīva, gan valsts gribas esības apliecinājums virzībai uz atklātību un demokrātijas vērtību orientāciju. Tādu faktoru ietekme uz informācijas atklātību kā 1) valsts politiskā iekārta, 2) valsts labklājības līmenis, 3) valsts virzība uz zinātnes un inovāciju attīstību, 4) publiski pieejamās informācijas kvalitāte – izmantojama informācijas atklātības īstenošanai radītas vides labvēlīguma novērtēšanā.

VDK dokumentu atklātībai radītā un nepieciešamā vide būs atspoguļota tikai pēdējo divu faktoru kontekstā.

Valsts virzība uz zinātnes un inovāciju attīstību

Tā kā informācijas atklātības īstenošana atkarīga no tehniskiem līdzekļiem, to esība un daudzveidības iespējamība nosaka informācijas atklātības ieviešanas un uzturēšanas efektivitāti.⁸⁹ Informācijas apriti – saturisko bagātību, precizitāti, nepārtrauktību, drošumu un ātrumu – ietekmē vairāki apstākļi. Attīstīta infrastruktūra, publiskas informācijas resursu pieejamība, informācijas tehnoloģiju daudzveidība un pieejamība, zināšanu un prasmju esība rīcībai ar informācijas resursiem un to pārneses līdzekļiem ir tas, kas nodrošina informācijas atklātības īstenošanas iespēju attīstību un pilnveidi. Tādēļ informācijas atklātības iespēju attīstība un pilnveide atkarīga no valsts virzības uz zinātnes un inovāciju attīstību.⁹⁰

Iepriekš minētajam par apstiprinājumu kalpo tiesību uz publiskas informācijas pieejamību izplatības vēsture, jo sevišķi straujie izplatības tempi pēdējos divdesmit gados, kas laika ziņā sakrīt ar interneta resursu piekļuves plašu izplatību un informācijas tehnoloģiju attīstību un to

⁸⁹ Martin, Robert, Feldman, Estelle. *Access to Information in Developing Countries* (working paper). Berlin: Transparency International, 1998, chapter 4.

⁹⁰ Atsevišķi autori norāda uz to, ka pastāv arī atgriezeniskā saite, proti, informācijas atklātība var kalpot kā līdzeklis zinātnes un inovāciju attīstībai un tā rezultātā arī valsts ekonomiskajai izaugsmei. Piemēram, attiecībā uz Amerikas Savienoto Valstu izaugsmi sk.: Podesta, John. "Need to Know: Governing in Secret", *The War on Our Freedoms: Civil Liberties in an Age of Terrorism*, Richard C. Leone, Gregory Anrig, Jr. (eds.). New York: BBS Public Affairs, 2003, pp. 220–236.

pieejamību. Atšķirībā no pirmajiem diviem vides faktoriem – valsts politiskās iekārtas un valsts labklājības līmeņa – valsts virzība uz zinātnes un inovāciju attīstību, lai arī ir saistīta ar valsts gribas esību, tomēr publiskas informācijas pieejamība, kas ir šādas virzības rezultāts, var arī nebūt saistīta ar valsts gribu un pat būt pretēja valsts gribai. Tā var būt saistīta arī ar neizbēgamību, ko nosaka privātpersonu iespēju palielināšanās informācijas apritē, pateicoties interneta un informācijas tehnoloģiju pieejamībai, un pat valsts varas īstenotāju pārspēšana šādās iespējās. Šāda neizbēgamība pieņemta kā fakts, tādēļ arī valstis, kas līdz šim bijušas noturīgas slepenības tradīcijas ievērotājas, bija spiestas pieņemt normatīvos aktus, kas, pirmkārt, konstatē minēto faktu, reizē atzīstot arī tiesības uz publiskas informācijas pieejamību, un, otrkārt, kā kompensējošu pasākumu valsts “labvēlībai” atzīstot *post factum* tiesības uz publiskas informācijas pieejamību, nosakot iespējamus ierobežojumus pastāvošajai praksei.

Lai gan zinātnei un inovācijām ir liela loma informācijas atklātības īstenošanā, tomēr tas vien, ka arī 18. gadsimtā Zviedrijas Karalistē bija iespējama informācijas atklātības ieviešana un plaša publiskas informācijas pieejamības nodrošināšana, nozīmē vien to, ka sarežģījumi informācijas aprites tehniskajā nodrošināšanā nav iemesls ierobežot publiskas informācijas apriti. Ja ar 18. gadsimta tehniskajiem līdzekļiem bija iespējams nodrošināt publiskas informācijas pieejamību, tad 21. gadsimtā publiskas informācijas pieejamības nodrošināšana ir iespējama arī tad, ja būtu pieejami visniecīgākie šajā gadsimtā pieejamie informācijas apriti nodrošinošie tehniskie līdzekļi. Tas nozīmē, ka publiskai informācijai, kuras pieejamības nodrošināšana nav radījusi sarežģījumus pieejamības nodrošināšanai 18. gadsimtā, būtu jābūt pieejamai arī 21. gadsimtā.

Likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* otrā daļa visspilgtāk raksturo valsts gribu nodrošināt draudzīgu vidi valstiski svarīgu jautājumu izzināšanā ar zinātnes un inovāciju palīdzību: Tā nosaka:

“Totalitārisma seku dokumentēšanas centram aizliegts nosūtīt VDK dokumentu kopijas un informāciju par tiem, kā arī to satura izklāstu ar automātisko telesakaru (telefona, telefaksa un citu telesakaru iekārtu) palīdzību.”

Minētā norma veidota ar izpratni par VDK dokumentiem kā it kā valsts noslēpumu, tomēr, kā jau iepriekš minēts, šāda izpratne neatbilst

aktuālajam konstitucionālajam regulējumam. Turklāt šāda veida ierobežojums izprotams arī tādējādi, ka ļauj atbilstoši Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumu Nr. 151 5. punktam pieprasīt samaksu par veikto dokumentu par iespējamo sadarbību ar Valsts drošības komiteju meklēšanu un to sagatavošanu izsniegšanai. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai nav ziņu maksas pieprasīšanas gadījumiem.

Otrs spilgts apliecinājums valsts gribas virzībai uz zinātņi un inovācijām VDK dokumentu kontekstā ir finansējuma apjoms vēstures, sevišķi ar PSRS okupāciju saistīto jautājumu, pētniecībai un tās popularizēšanai.

Publiski pieejamās informācijas kvalitāte

Informācijas atklātības vērtība ir pieejamās informācijas kvalitātē – uzticamībā un saprotamībā.⁹¹ Valsts varā gan nav nodrošināt visas aprītē esošās informācijas kvalitāti. Ņemot vērā starp vārda brīvību un informācijas atklātību pastāvošās savstarpējās ietekmes un atkarības attiecības, informācijas aprites ierobežošana, tieši tāpat kā vārda brīvības ierobežošana, pamatojoties uz tās kvalitātes izpausmēm, varētu būt vērtējama kā cenzūra. Savukārt cenzūra ir aizliegta.⁹² Tātad varas iespējas

⁹¹ Martin, Robert, Feldman, Estelle. *Access to Information in Developing Countries* (working paper). Berlin: Transparency International, 1998, chapter 4.

⁹² Lai gan cenzūra ir vārda brīvības ierobežojums, tomēr tās izpausme un vērtējums apspriešanās demokrātijā ir tik kvalitatīvi atšķirīgs no citiem vārda brīvības ierobežojumiem, arī leģitīmiem, ka juridiskas precizitātes labad jēdziens “cenzūra” jānošķir no jēdziena “vārda brīvības ierobežojums”, izvairoties no šo jēdzienu savstarpējas aizstāšanas. Sk. plašāk par apsvērumiem: Jayawickrama, Nihal. *The Judicial Application of Human Rights Law: National, Regional and International Jurisprudence*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002, pp. 697–698.

Iepazīstoties ar visai plašo literatūru jautājumā par cenzūru, var konstatēt, pirmkārt, to, ka jēdzienam “cenzūra” ir gan šaurāka (juridiskā), gan arī plašāka nozīme garazinātnēs. Pirmajā gadījumā ar to saprot valsts autorizētu rīcību, kuras rezultātā daļa vai visa vārda brīvības izpausme (parasti – autora darbs) kļūst nepieejama vai tās pieejamība ir vērā ņemami ierobežota vai arī daļas vai visas vārda brīvības izpausmes pieejamība atkarīga no tā, vai būs veiktas norādītās izmaiņas vai ne. Šādā veidā cenzūra aprakstīta, piemēram, Williams, Alan. *The Police of Paris. 1718–1789*. Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1979, pp. 212–221. Otrajā gadījumā ar to saprot gan izdevēja redakcionālu politiku, gan autora darba pieejamības liegšanu nepilngadīgajiem, gan autora darba citādu traktēšanu, kas var izpausties nosaukuma maiņā, atsevišķu vārdu aizstāšanā ar citiem vai izmaiņas notikumu norises vietā, gan kritiku bez tiešas vai netiešas valsts autorizācijas, gan pat propagandu. Šādā veidā cenzūra aprakstīta, piemēram, Rubsamen, Walter H. *Political and Ideological Censorship of Opera*, reprinted from the Papers of the American Musicological Society, Annual Meeting, 1941, pp. 30–42.

Īsumā cenzūru var raksturot kā valsts izveidotu sistēmu, kuras mērķis ir ar vai bez pamata uzspiest netiekama viedokļa paušanu tā vietā, ko bija iecerēts paust. Sk. plašāk: Mill, James.

nodrošināt kvalitatīvu informācijas apriti ir visai ierobežotas un saistāmas galvenokārt ar pašas radītu informāciju un izglītojošiem pasākumiem, kas vērsti uz kvalitatīvas informācijas pieejamības vairošanu.

Kā publiskas informācijas daļas radītājam valstij jānodrošina radītās publiskās informācijas uzticamība un saprotamība. Tā kā valsts rīcība nav brīvas gribas vadīta, tās rīcības pamatā ir objektīvi nosakāmi kritēriji. Tas attiecas arī uz valsts radītas publiskās informācijas kvalitāti. Kvalitāte ir objektīvi nosakāma. Apspriešanās demokrātijā publiskas informācijas kvalitāti nosaka tās radīšanas procesa atbilstība konkrētai valsts tiesiskajai sistēmai. Šādā veidā, lai arī publiskas informācijas saturs joprojām pakļauts subjektīvam faktoram, kas izriet no apstākļa, ka tās radītājs ir cilvēks, tādēļ publiska informācija kvalitatīvi var atšķirties, ievērojot atšķirības tās radītāja zināšanās, prasmēs un pieredzē, tomēr kvalitatīvās atšķirības neietekmē publiskas informācijas kvalitāti, ja vien tie atbilst tiesiskajā sistēmā noteiktajiem. Tomēr, lai pēc iespējas samazinātu arī šīs kvalitatīvās atšķirības, laikmetīgas, uz demokrātiskajām vērtībām orientētas valstis izvēlas savā tiesiskajā sistēmā iekļaut arī jaunākās jurisprudences atziņas un metodes kvalitatīvas publiskas informācijas radīšanai, kas tuvina publiskas informācijas radītājus zināšanās, prasmēs un pieredzē attiecīgās informācijas kvalitatīvākai izstrādei.

Jurisprudences izplatītākā piedāvātā metode publiskas informācijas kvalitatīvo atšķirību samazināšanai ir tās uzkrāšana, sistematizēšana un izveidotās informācijas sistēmas pieejamības nodrošināšana publiskas informācijas radītājiem. Šī metode efektīvi mazina atšķirības, kas var rasties starp iepriekšējās publiskās informācijas radītājiem un aktuālās publiskās informācijas radītāju, ievērojot atšķirīgās zināšanas un pieredzi, jo pastāv iespēja iepazīt praktisku zināšanu, prasmju un pieredzes izpausmi, salīdzināt un pat pilnveidot to.

Bibliotēka ir viena no visizplatītākajiem un tradicionālākajiem daudzveidīgas un saturiski bagātas publiskas informācijas uzkrāšanas, sistematizācijas un publiskas pieejamības nodrošināšanas veidiem. Turklāt līdztekus augstskolām un citām izglītības institūcijām bibliotēku vēsturiski uzskata arī par zināšanu aprites vietu.⁹³ Tādēļ bibliotēku sniegto pakalpojumu pieejamība un daudzveidība, kā arī to piedāvāto krājumu

“Liberty of the Press”, *Essays on Government Jurisprudence Liberty of the Press and Law of Nations: Written for the Supplement to the Encyclopaedia Britannica*, facsimile edition [1825]. Fairfield, New Jersey: A.M. Kelley, Publishers, 1986, p. 24.

⁹³ Melody, William. “Electronic Networks, Social Relations and the Changing Structure of Knowledge”, *Communication Theory Today*, David J. Crowley and David Mitchell (eds.). Stanford, California: Stanford University Press, 1994, p. 271.

saturiskā ietilpība ir tas, pēc kā var spriest, vai ir radīti vismaz elementāri priekšnosacījumi publiski pieejamās informācijas kvalitātes nodrošināšanai valstī. Savukārt par minēto var spriest pēc finansējuma apjoma un pēc tā, vai un ko dara, lai padarītu bibliotēku pakalpojumus pieejamākus un samazinātu personas mantiskā stāvokļa ietekmi uz iespējām izmantot šos pakalpojumus.⁹⁴ Līdzīga loma publiskas informācijas uzkrāšanā, sistematizācijā un publiskas pieejamības nodrošināšanā ir arī arhīviem. Turklāt arī arhīvu sniegto pakalpojumu kvalitāte un pieejamība vērtējama strikti saistībā ar saņemto finansējumu, kas Latvijas gadījumā acīmredzami ir nepietiekams minimālo funkciju un pārvaldes uzdevumu veikšanai.

VDK dokumentu kontekstā ieguldījumu publiskas informācijas saturiskā pieejamībā sniedz arī augstskolas un zinātniskās institūcijas, veicot kvalitatīvu svarīgu un aktuālu jautājumu izpēti, kas savukārt ļauj secinājumus popularizēt un izplatīt tālāk publicistiem. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darbs atklāj, ka apjomīga zinātniska izpēte salīdzinoši īsā termiņā prasa ne tikai atbilstošu finansiālu, bet arī VDK dokumentu un to analīzei nepieciešamo resursu turētāju atbalstu. Resursu koncentrācija un Ministru kabineta noteikta kompetence LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas gadījumā ļāva efektīvāk organizēt ar pētniecību saistītos jautājumus, panākot risinājums, kas, piemēram, Latvijas Nacionālā arhīva gadījumā vēlāk attiecināti arī uz citiem vēstures pētniekiem un interesentiem. Ievērojot minēto, arī pēc LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai uzdotā paveikšanas būtu apsverama iespēja koncentrēt divdesmitā gadsimta publiskās atmiņas pētniecību vienuviet, izmantojot un pilnveidojot zinātniskās prakses.

Noslēgums

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija jau 2015. gada martā ir publiski paudusi atbalstu pilnīgai VDK dokumentu atklātībai un nodošanai Latvijas Nacionālajā arhīvā, ievērojot arī arhīvu zinātnē svarīgo provenances principu, negrozot un nerediģējot šo dokumentu saturu, kā arī nemainot šo viedokli 2018. gada 31. maijā. Visi komisijas pētījumi liecina, ka sadarbības ar VDK pētniecība prasa sabiedrības kopdarbu, lai atklātu

⁹⁴ Par nelabvēlīgām sociālām sekām, ko rada informācijas tehnoloģiju izmantošana bibliotēku pakalpojumu nodrošināšanā, sk., piemēram, Melody, William. "Electronic Networks, Social Relations and the Changing Structure of Knowledge", *Communication Theory Today*, David J. Crowley and David Mitchell (eds.). Stanford, California: Stanford University Press, 1994, p. 269.

patiesos sadarbības apmērus un lai varētu izpildīt Satversmes ievadā noteikto – novērst totalitāra režīma atkārtšanās iespējamību Latvijas Republikas teritorijā un pārvarēt Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras sekas.

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darba pārskats

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darba gala pārskats par periodu no 2017. gada 1. janvāra līdz 2018. gada 31. maijam sagatavots, ievērojot Izglītības un zinātnes ministrijas valsts sekretāra pienākumu izpildītāja 2016. gada 30. jūnija dokumentā Nr. 01-13e/2670 norādīto par Izglītības un zinātnes ministrijas un Latvijas Universitātes noslēgtā 2015. gada 11. septembra publisko tiesību līguma Nr. 01-28/118 *Vienošanās par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu zinātnisko izpēti* (turpmāk – Publisko tiesību līgums Nr. 01-28/118) izpildi. Izglītības un zinātnes ministrijas valsts sekretāra pienākumu izpildītājs uzdeva Latvijas Universitātei Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojuma Nr. 433 *Par speciālās starpdisciplinārās komisijas izveidi Valsts drošības komitejas dokumentu izpētei* 4. punktā minētos darba pārskatus, sniegt gada publisko pārskatu veidā, tādējādi izpildot likuma *Likums par budžetu un finanšu vadību* 14. panta trešās daļas un šīs tiesību normas pamata pieņemtos Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumus Nr. 413 *Noteikumi par gada publiskajiem pārskatiem* (turpmāk – Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumi Nr. 413). Proti, Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojuma Nr. 433 *Par speciālās starpdisciplinārās komisijas izveidi Valsts drošības komitejas dokumentu izpētei* 4. punktā un Publisko tiesību līguma Nr. 01-28/118 7. un 8. punktā dažādi saukto dokumentam jāatspoguļo Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumi Nr. 413 4.1, 4.4. un 4.5., kā arī 5.1., 5.2., 5.3., 5.4., 5.5., 8.1., 8.2., 8.3., 9.1., 9.2., 9.3., 9.4. apakšpunktos minēto informāciju.

Pamatinformācija

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 4.1. apakšpunkts)

Iestādes juridiskais statuss

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 5.1. apakšpunkts)

Latvijas Universitātes un LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas (turpmāk šajā sadaļā – arī Komisija) viedokļi par LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas juridisko statusu atšķiras. Spriežot pēc Izglītības un zinātnes ministrijas valsts sekretāra pienākumu izpildītāja 2016. gada 30. jūnija dokumenta Nr. 01-13e/2670 noslēgumā ietvertās piebildes par to, ka Publisko tiesību līguma Nr. 01-28/118 slēgts ar Latvijas Universitāti un

tāpat arī gada publiskā pārskata sagatavošana ir Latvijas Universitātes atbildība, arī Izglītības un zinātnes ministrijai ir atšķirīgs viedoklis par LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas statusu.

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija uzskata, ka tā ir valsts tiešās pārvaldes iestāde, zinātniska institūcija, kas izveidota likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 18. panta pirmās *secunda* daļā un pārejas noteikumu 8. punktā noteiktajā kārtībā, 18. panta pirmās *secunda* daļā noteiktā uzdevuma īstenošanai pārejas noteikumu 8. punktā noteiktajā termiņā. Turklāt, ievērojot Latvijas Republikas Satversmes ievadā noteikto valsts pienākumu – godināt savus brīvības cīnītājus, pieminēt svešo varu upurus, nosodīt komunistisko un nacistisko totalitāro režīmu un to noziegumus –, komisija ar VDK izpētes palīdzību veic faktiski pastāvīgu valsts funkciju, proti, nodrošina izpratni, kas nepieciešama PSRS okupācijas un tās varas īstenotāju veikto noziegumu nosodīšanai, kā arī katras personas ieguldījumam, lai atgūtu neatkarību un novērstu okupācijas sekas. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darbību nosaka Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojums Nr. 433 *Par speciālās starpdisciplinārās komisijas izveidi Valsts drošības komitejas dokumentu izpētei*, kā arī atbilstoši Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojumam Nr. 433 izdots Komisijas reglaments – Komisijas priekšsēdētājs izdod reglamentu atbilstoši Komisijas lemtajam, bet Latvijas Universitātes rektors to saskaņo. Aktuālais LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas reglaments pieejams tiešsaistē Komisijas tīmekļa vietnē. 2018. gada 31. maijā ir spēkā 2018. gada 22. maija Latvijas Universitātes rektora reglaments.

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija veidota pēc līdzības ar valsts ministra biroju, kā arī tādiem birojiem kā, piemēram, Eiropas lietu birojs, Nejēdzību novēršanas birojs un Informācijas sabiedrības birojs, kas atbilstoši Valsts kancelejas struktūrhēmai 2003. gadā bijuši tieši padoti Ministru prezidentam. Šāda veida biroju saturiskās darbības organizēšana ir biroja ekskluzīvā kompetence, bet administratīvo nodrošinājumu sniedz ministrija vai Valsts kanceleja, kuras joma savrupināta un nodota attiecīgā valsts ministra vai biroja kompetencē. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas personālsastāva apstiprināšanas kārtība arī veidota pēc līdzības ar valsts ministra apstiprināšanu. Komisijas pamatsastāvu veidojusi izglītības un zinātnes ministre Dr. philol. Ina Druviete, pamatojoties uz Latvijas Universitātes Vēstures un filozofijas fakultātes dekāna Dr. hist. Andra Šnē un Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta direktora Dr. hist. Gunta Zemīša ieteikumiem, apzinot un izvērtējot likuma *Par*

bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu 18. panta pirmajā *secunda* daļā noteiktās zinātniskās izpētes jautājumos kompetento augstskolu, zinātnisko institūciju, valsts institūciju un biedrību viedokļus, un apstiprinājis Ministru kabinets. Sākot ar 2014. gada 20. augustā Izglītības un zinātnes ministres apstiprināto LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas reglamentu, iedibināta kārtība, ko akceptējis arī Ministru kabinets, ka izmaiņas Komisijas sastāvā novērtē Komisija, bet apstiprina Ministru kabinets. Tādējādi LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas personālsastāvs atspoguļo gan kompetenci, gan arī Ministru kabineta uzticību.

Lai gan 2014. gadā LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija nesaņēma valsts finansējumu, tā veica savus pienākumus, izmantojot tās locekļu privātos finanšu un materiālos līdzekļus. Tādā veidā Komisija faktiski rīkojās likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 6. pantā noteiktajā veidā, proti, zinātnisku totalitāro režīmu noziegumu izvērtēšanu veica sabiedriskā kārtībā. Sagatavojot kļūdainu priekšlikumu likuma *Par valsts budžetu 2015. gadam* 4. pielikumam, kā rezultātā noteikts, ka LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas zinātniskā izpēte atlīdzināma atbilstoši 09.06.00 apakšprogrammai 03.390 funkciju klasifikācijas kods *Totalitārā režīma dokumentu zinātniskā izpēte un nodarītā kaitējuma aprēķināšana* kā “preces un pakalpojumi”, nevis kā “atlīdzība”, Tieslietu ministrija rīkojās pretēji likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 18. panta pirmajai *secunda* daļai. Izvērtējot zinātniskās izpētes organizēšanas veidus, likumdevējs tieši noraidīja izpētes organizēšanu gan valsts pētījumu programmas veidā (Zinātniskās darbības likuma 13. panta otrās daļas 3. punkts), gan ar pārstāvniecības institūcijas palīdzību, tādējādi noraidot Komisijas PSRS totalitārā komunistiskā okupācijas režīma upuru skaita un masu kapu vietu noteikšanai, informācijas par represijām un masveida deportācijām apkopošanai un Latvijas valstij un tās iedzīvotājiem nodarīto zaudējumu aprēķināšanai pieredzi. Ministru kabinets, atzīstot neatbilstošu rīcību, tai skaitā politisko spiedienu, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas administrēšanas un finansēšanas jautājumu risināja, apstiprinot ar 2015. gada 28. jūlija protokolu Nr. 36 73.§ Ministru kabineta rīkojumu, kas paredzēja, ka turpmāk Latvijas Universitāte nodrošinās LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas “izpētes procesa īstenošanas nodrošināšanu” no Izglītības un zinātnes ministrijas valsts budžeta apakšprogrammas

03.03.00 *Zinātniskās darbības attīstība augstskolās un koledžās* piešķirtajiem valsts budžeta līdzekļiem. Lai izpildītu Ministru kabineta noteikto, 2015. gada 11. septembrī bija noslēgts Publisko tiesību līgums Nr. 01-28/118. Komisija, tajā skaitā komisijas priekšsēdētājs Dr. hist., Dr. h. c. (LZA) Kārlis Kangeris nav saskaņojusi šo līgumu, vēl vairāk – komisijas priekšsēdētājs vairākas reizes rakstveidā paudis iebildumus pret līguma projektu redakcijām. Par šī līguma normām un izpildi ir atbildīga Latvijas Universitāte. Tādējādi līdz 2015. gada septembrim LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija zinātnisko izpēti veikusi sabiedriskā kārtā, izmantojot personiskos līdzekļus. Jānorāda, ka Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojuma Nr. 433 4. punkta, kas nosaka darba plāna “laikposmam no 2015. gada 1. janvāra līdz 2018. gada 31. maijam” izstrādi, lai zinātnisko darbu un darba pārskatus par paveikto sniegtu noteiktos periodos, tai skaitā vienbalsīga nostāja VDK dokumentu atklātības jautājumā pieņemta 2015. gada 6. martā, proti, laikā, kad Komisijai darbojās sabiedriskā kārtā, paļaujoties vien uz personiskiem līdzekļiem.

Publisko tiesību līgums Nr. 01-28/118 neparedz LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas juridisko statusu Latvijas Universitātes ietvaros. Tiesiskās attiecības starp Latvijas Universitāti un LPSR VDK zinātniskās izpētes komisiju regulēti vien netieši, proti, 13. punktā rektoram deleģētas tiesības saskaņot Komisijas reglamentu, apņemoties minētās tiesības atspoguļot arī Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojumā Nr. 433. Minētā apņemšanās izpildīta ar Ministru kabineta 2015. gada 19. oktobra rīkojumu Nr. 636 “Grozījums Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojumā Nr. 433 *Par speciālās starpdisciplinārās komisijas izveidi Valsts drošības komitejas dokumentu izpētei*”. Tādējādi secināms, ka Latvijas Universitātes rektors īsteno padotību pār LPSR VDK zinātniskās izpētes komisiju. Publisko tiesību līgums Nr. 01-28/118 slēgts starp Izglītības un zinātnes ministriju un Latvijas Universitāti, neievērojot LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas viedokli. Lai gan 2016. un 2017. gadā bija labota Tieslietu ministrija pieļautā kļūda, proti, likuma *Par valsts budžetu 2016. gadam* un *Par valsts budžetu 2017. gadam* 4. pielikumā bija paredzēta 05.20.00 apakšprogramma 01.400 funkciju klasifikācijas kods *Padomju Sociālistisko Republiku Savienības totalitārā okupācijas režīma izpēte Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijā Latvijas Universitātē*, tomēr minētajam nesekoja atbilstoši Publisko tiesību līguma Nr. 01-28/118 grozījumi.

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija 2015. gadā administratīvi bija iekļauta Latvijas Universitātes aģentūrā *Latvijas Universitātes*

Latvijas vēstures institūts, bet sakarā ar Latvijas Universitātes veikto reorganizāciju kopš 2016. gada Komisija administratīvi ir Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta kā Latvijas Universitātes “pamatstrukturvienības” sastāvdaļa. Tādējādi administratīvo un finansiālo atbildību par LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas zinātnisko darbību 2015. gadā īstenoja Latvijas Universitātes aģentūra *Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts* un Latvijas Universitātes rektors, bet kopš 2016. gadā atbildību īsteno Latvijas Universitātes rektors. Tādējādi Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojuma Nr. 433 2. un 5. punktā noteiktās Komisijas priekšsēdētāja tiesības zinātniskās darba organizēšanas (2. punkts) jautājumos tikai zinātniskās vadības apjomā, bet tiesības piesaistīt ekspertus un noteikt atalgojumu vai atlīdzību, savstarpēji vienojoties, (5. punkts) tikai apjomā, kas nepārsniedz zinātniskā vadītāja viedokli. Faktiski LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētājs nav veicis finanšu darbību, noteicis atalgojumu vai slēdzis līgumus, šīs funkcijas ir veikuši Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta direktors, šī institūta izpilddirektors, izpilddirektora vietniece, kā arī Latvijas Universitātes rektors, prorektori un rektora biroja vadītāja kā Latvijas Universitātes administrācijas vadītāja pienākumu izpildītāja. Tādēļ likumsakarīgi, ka informācija par LPSR VDK zinātniskās izpētes komisiju, lai izpildītu *Likums par budžetu un finanšu vadību* 14. panta trešo daļu un šīs tiesību normas pamata pieņemtos Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumus Nr. 413 jāiekļauj Latvijas Universitātes publiskajā gada pārskatā vai arī, ja seko arī iepriekš minētajai līdžībai LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas izveidē, Izglītības un zinātnes ministrijas publiskajā gada pārskatā.

Politikas jomas, nozares, apakšnozares vai funkcijas, par kurām iestāde ir atbildīga

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 5.2. apakšpunkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija īsteno likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 18. panta pirmās *secunda* daļā noteikto uzdevumu – zinātnisko izpēti starpdisciplinārā veidā atbilstoši šā likuma mērķim, kas paredz:

“1) nodrošināt bijušās LPSR Valsts drošības komitejas (turpmāk — VDK) dokumentu kā vienota valsts īpašumā esoša vēsturisku dokumentu kompleksa saglabāšanu;

- 2) noteikt kārtību, kādā izmantojami VDK dokumenti;
- 3) ļaut apzināt un dot iespēju novērtēt atsevišķu personu sadarbību ar VDK;
- 4) dot iespēju uzsākt kriminālvajāšanu pret personām, kuras, sadarbojoties ar VDK, izdarījušas noziegumus;
- 5) radīt iespēju politiski, juridiski un morāli rehabilitēt personas, kuras VDK represējusi, vajājusi un izspiegojusi;
- 6) dot iespēju zinātniski, vēsturiski un juridiski izpētīt un izvērtēt materiālo un morālo kaitējumu, ko VDK nodarījusi Latvijai un tās iedzīvotājiem.”

Minētais uzdevums saistīts ar Latvijas Republikas Satversmes ievadā noteiktā – “Latvijas tauta [...] godina savus brīvības cīnītājus, piemin svešo varu upurus, nosoda komunistisko un nacistisko totalitāro režīmu un to noziegumu” – īstenošanu, tādēļ Komisijai uzticēta pastāvīga valsts funkcija veikt nepieciešamo, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas gadījumā – ar zinātniskās darbības palīdzību –, lai novērstu totalitāra režīma atkārtotāšanās iespējamību Latvijas Republikas teritorijā un pārvarētu Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras sekas.

Ievērojot to, ka likumā uzdotā zinātniskā izpēte, ievērojot Latvijas Republikas Satversmes paredzēto valsts pienākumu novērst totalitāra režīma atkārtotāšanās iespējamību Latvijas Republikas teritorijā un pārvarēt Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras sekas, sāka nekavējoties pēc LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas konstitūcijas 2014. gada 15. jūlijā, bet vairāk kā gadu pirms finanšu līdzekļu piešķiršanas, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija darbojusies kā likuma 6. pantā paredzētā sabiedriskā komisija totalitāro režīmu noziegumu izvērtēšanai. Sabiedriskas komisijas elementi saglabājušies arī pēc finanšu līdzekļu piešķiršanas. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darbs veikts, arī pateicoties būtiskam sabiedriskā kārtā veiktajam darbam, tai skaitā zinātniskā darba veidā.

Iestādes darbības virzieni un mērķi, kā arī īstenotās budžeta programmas (apakšprogrammas)

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 5.3. apakšpunkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pamatdarbība ir zinātniskā darbība, lai īstenotu Latvijas Republikas Satversmes ievadā noteikto – “Latvijas tauta [...] godina savus brīvības cīnītājus, piemin svešo

varu upurus, nosoda komunistisko un nacistisko totalitāro režīmu un to noziegumu” –, kas tāpat arī veido Komisijas darbības galveno mērķi – ar zinātniskās darbības palīdzību novērst totalitāra režīma atkārtšanās iespējamību Latvijas Republikas teritorijā un pārvarētu Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras sekas.

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darbības virzienus nosaka galvenais mērķis, kā ar likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK konstatēšanu* 1. pantā noteiktais mērķis. Tādējādi Komisijās darbības virzieni ir sekojoši:

pirmkārt, veicināt VDK dokumentu kā “vienota valsts īpašumā esoša vēsturisku dokumentu kompleksa saglabāšanu” (1. panta 1. punkts), apzinot VDK dokumentus, atklājot ar zinātnisku darbu palīdzību to saturu un aktualizējot VDK dokumentu saglabāšanas pienākuma saturu;

otrkārt, sniegt priekšlikumus VDK dokumentu, kā arī citu dokumentu atklātībai, lai novērstu totalitāra režīma atkārtšanās iespējamību Latvijas Republikas teritorijā un pārvarētu Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras sekas;

treškārt, sniegt priekšstatu ar zinātnisku un populārzinātnisku rakstu un publisku diskusiju, arī zinātnisku forumu veidā par sadarbību ar Latvijas Republiku okupējušām varām, to represīvajām institūcijām kā VDK, šīs sadarbības izpausmes veidiem, kā arī šīs sadarbības ietvaros veiktajiem noziegumiem;

ceturtkārt, sniegt priekšstatu ar zinātnisku un populārzinātnisku rakstu un publisku diskusiju, arī zinātnisku forumu veidā par represijām, ko īstenojošas Latvijas Republiku okupējušās varas; totalitārā un autoritāri birokrātiskā režīma īstenošanas izpausmēm;

piektkārt, ar zinātnisku un populārzinātnisku rakstu un publisku diskusiju, arī zinātnisku forumu veidā veidot izpratni par totalitārā un autoritāri birokrātiskā režīma sekām, represīvo institūciju kā VDK lomu.

Latvijas Universitāte, organizējot LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darbu par pārskata periodu – no 2017. gada 1. janvāra līdz 2018. gada 31. maijam –, izmantojusi likuma *Par valsts budžetu 2017. gadam* 4. pielikumā 05.20.00 apakšprogrammā 01.400 funkciju klasifikācijas kods *Padomju Sociālistisko Republiku Savienības totalitārā okupācijas režīma izpēte Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijā Latvijas Universitātē* noteiktos valsts budžeta līdzekļus. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai, ievērojot Latvijas Universitātes noteikto kārtību, kas savukārt izriet no Publisko tiesību līguma Nr. 01-28/118, nav tiesību

pastāvīgi rīkoties ar valsts budžeta līdzekļiem, slēgt līgumus, radīt finanšu saistības vai rīkoties ar mantu.

Pārskata perioda (atbilstoši Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojumam Nr. 433) galvenie uzdevumi (prioritātes, pasākumi)

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 5.4. apakšpunkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas galvenie uzdevumi pārskata periodā noteikti, ievērojot Komisijas darbības galveno mērķi un darbības virzienus. Pārskata periodā galvenie uzdevumi bijuši sekojoši:

pirmkārt, zinātniskās darbības veikšana un zinātniskās darbības rezultātu publiskošana un publiska apspriešana;

otrkārt, darbības, kas vērstas uz totalitāra režīma atkārtotānās iespējamības Latvijas Republikas teritorijā novēršanu un Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras seku pārvarēšanu;

treškārt, kompetentu LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai uzdotās zinātniskās izpētes jautājumos ekspertu atlase;

ceturtkārt, kompetentu LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai uzdotās zinātniskās izpētes jautājumos zinātnieku sagatavošana.

Īsumā, raksturojot katru no minētajiem galvenajiem uzdevumiem, norādāms.

Pārskata periodā zinātniskās darbības veikšanā priekšroka dota pētījumiem, kas atspoguļo totalitāri un autoritāri birokrātiskā režīma īstenošanu, represijas, par represijām atbildīgās personas un sadarbību ar okupācijas varas īstenošajiem, to represīvajām institūcijām kā VDK un tās piesegstruktūras, sevišķu uzmanību vēršot uz 20. gadsimta astoņdesmitajiem gadiem. Zinātniskās darbības prioritātes 2017. gada nogalē precizētas, ievērojot ģenerālprokurora Ērika Kalnmeiera 2017. gada nogalē saņemto atļauju un Satversmes aizsardzības biroja direktora Jāņa Maizīša 2017. gada novembrī doto atļauju veikt arī LPSR VDK aģentu alfabētiskās kartotēkas un citu kartotēku izpēti. Minētā rezultātā pārskata perioda noslēgumā veikta izvērsta konstatētās un tiesas ceļā nekonstatētās sadarbības ar VDK jautājumu izpēte, kā arī Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošo VDK dokumentu izpēte, sevišķu uzmanību vēršot LPSR VDK aģentūras alfabētiskajai kartotēkai, LPSR VDK aģentūras statistiskajai kartotēkai, LPSR VDK operatīvās uzskaites kartotēkai, LPSR VDK ārštata darbinieku uzskaites kartotēkai un LPSR VDK personīgo un darba lietu reģistrācijas žurnāliem.

Diemžēl, tikai 2018. gada 31. maijā Satversmes aizsardzības birojs izsniedza LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai Satversmes aizsardzības biroja ietvaros veiktās zinātniskajam darbam nepieciešamās piezīmes, pētījumus un statistisko analīzi, kuru analīze un zinātnisku slēdzienu veikšana noritēs sabiedriskajā kārtā pēc pārskata perioda beigām.

Zinātniskās darbības rezultātu publiskošana un publiska apspriešana pārskata periodā noritēja, organizējot divas starptautiskās zinātniskās konferences: 2017. gada 23., 24. un 25. martā Rēzeknē LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija un Latvijas Universitāte sadarbībā ar sadarbībā ar Rēzeknes Tehnoloģiju augstskolu organizēja konferenci *1984* un 2018. gada 9. un 10. martā Rīgā LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija un Latvijas Universitāte sadarbībā ar Konrāda Adenauera fondu organizēja konferenci *TĪKLS: totalitāro dienestu ārštata darbinieki, uzticības personas, informatori, rezidenti, aģenti*. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija organizēja arī divus zinātniskus seminārus – 2017. gada 8. martā Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūtā, kura ietvaros PhD Andreass Hilgers sniedza publisku priekšlasījumu *The Gehlen Organisation/BND and the Baltic Countries in the Cold War* (Gēlena organizācija/Vācijas Federālais izlūkošanas dienests un Baltijas valstis Aukstā kara laikā), un 2017. gada 28. un 29. augustā Rēzeknes novadā. 2017. gada 27. decembrī atklāts LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu 4. sējums Latvijas Universitātes dižmecenāta Kristapa Morberga namā Rīgā. 2017. gada janvārī organizēta *Pētījumu centra SKDS* veikta sabiedrības viedokļa atkārtota noskaidrošana par VDK dokumentu atklātības nepieciešamību. 2018. gada 19. februārī publiskoti aptaujas rezultāti, kā arī sniegta šo rezultātu analīze Kerkoviusa namā Rīgā. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pārskata konference plānota 2018. gada 13. jūnijā.

Zinātniskās darbības rezultātu popularizēšanas un pieejamības nolūkā, kā arī publiskās apspriešanas veicināšanai starptautiskās zinātniskās konferences raidītas tiešsaistē, to norise aplūkojama publiski pieejamos resursos tiešsaistē. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu krājumi izdoti gan papīra, gan arī elektroniska izdevuma veidā ar atbilstošiem ISBN, nodrošinot papīra izdevumu pieejamību arī reģionu un valsts augstskolu bibliotēkās, atbildīgajām Latvijas Republikas Saeimas priekšsēdētājam, komisijām un šo komisiju deputātiem, Valsts Prezidentam, Ministru kabinetam, Izglītības un zinātnes ministrijai, kā arī krājumu atklāšanas dalībniekiem, bet elektronisko izdevumu – tiešsaistē. Ievērojot to, ka krājumi izdoti, nosakot CC (*Creative Commons* – angļu

val.) licences nosacījumus *BY-NC-ND*, ir radīti tiesiski priekšnosacījumi Komisijas zinātniskā darba rezultātu nekomerciālai popularizēšanai.

Pārskata periodā darbības, kas vērstas uz totalitāra režīma atkārtošanās iespējamības Latvijas Republikas teritorijā novēršanu un Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras seku pārvarēšanu, izpaudušās trijos veidos. Pirmkārt, sagatavots un publicēts LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas 4. sējuma ietvaros juridisks slēdziens par VDK dokumentu atklātību. Otrkārt, sagatavoti un publiskoti LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšlikumi rīcībai VDK dokumentu atklātības nodrošināšanā, kā arī turpmākajai rīcībai sadarbības fakta ar VDK pārbaudes procesa sakarā un citu nepieciešamo darbību veikšanai, lai novērstu totalitāra režīma atkārtošanās iespējamību Latvijas Republikas teritorijā un pārvarētu Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras sekas. Priekšlikumi sniegti 2017. gada 31. oktobrī Valsts Prezidentam un 2018. gada 31. maijā Latvijas Republikas 12. Saeimas atbildīgajām komisijām. Treškārt, publiski skaidrots LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas viedoklis par turpmāko rīcību ar VDK dokumentiem, sadarbības fakta ar VDK pārbaudes procesa sakarā un citu nepieciešamo darbību veikšanai, lai novērstu totalitāra režīma atkārtošanās iespējamību Latvijas Republikas teritorijā un pārvarētu Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras sekas.

Līdzīgi kā zinātniskās darbības veikšanā, tā arī plānotajās darbībās, kas vērstas uz totalitāra režīma atkārtošanās iespējamības Latvijas Republikas teritorijā novēršanu un Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras seku pārvarēšanu, viestas izmaiņas 2017. gada nogalē, pateicoties vairākiem būtiskiem notikumiem.

Latvijas Republikas 12. Saeimas deputātu likumdošanas iniciatīva likumprojekta *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu publiskošanu un PSRS/LPSR okupācijas režīma varas sistēmas izgaismošanu VDK dokumentu sakarā* (Nr: 1105/Lp12) veidā, kas iesniegts 2017. gada 21. decembrī un kas pirmajā lasījumā pieņemts 2018. gada 8. februārī, lai arī palicis bez virzības, radījis nepieciešamību iesaistīties likumprojekta apspriešanā un piedāvātā tiesiskā risinājuma neatbilstības skaidrošanā.

Saņemot Latvijas Universitātes rektora 2017. gada 15. decembra rezolūciju 2017. gada 12. decembra Datu valsts inspekcijas vēstulei Nr. 2-4.3/1380-N, kas ir reģistrēta 2017. gada 15. decembrī ar Nr. LU-A-A18/623, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija bija spiesta veikt nepieciešamās darbības, lai nodrošinātu Latvijas Republikas Satversmes

100. pantā noteikto cenzūras aizliegumu, īstenojot 100. pantā noteikto vārda brīvību un 113. pantā noteikto zinātniskās jaunrades brīvību. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija atklāja, ka Izglītības un zinātnes ministrija nav veikusi nepieciešamo, lai nodrošinātu Eiropas Parlamenta un Padomes Regulā (ES) 2016/679 (2016. gada 27. aprīlis) par fizisku personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti un ar ko atceļ Direktīvu 95/46/EK (Vispārīgā datu aizsardzības regula) paredzētos izņēmumus vārda brīvības un jaunrades brīvības īstenošanai. Tāpat Komisija bija spiesta skaidrot atbildīgajām institūcijām, kā arī tautas priekšstāvjiem vārda brīvības un jaunrades brīvības īstenošanas nepieciešamību tās zinātniskajā izpētē, tai skaitā pēc Vispārīgā datu aizsardzības regulas spēkā stāšanās. Kopš Latvijas Universitātes rektora 2017. gada 15. decembra rezolūcijas saņemšanas, kad Komisijai darītas zināmas nepamatotas prasības LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas zinātniskās darbības rezultātu publiskošanas sakarā, liedzot personas datu saturošas informācijas publicēšanu, līdz 2018. gada 25. maijam, kad panākta vienošanās, no vienas puses, starp Tieslietu ministriju un Datu valsts inspekciju un, no otras puses, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisiju un Latvijas Universitāti par LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas zinātniskās darbības rezultātu publiskošanu, atzīstot Komisijas zinātniskās darbības rezultātu atklātības atbilstību, samērību un nepieciešamību Latvijas Republikas Satversmes ievadā noteiktā īstenošanai, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija bija spiesta apturēt tās zinātniskās darbības rezultātu publicēšanu Latvijas Universitātes tīmekļa vietnē, ierobežot līdz šim publicēto Latvijas Universitātes tīmekļa vietnē un apturēt jaunu publikāciju sagatavošanu. Saskaņoties ar cenzūru, kas daudzējādā ziņā līdzinās PSRS cenzūrai un kādēļ 100. pantā ietverts noteikts cenzūras aizliegums, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija sagatavoja un 2018. gada 31. maijā sniedza atbilstošus priekšlikumus. Savukārt publikāciju sagatavošana turpināsies sabiedriskā kārtā.

Ievērojot publikāciju – Zvirbulis, Ģirts. “Godmanis: «Bija tiesas process. Mani attaisnoja»”, *Latvijas Avīze*, 2017, 10. augusts –, kas sekoja plašsaziņas līdzekļos publicētajam Komisijas locekļa, asociētā profesora Dr. hist. Jāņa Taurēna pētījumam par sadarbības fakta ar VDK lietām tiesā un kas konfrontēja Komisijas eksperta Linarda Muciņa, Komisijas locekļa, Rīgas apgabaltiesas Krimināllietu tiesas kolēģijas priekšsēdētāja Jura Stukāna un 1990. gada LPSR Augstākās Padomes vēlēšanu rezultātā ieceltā Ministru padomes priekšsēdētāja Ivara Godmaņa viedokļus par politiķa sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietu, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija atkārtoti uzdeva veikt attiecīgās pārbaudes lietas analīzi,

lai sniegtu faktos pamatotu zinātnisku slēdzienu. Vairākkārtīgu mēģinājumu rezultātā iepazīties ar minēto lietu atklājās, ka šī konkrētā lieta tiesā iztrūkst. 2017. gada 8. novembrī, saņemot Rīgas rajona tiesas Jūrmalas tiesu nama atteikumu izsniegt informāciju, norādot, ka neapmierinās komisijas 2017. gada 3. oktobra informācijas pieprasījumu un neizsniegs Ivara Godmaņa sadarbības ar fakta VDK pārbaudes lietu, jo konstatēts, ka lieta tiesas arhīvā vairs neatrodas, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšsēdētājs vērsa sabiedrības un kompetento valsts institūciju uzmanību uz neatbilstošu rīcību ar VDK dokumentiem. Pārbaudes lietas meklēšana rezultātus nedeva, tāpēc ģenerālprokurors 2017. gada 29. novembra dokumentā Nr. 130.6/2017/524 deva atļauju veikt sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietu izpēti Latvijas Nacionālā arhīva 2745. fondā.

2017. gada 12. decembrī Ministru kabinets izskatīja Izglītības un zinātnes ministrijas sagatavoto informatīvo ziņojumu *Par LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas darbības pārskatu par paveikto un problēmām VDK dokumentu zinātniskās izpētes procesā*, kas sagatavots, neņemot vērā LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas viedokli, sniedzot īstenībai neatbilstošu priekšstatu par Satversmes aizsardzības biroja rīcību VDK dokumentu sakarā un Komisijai piedāvātajiem nosacījumiem un to izmaiņām laikā gaitā un radot Komisijas zinātnieku, pētnieku, ekspertu un stipendiātu godu aizskarošu priekšstatu par to, ka viņi izvairās no Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošo VDK dokumentu pētniecības. Minētais radīja nepieciešamību ne tikai dokumentāli atspēkot īstenībai neatbilstošas ziņas, bet arī ieguldīt laiku un resursus reputācijas atjaunošanā, kas ir svarīga LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darba sastāvdaļa. Šī informatīvā ziņojuma, pret kuru neiebilda Ministru Kabineta locekļi, rezultātā Komisija savā 2017. gada 8. decembra sēdē (protokols Nr. 17-2017) atcēla 2015. gada 6. marta darba plānu kā neīstenojamo.

Jānorāda, ka tikai 2017. gada 15. marta vēstulē Nr. 5.2-10/17/168 Satversmes aizsardzības birojs pēc ilgstošiem LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas lūgumiem sniegt informāciju par tā rīcībā esošo VDK dokumentu juridisko statusu tieši norādīja, ka šie dokumenti nav valsts noslēpuma objekts. Tomēr visus lūgumus sniegt informāciju atteica, atsaucoties uz fizisko personu datu aizsardzības regulējumu. Gandrīz divus gadus lūgto Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošo VDK dokumentu aprakstu LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija saņēma tikai 2017. gada oktobrī pēc tam, kad bija ziņojusi 12. Saeimas Nacionālās drošības komisijai par komisijas ieskatā neatbilstošu Satversmes

aizsardzības biroja rīcību, iepazīstinot ar aprakstiem. 2017. gada 31. augustā komisijas pārstāvji nesekmīgi mēģināja iepazīties ar VDK dokumentu aprakstiem. 2017. gada 12. septembrī apraksts, kas sadalīts divās mapēs uz drukātām lapām bez dokumentam obligātiem rekvizītiem un norādes par izsniegto lapu juridisko statusu, bija izsniegts pieciem komisijas locekļiem pēc “saistību raksta”, kam pielikumā bija Krimināllikuma normu uzskaitījums, parakstīšanas, nesāņemot paskaidrojumus pēc atbilstoša pieprasījuma par “saistību raksta” parakstīšanas iemesliem un apraksta juridisko statusu. Iepazīšanās kopā ar “saistību raksta” parakstīšanas procedūru Satversmes aizsardzības biroja telpās ilga 43 minūtes. Tad komisija bija lūgta atbrīvot telpu citām valsts drošības iestādes šajā telpā plānotām nodarbēm. Lai gan komisija vēlāk saņēma vēl 2017. gada 15. martā solīto aprakstu, tomēr toreiz nekādas norādes par saņemto izdruku juridisko statusu nebija saņemtas. Tā kā parakstīts “saistību raksts”, bet saņemtais materiāls nesatur norādes par juridisko statusu, komisija lūdza tiešu skaidrojumu. Līdz 2017. gada 30. novembrim šāds skaidrojums nebija saņemts, lai arī 12. Saeimas Nacionālās drošības komisijai Satversmes aizsardzības birojs rakstveidā apgalvoja, ka komisijas pārstāvji nav lūguši paskaidrot iemeslus “saistību raksta” parakstīšanai tāpat kā nav lūguši sniegt informāciju par apraksta juridisko statusu.

Tikai 2017. gada 30. novembrī Satversmes aizsardzības birojs pirmo reizi rakstveidā apliecināja, ka pēc valsts noslēpuma sevišķās atļaujas ieguves pētniekus pielaidīs VDK aģentu kartotēkai. Iepriekš, kā to apliecina arī publiskā 12. Saeimas Cilvēktiesību un sabiedrisko lietu komisijas sēde 2016. gada 15. novembrī, kuru vadīja Dr. hist. Ritvars Jansons, pastāvēja nostāja, ka pieejamība VDK aģentu kartotēkai tiks liegta arī pēc valsts noslēpuma sevišķās atļaujas piešķiršanas komisijas locekļiem. Ievērojot Satversmes aizsardzības biroja viedokļa izmaiņas par ārējo normatīvo aktu piemērošanu, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija veica atbilstošas darbības, lai veiktu nepastarpināti Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošo dokumentu izpēti, kas iepriekš pētīti pastarpināti, izmantojot sadarbības fakta ar VDK pārbaudes lietās esošos dokumentus un ar kritiskās analīzes palīdzību novērtējot šo dokumentu sakarā veiktās procesuālās darbības, tai skaitā juridiskos slēdzienus. Neskatoties uz to, ka Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojuma Nr. 433 8. punkts joprojām, par spīti Latvijas Universitātes un LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas lūgumiem paredz: “Komisijas darbu un ar to saistīto pētniecību administrē Izglītības un zinātnes ministrija,” Izglītības un zinātnes ministrija atteicās, esot informēta, ka Latvijas Universitātē nav

sevišķās lietvedības, sniegt atbalstu aptaujas lapu sevišķās atļaujas pieejai valsts noslēpuma ieguvei nodošanā Satversmes aizsardzības birojam, lai tādējādi izpildītu ārējos normatīvajos aktos noteikto kārtību. Tā vietā izglītības un zinātnes ministrs publiski norādīja, ka viņš aptaujas lapu sevišķās atļaujas pieejai valsts noslēpumam aizpildījis nevis darbavietā, bet mājās pie datora. Ievērojot Izglītības un zinātnes ministrijas rīcību, Satversmes aizsardzības birojs deva iespēju, ko Komisija arī izmantoja pirms informatīvā ziņojuma prezentēšanas, sniegt izņēmuma kārtībā aptaujas lapas sevišķās atļaujas pieejai valsts noslēpuma ieguvei tieši Satversmes aizsardzības birojam. Tomēr aptaujas lapu aizpildīšana un iesniegšana bija tikai viens no daudziem soļiem savstarpējās sadarbības kārtības noskaidrošanā, noteikšanā un izpildē. Kā jau minēts, tikai 2018. gada 31. maijā LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija saņēma piezīmes, kas veiktas Satversmes aizsardzības biroja ietvaros. Ziņu analīze risināsies sabiedriskā kārtībā, un tās veikšanai, ievērojot Satversmes aizsardzības biroja nosacījumus, vēl nosakāma kārtība. Pārskata konferencē 2018. gada 13. jūnijā būs prezentēti pirmie izpētes rezultāti.

VDK Informācijas analīzes daļas pretizlūkošanas informācijas automatizētā sistēma (elektroniskā datubāze) *Delta Latvija* pilnā apjomā nav bijusi pieejama LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai. Satversmes aizsardzības birojs, neesot atbilstoši pieņemtiem Ministru kabineta noteikumiem, anonimizēja *DELTA Latvija* ar mērķi to nodot Latvijas Nacionālajam arhīvam. Anonimizācija oficiāli apstiprinājās tikai 2017. gada 12. novembra Latvijas televīzijas raidījumā *De Facto*, bet nodošana veikta 2018. gada janvārī. Līgums par dokumentu nodošanu pastāvīgā valsts glabāšanā starp Latvijas Nacionālā arhīvu, kuru pārstāvēja Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīva direktore Dace Bušante, un un Satversmes aizsardzības biroju, kuru pārstāvēja direktors Jānis Maizītis Nr. LVKFFDA-313/23, SAB reģ. nr. 52-20/18/1 noslēgts tikai 2017. gada 19. decembrī un paredz pielikumu, kas liedz pat LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pētniekiem ne tikai izpaust ziņas par fiziskajām personām, bet arī pētniekiem ir aizliegts norakstīt informāciju no datu bāzes ekrāna vai to fotografēt. Šādus apstākļos kvalitatīva pētniecība nav un nebūs iespējama. Neskatoties uz ziņu anonimizāciju Komisija veica arī attiecīgās datubāzes izpēti un prezentēja pirmos rezultātus starptautiskajā zinātniskajā konferencē *TĪKLS: totalitāro dienestu ārstata darbinieki, uzticības personas, informatori, rezidenti, aģenti* (Rīgas Latviešu biedrības nama Līgo zālē 2018. gada 9. un 10. martā).

Pārskata periodā LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija turpināja veikt tai uzdotās zinātniskās izpētes jautājumos kompetentu ekspertu atlasī

gan piesaistot tos pētījumu veikšanai, gan arī rekomendējot iekļaušanai Komisijas sastāvā tos ekspertus, kas ar saviem pētījumiem Komisijas uzdevumā pierādījuši savu eksperta statusu. Pārskata periodā piesaistīti eksperti, kuru zinātnes nozares aptver vēsturi, juridisko zinātņi, psiholoģiju, filoloģiju, piemēram, Dr. habil. med. Māris Baltiņš, PhD Andreass Hilgers (*Andreas-Hilger*), Mg. hist. Edgars Engīzers, Dr. hist. Ilze Jermacāne, Dr. hist. Gatis Krūmiņš, Dr. philol. Ieva Kalniņa, Mg. iur. Linards Muciņš, Mg. iur., Mg. psych. Aldis Daugavvanags, Mg. sc. pol. Gatis Puriņš, PhD Tomass Vegeners Frīss (*Thomas Wegener Friis*), Mg. hist. Gatis Kupše, Dr. hist. Uldis Neiburgs, PhD Lilita Zaļkalne, Dr. iur. Ulrhis Mēlerts (*Ulrich Mähler*), Ihors Kuļiks (*Ihor Kulyk*), Dr. hist. Arūns Bubnis (*Arunas Bubnys*), PhD Mēlis Saueauks (*Meelis Saueauk*), Oktaviāns Cikū (*Octavian Ţicu*), Dr. habil. philol., Dr. hist. Boriss Sokolovs (*Борис Соколов*). PhD Andreass Hilgers 2017. gada 8. martā komisijas semināra ietvaros uzstājās Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūtā ar priekšlasījumu *The Gehlen Organisation/BND and the Baltic Countries in the Cold War* (Gēlena organizācija/Vācijas Federālais izlūkošanas dienests un Baltijas valstis Aukstā kara laikā). Savukārt PhD Lilita Zaļkalne un PhD Tomass Vegeners Frīss sniedza ziņojumus 2017. gada LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas un Latvijas Universitātes sadarbībā ar Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmiju rīkotajā starptautiskajā zinātniskajā konferencē *1984 Rēzeknē*, kā arī piedalījās 2017. gada 25. marta Komunistiskā genocīda upuru piemiņas dienas diskusijā Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā esošo LPSR VDK dokumentu publiskošanu internetā 2018. gada maijā, ko vadīja Latvijas Universitātes asociētais profesors Dr. sc. pol. Ivars Ījabs. Savukārt tādi ārvalstu eksperti kā Dr. iur. Ulrihs Mēlerts (*Ulrich Mähler*), Ihors Kuļiks (*Ihor Kulyk*), Dr. hist. Arūns Bubnis (*Arunas Bubnys*), PhD Mēlis Saueauks (*Meelis Saueauk*), Oktaviāns Cikū (*Octavian Ţicu*), Dr. habil. philol., Dr. hist. Boriss Sokolovs (*Борис Соколов*) uzstājās ar priekšlasījumiem starptautiskajā zinātniskajā konferencē *TĪKLS: totalitāro dienestu ārstata darbinieki, uzticības personas, informatori, rezidenti, aģenti* Rīgas Latviešu biedrības nama Līgo zālē 2018. gada 9. martā, dalījās ar attiecīgās valsts pieredzi totalitāra režīma atkārtotās iespējamības novēršanā un okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras seku pārvarēšanā, kā arī piedalījās diskusijās par VDK dokumentu atklātības īstenošanu Latvijas Republikā.

Pārskata periodā atbilstoši grozījumiem, kas veikti, pamatojoties uz Ministru kabineta 2017. gada 31. janvāra rīkojumu Nr. 47, Komisija papildināta ar Dr. philol. Ingunu Dauksti-Silasproģi, Latvijas Universitātes

Literatūras, folkloras un mākslas institūta Literatūras daļas vadošo pētnieci, Dr. hist. Dzintaru Ērgli, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta pētnieku un Dr. hist. Uldi Krēsliņu, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta pētnieku. Atbilstoši grozījumiem, kas veikti, pamatojoties uz 2017. gada 13. septembra rīkojumu Nr. 494, Komisija papildināta ar Dr. sc. pol. Ivaru Ijabu, Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes asociētais profesoru un Mg. hist. Martu Starostinu, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta sekretāri un šobrīd Latvijas Universitātes Vēsturs un filozofijas fakultātes doktoranti. Atbilstoši grozījumiem, kas veikti, pamatojoties uz 2018. gada 28. februāra rīkojumu Nr. 84, Komisija papildināta ar Mg. iur., Mg. psych. Aldi Daugavvanagu, Daugavpils Universitātes Tiesību zinātņu katedras docentu, Mg. iur. Linardu Muciņu, zvērinātu advokātu un Mg. hist. Ojāru Stepenu, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta viespētnieku un šobrīd Latvijas Universitātes doktorantu.

Ievērojot to, ka Izglītības un zinātnes ministrija tikai pēc ministru prezidenta un Finanšu ministrijas iesaistes 2016. gada nogalē atzina un apliecināja Latvijas Universitātes Fondam tiesības turpināt LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas stipendiju piešķiršanu, izmantojot tam atvēlētos līdzekļus, stipendiju konkursa organizēšana bija iespējama vien pēc Latvijas Universitātes Fonda 2016. gada novembra rīkotās stipendiju pasniegšanas. 2017. gada 1. februārī atbalstīti septiņi stipendiāti. Stipendiātu sakarā komisija konstatēja nepieciešamību principiāli svarīgos gadījumos, kas ir pretrunā ar Satversmes ievadā ietvertajām vērtībām, ievērojot Zinātniskās darbības likumā ietvertos principus, pārtraukt stipendijas līgumu un informēt augstskolas akadēmisko personālu par nepieciešamību pievērst lielāku rūpību tam, lai studijas nav tikai mācības, bet arī līdzeklis personības pilnveidei. Darbā ar stipendiātiem, kuri ir arī bakalaura, maģistra un doktora studiju programmās studējušie, akūti izjūtama Vilhelma fon Humbolta tēzes par zinātnes un izglītības vienotību īstenošanas nepietiekamība. PSRS okupācijas vara no šīs vienotības atteicās, īstenojot propagandā balstītā izglītībā un nošķirtā, dažkārt pat slepenā zinātnē. 2017. gada nogalē stipendiju konkurss būtiski paplašināja pretendentu loku. Rezultātā 2017. gada novembrī Latvijas Universitātes Fonds nolēma piešķirt desmit stipendijas – galvenokārt, maģistrantiem, doktorantiem un pētniekiem. Stipendija devusi ieguldījumu PSRS totalitārā okupācijas režīma pētniecības popularizēšanai un jaunas pētnieku paaudzes sagatavošanai. Pateicoties stipendijai, studiju sākumā dota iespēja zinātnieku vadībā apgūt, bet studiju vēlākajos posmos pilnveidot patstāvīgai pētniecībai nepieciešamās zināšanas un iemaņas

darbam ar dokumentiem, vēstures liecību vākšanai, tai skaitā intervēšanai, apjomīgu datu analīzei, zinātniskā darba izstrādei, publiskai aizstāvēšanai un dalībai zināšanu sabiedrības veidošanā. No astoņiem 2015. gada stipendiātiem visi sekmīgi turpina studijas – vairāki doktora studiju programmās, gatavojas promocijas darba aizstāvēšanai, aktīvi piedalās pētniecībā Latvijā vai ārvalstīs. Piemēram, 2017. gadā Agnija Ruhocka un Marta Starostina ieguva vēstures maģistra grādu par PSRS totalitārā okupācijas režīma pētījumiem, turklāt abas turpina studijas doktorantūrā.

Padotībā esošas iestādes

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 5.5. apakšpunkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai nav padotībā esošas iestādes.

Personāls

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 4.4. apakšpunkts, 7. punkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas personālsastāvu nosaka Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojums Nr. 433. Kopš LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas “izpētes procesa īstenošanas nodrošināšana” uzticēta Latvijas Universitātei, personālsastāva apstiprināšanai Ministru kabinetā ir trīs nozīmes. Pirmkārt, šādā veidā sabiedrība tiek informēta par personām, kuras ir ieguldījušas darbu komisijas uzdevumu veikšanā. Otrkārt, attiecīgās personas, kas ir piedalījušās zinātniskajā izpētē un kas tātad ir iepazinušās ar LPSR VDK dokumentiem, piedalīsies priekšlikumu formulēšanā VDK dokumentu atklātības nodrošināšanai. Treškārt, kopš 2017. gada 23. novembra Komisijas sēdē apstiprinātās reglamenta jaunās redakcijas precizēts, ka Komisijas zinātniskā padomes funkcijas pilda lemttiesīga komisijas sēde.

Aktuālais LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas personālsastāvs ir sekojošs: Dr. hist. Ainārs Bambals, Dr. hist. Raimonds Cerūzis, Mg. iur., Mg. psych. Aldis Daugavvanags, Dr. philol. Inguna Daukste-Silasproģe, Mg. hist. Bonifācijs Daukšts, Mg. hist. Mārtiņš Dātavs, Dr. hist. Dzintars Ērglis, Dr. sc. pol. Ivars Ijabs, Dr. iur. Kristīne Jarinovska, Dr. hist. Kārlis Kangeris, Dr. sc. comm. Mārtiņš Kaprāns, Dr. hist. Uldis Krēsliņš, Dr. phil. Solveiga Krūmiņa-Koņkova, Dr. hist. Jānis Ņeruss, Dr. iur. Jānis Lazdiņš, Mg. hist. Gatis Liepiņš, Mg. hist. Rudīte Mengēlsone, Mg. iur.

Linards Muciņš, Mg. comp. Ilmārs Poikāns, Mg. hist. Marta Starostina, Mg. hist. Ojārs Stepens, Mg. iur. Juris Stukāns, Mg. sc. pol. Didzis Šēnbergs, Dr. hist. Jānis Taurēns, Dr. hist. Gints Zelmenis, Mg. hist. Arturs Žvinklis.

Personālsastāvā ir četrpadsmit zinātņu doktori un vienpadsmit maģistri, kas kopā pārstāv vismaz deviņas zinātņu nozares – vēsturi, juridisko zinātņi, psiholoģiju, politoloģiju, komunikāciju zinātņi, filozofiju, datorzinātņi, socioloģiju un literatūrzinātņi. No divdesmit sešiem Komisijas locekļiem piecas ir sievietes – trīs zinātņu doktores un divas maģistres. Komisijas locekļi pārstāv dažādas vecuma grupas: no 20–30 gadu veci ir trīs Komisijas locekļi (trīs maģistri, divi vīrieši, viena sieviete), no 30–50 gadu veci ir septiņpadsmit Komisijas locekļi (11 zinātņu doktori, seši maģistri, 14 vīrieši, trīs sievietes), no 50–70 gadu veci ir pieci Komisijas locekļi (divi zinātņu doktori, trīs maģistri, pieci vīrieši).

Kā jau iepriekš minēts, pārskata periodā atbilstoši grozījumiem, kas veikti, pamatojoties uz Ministru kabineta 2017. gada 31. janvāra rīkojumu Nr. 47, Komisija papildināta ar Dr. philol. Ingunu Dauksti-Silasproģi, Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta Literatūras daļas vadošo pētnieci, Dr. hist. Dzintaru Ērgli, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta pētnieku un Dr. hist. Uldi Krēsliņu, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta pētnieku. Atbilstoši grozījumiem, kas veikti, pamatojoties uz 2017. gada 13. septembra rīkojumu Nr. 494, Komisija papildināta ar Dr. sc. pol. Ivaru Ijabu, Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes asociētais profesoru un Mg. hist. Martu Starostinu, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta sekretāri un šobrīd Latvijas Universitātes doktoranti. Atbilstoši grozījumiem, kas veikti, pamatojoties uz 2018. gada 28. februāra rīkojumu Nr. 84, Komisija papildināta ar Mg. iur., Mg. psych. Aldi Daugavvanagu, Daugavpils Universitātes Tiesību zinātņu katedras docentu, Mg. iur. Linardu Muciņu, zvērinātu advokātu un Mg. hist. Ojāru Stepenu, Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta viespētnieku un šobrīd Latvijas Universitātes doktorantu.

Jānorāda, ka personālsastāvs neatspoguļo aktuālās darba tiesiskās attiecības, autoratlīdzības līguma attiecības vai arī cita veida finansiāli atalgojamas vai atlīdzināmas tiesiskās attiecības. Tāpat personālsastāvs neatspoguļo visas personas, kas piedalās LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas zinātniskajā darbā, kā arī sniedz atbalstu tā veikšanā.

Ievērojot to, ka Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojums Nr. 433 sākotnēji paredzēja Komisijas administratīvā sekretāra amatu, lai nodrošinātu saiti starp LPSR VDK zinātniskās izpētes komisiju un

ministru. Ievērojot to, ka Komisijas “izpētes procesa īstenošanas nodrošināšana” uzticēta Latvijas Universitātei, tātad faktiski Ministru kabineta 2014. gada 20. augusta rīkojuma Nr. 433 8. punktā noteikto administrēšanu veic Latvijas Universitāte, nevis Izglītības un zinātnes ministrija, tāpēc rīkojumā svītrotā attiecīgā amata vieta. Tomēr Komisijas reglamentā, ievērojot nepieciešamību uzturēt saikni starp Latvijas Universitāti un Komisiju, saglabāts šāds amats. Pārskata periodā līdz 2018. gada 25. aprīlim šo amatu veica Marta Starostina. Pēc tam pilnīgi visus Komisijas administrēšanas uzdevumus veica Latvijas Universitāte, galvenokārt Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta izpilddirektors Ivars Ločmelis.

Komunikācija ar sabiedrību

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 4.4. apakšpunkts,)

Pasākumi, kas veikti sabiedrības informēšanai un izglītošanai

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 8.1. apakšpunkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darbība vērsta uz sabiedrības informēšanu un izglītošanu par jautājumiem, kuru pētīšana ir Komisijas kompetencē, lai tādējādi novērstu totalitāra režīma atkārtotās iespējamību Latvijas Republikas teritorijā un pārvarētu Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras sekas.

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija, sniedz informāciju un izglīto sabiedrību par zinātniskās darbības rezultātiem zinātnisku un populārzinātnisku publikāciju veidā, organizējot zinātniskus forumus un publiskas diskusijas un sniedzot informāciju plašsaziņas līdzekļiem.

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas publikācijas un informācija par Komisijas locekļu, ekspertu un stipendiātu publikācijām par pētījuma jautājumiem (populārzinātnisko publikāciju veikšana par pētniecības jautājumiem ir obligāts nosacījums gan Komisijas locekļiem, gan piesaistītajiem ekspertiem un stipendiātiem) pieejama Latvijas Universitātes tīmekļa vietnē – www.lu.lv/vdkkomisija –, ko veido un saturiski uztur Komisija. Tiešsaistē pieejami LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu krājumu elektroniskie izdevumi ar atbilstošu ISBN. 2017. gada 27. decembrī atklāts LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu 4. sējums – *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras*. Ziņojumi starptautiskajā zinātniskajā konferencē 2016.

gada 11., 12. un 13. augustā Rīgā. Otrā daļa. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas, K. Kangera un D. Šēnberga zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 4. sēj. Rīga, LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2017, 1052 lpp. Ievērojot to, ka krājumi izdoti, nosakot CC (*Creative Commons* – angļu val.) licences nosacījumus *BY-NC-ND*, ir radīti tiesiski priekšnosacījumi Komisijas zinātniskā darba rezultātu nekomerciālai popularizēšanai.

Kā jau iepriekš minēts, kopš Latvijas Universitātes rektora 2017. gada 15. decembra rezolūcijas saņemšanas, kad Komisijai darītas zināmas nepamatotas prasības LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas zinātniskās darbības rezultātu publiskošanas sakarā, liedzot personas datu saturošas informācijas publicēšanu, līdz 2018. gada 25. maijam, kad panākta vienošanās, no vienas puses, starp Tieslietu ministriju un Datu valsts inspekciju un, no otras puses, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisiju un Latvijas Universitāti par LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas zinātniskās darbības rezultātu publiskošanu, atzīstot Komisijas zinātniskās darbības rezultātu atklātības atbilstību, samērību un nepieciešamību Latvijas Republikas Satversmes ievadā noteiktā īstenošanai, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija bija spiesta apturēt tās zinātniskās darbības rezultātu publicēšanu Latvijas Universitātes tīmekļa vietnē, ierobežot līdz šim publicēto Latvijas Universitātes tīmekļa vietnē un apturēt jaunu publikāciju sagatavošanu. Ievērojot minēto, turpmāk publikāciju sagatavošana par veiktajiem pētījumiem noritēs sabiedriskā kārtībā.

Komisija atspoguļo aktuālo informāciju par LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas publikācijām un Komisijas locekļu, ekspertu un stipendiātu publikācijām par pētījuma jautājumiem arī sociālajos tīklos. Tāpat Komisija regulāri sniedz informāciju par aktuālajām publikācijām plašsaziņas līdzekļiem.

Zinātnisku forumu organizēšana ir LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas ir ne tikai zinātniskās darbības atskaites forma, bet arī zinātnisku slēdzienu verificācijas līdzeklis un iespēja uzklaut viedokļus un tātad saņemt atgriezenisku saiti publisku diskusiju rezultātā.

Pārskata periodā organizēti četri zinātniski forumi – divas starptautiskās zinātniskās konferences un divi zinātniski semināri. 2017. gada 23., 24. un 25. martā Rēzeknē LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija un Latvijas Universitāte sadarbībā ar sadarbībā ar Rēzeknes Tehnoloģiju augstskolu organizēja starptautisku zinātnisku konferenci 1984 un 2018. gada 9. un 10. martā Rīgā LPSR Valsts drošības komitejas

zinātniskās izpētes komisija un Latvijas Universitāte sadarbībā ar Konrāda Adenauera fondu organizēja starptautisku zinātnisku konferenci *TĪKLS: totalitāro dienestu ārstata darbinieki, uzticības personas, informatori, rezidenti, aģenti*. 2017. gada 8. martā Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūtā bija organizēts zinātnisks seminārs, kura ietvaros PhD Andreass Hilgers sniedza publisku priekšlasījumu *The Gehlen Organisation/BND and the Baltic Countries in the Cold War* (Gēlena organizācija/Vācijas Federālais izlūkošanas dienests un Baltijas valstis Aukstā kara laikā), un 2017. gada 28. un 29. augustā Rēzeknes novadā bija organizēts zinātnisks seminārs ar mērķi formulēt konceptuālu nostāju VDK dokumentu atklātības īstenošanā, kā šīs nostājas komunikācijas laiku un saturu. Sekojot 2017. gada 28. un 29. augustā panāktajai vienošanās, kas precizēta un zinātniski pamatoti, sagatavoti priekšlikumi, kas konceptuālo nostāju veidā 2017. gada 31. oktobrī sniegti Valsts Prezidentam un kas tiesību aktu projektu vietā 2018. gada 31. maijā sniegti Latvijas Republikas 12. Saeimas atbildīgajām komisijām.

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pārskata konference un tās ietvaros publiska diskusija par komisijas priekšlikumiem VDK dokumentu atklātībai, totalitāra režīma atkārtotās iespējamības novēršanai un okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras seku pārvarēšanai Latvijas Republikā plānots organizēt 2018. gada 13., 14. un 15. jūnijā.

Starptautisku zinātnisku konferenču norises vietas izvēlē svarīgu vietu ieņem LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas nostāja, kas pieņemta vēl 2015. gada rudenī, organizējot savu pirmo starptautisko zinātnisko konferenci, ka VDK izpētē un izpētes rezultātu apspriešanā jāiesaista Latvijas Republikas novadi, norises vietai jābūt svarīgam kultūras, izglītības vai zinātnes centram, kas dotu iespēju interesentiem klātesot sekot un piedalīties konferences norisē. Savukārt, lai vietas un laika izvēle nebūtu šķērslis visiem interesentiem seko konferences norisei, pārskata periodā publiskā konferenču daļa – pilnā apjomā un pārskata formā – atspoguļota tiešsaistē.

Pārskata periodā organizētas vairākas publiskas diskusijas. Svarīgākās noritēja starptautisko zinātnisko konferenču ietvaros: 2017. gada 25. marta Komunistiskā genocīda upuru piemiņas dienas diskusija Satversmes aizsardzības biroja Totalitārisma seku dokumentēšanas centra rīcībā esošo LPSR VDK dokumentu publiskošanu internetā 2018. gada maijā, ko vadīja Latvijas Universitātes asociētais profesors Dr. sc. pol. Ivars Ījabs, un 2018. gada 10. marta diskusija par VDK dokumentu

atklātību, ko vadīja Latvijas Universitātes asociētais profesors Dr. sc. pol. Ivars Ījabs. Abas publiskas diskusijas raidītas arī tiešraidē.

Konferences un diskusijas norisei varēja sekot tiešsaistē. Tiešsaistē bija pieejama arī LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijas un Latvijas Universitātes kopīgi rīkotās starptautiskās zinātniskās konferences *TĪKLS: totalitāro dienestu ārstata darbinieki, uzticības personas, informatori, rezidenti, aģenti* (Rīgas Latviešu biedrības nama Līgo zālē 2018. gada 9. un 10. martā) un tās ietvaros organizētās diskusijas par VDK dokumentu atklātību tiešraide. Tāpat sabiedrības intereses piesaistīšanai Komisija pārskata periodā izplatīja četru rakstu krājumu papīra izdevuma veidā reģionālajām bibliotēkām.

2018. gada janvārī LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija organizēja *Pētījumu centra SKDS* veiktu sabiedrības viedokļa atkārtotu noskaidrošanu par VDK dokumentu atklātības nepieciešamību. 2018. gada 19. februārī publicēti aptaujas rezultāti, kā arī sniegta šo rezultātu analīze Kerkoviusa namā Rīgā.

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija sniedz informāciju par darba organizāciju un īstenošanas gaitu ar Latvijas Universitātes tīmekļa vietnes – www.lu.lv/vdkkomisija –, starpniecību. Cita starpā, vietnē pieejami tiesību akti, kas sniedz ziņas par darba organizāciju, tā īstenošanu, darba organizācijā un īstenošanā iesaistītajām personām, kā arī informācija par Komisijas organizētajiem sarīkojumiem. Aktualitāšu atspoguļošanai izmanto arī sociālos tīklus, piemēram, *Twitter*. Komisija regulāri sniedz informāciju par tās darbu plašsaziņas līdzekļiem.

Pasākumi sabiedrības viedokļa izzināšanai par apmierinātību ar valsts iestādes darba kvalitāti un to rezultāti (ja ir veikti šādi pasākumi)

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 8.2. apakšpunkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija nav veikusi socioloģiskus pētījumus par apmierinātību ar Komisijas darba kvalitāti. Viens no Komisijas darba kvalitātes atspoguļojumiem faktiski ir aptaujas rezultāti, ko veica *Pētījumu centrs SKDS* 2016. gada septembrī un 2018. gada janvārī par VDK dokumentu atklātību, un šo datu analīze.

Spriežot pēc 2018. gada janvāra aptaujas rezultātiem, sabiedrības pārstāvji arvien vairāk uzskata, ka VDK dokumentiem jābūt pieejamiem nekavējoties, turklāt pieaug pilsoņu pārliecība, ka spriest par tiem var sabiedrība pati bez valsts tēvišķas starpniecības, kas izpaustos kā ekspertu ieskata prevalēšana par sabiedrības morālu vērtējumu. Analizējot tos

Latvijas iedzīvotājus, kam ir konkrēts viedoklis par šo jautājumu, nevis nav konkrēta viedokļa, četras piektdaļas jeb 82% no konkrēta viedokļa pautājiem ir par VDK dokumentu publiskošanu, turklāt teju puse jeb 45% no tiem uzskata, ka dokumenti atklājami nekavējoties un bez īpašiem zinātniskiem komentāriem.

Salīdzinot ar 2016. gada septembra aptaujas rezultātiem, par vairāk nekā piekto daļu palielinājies Latvijas iedzīvotāju skaits, kur uzskata, ka VDK dokumenti publiskojami nekavējoties. Analizējot visus Latvijas iedzīvotājus 2018. gada sākumā, uz to uzstāj vairāk kā trešdaļa Latvijas iedzīvotāju, kamēr kopumā par VDK dokumentu publiskošanas iestājas gandrīz divas trešdaļas. Būtiski – par vairāk nekā par piekto daļu – samazinājusies tā sabiedrības grupa, kura uzskata, ka VDK dokumenti jāatklāj tikai kopā ar zinātniskiem komentāriem. Vienlaikus atbalstu dokumentu slēpšanai 2018. gada janvārī pauž vien 13%, kas ir par trešdaļu mazāk nekā 2016. gada septembrī, visu iedzīvotāju.

Visvairāk VDK dokumentu atklāšanā ieinteresēti jauni cilvēki, turklāt nevis jaunieši studiju gados, bet vecumā no 25 līdz 34 gadiem, kad jau iegūta profesija, augstākā izglītība. Šajā grupā divas trešdaļas prasa dokumentu publiskošanu, turklāt teju 40 % no visiem aptaujātajiem – nekavējoties. Uzskats, ka dokumenti publicējami nekavējoties, bez zinātniskiem komentāriem, populārāks ir to iedzīvotāju vidū, kas ir ieguvuši augstāko izglītību – analizējot iedzīvotājus, kam ir izveidojies konkrēts viedoklis, augstākās izglītības ieguvēju vidū šāds uzskats ir visvairāk – pusei, iekams kopā 87% no izlēmušajiem par šo lietu augstskolu absolvējušiem ir par dokumentu publicēšanu.

Latviešu vidū, skatot tos, kam ir konkrēts viedoklis, vairāk nekā puse jeb 53% ir par nekavējošo VDK dokumentu publicēšanu bez komentāriem, kamēr šādi komentāri šķiet nepieciešami 37% izlēmušo latviešu. Kopā 90% latviešu, kuriem ir noformulēts viedoklis šajā lietā, iestājas par publiskošanu. No cittautiešiem, kuriem ir konkrēts viedoklis, 70% ir par publiskošanu.

Vairāk par dokumentu publiskošanu iestājas personas ar augstu ienākumu līmeni, analizējot tos, kam ir konkrēts viedoklis lietā, par publicēšanu iestājas 90% Latvijas iedzīvotāju ar augstiem ienākumiem, pie tam puse – nekavējoties, bez zinātniskiem komentāriem.

Visvairāk par VDK dokumentu publicēšanu nekavējoties, negaidot zinātnisko komentāru pabeigšanu iestājas vidzemnieki – teju 60% no tiem, kam ir konkrēts viedoklis, kamēr no izlēmušajiem 90% vidzemnieku uzskata, ka valstij dokumenti jāpublicē vispār.

Vismazāk VDK dokumentu nodošanu sabiedrības vērtējumam nevēlās personas, kuras nav Latvijas pilsoņi, no izlēmušajiem 36% ir par slēpšanas turpināšanu.

Ievērojot to, ka LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija savu nostāju atklātības jautājumā formulējusi vēl 2015. gada 6. martā, vienbalsīgi atbalstot visu VDK dokumentu publiskošanu, un savu zinātnisko darbību vēršot atklātības veicināšanā, šāds sabiedrības viedoklis uzskatāms par pozitīvu LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darba novērtējumu.

Sadarbība ar nevalstisko sektoru

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 8.3. apakšpunkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija pārskata periodā sadarbojās ar vairākām biedrībām, piemēram, Latvijas Okupācijas muzeja biedrību, Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas pret latviešu tautu vērsto totalitāro noziegumu dokumentu digitalizācijas krātuvi, Sociālās atmiņas pētniecības centru, Strukturālo reformu padomi. Sadarbība totalitārisma izpētē norit, pamatojoties uz Latvijas Universitātes aģentūra *Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūts* noslēdzis sadarbības līgumu ar Sociālās atmiņas pētniecības centru. Pamatojoties uz Publisko tiesību līguma Nr. 01-28/118 pielikumā noteikto, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas stipendijas piešķir ar Latvijas Universitātes Fonda starpniecību. 2018. gada 9. un 10. marta starptautiskās zinātniskās konference rīkota sadarbībā ar Konrāda Adenauera fondu, bet 2018. gada 13., 14. un 15. jūnija pārskata konferences rīkošana norit sadarbībā ar Fridriha Eberta fondu. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darbs pamatots arī uz sabiedriskā kārtībā veiktu darbu.

Nākamajā gadā plānotie pasākumi

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 4.5. apakšpunkts)

Iepriekšējā pārskata periodā uzsāktie pasākumi, kuri tiks turpināti

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 9.1. apakšpunkts)

Likuma *Par bijušās Valsts drošības komitejas dokumentu saglabāšanu, izmantošanu un personu sadarbības fakta ar VDK*

konstatēšanu pārejas noteikumu 8. punkts paredz, ka VDK dokumentu zinātniskā izpēte veicama līdz 2018.gada 31.maijam, tomēr reizē Ministru kabinets nav savlaicīgi nodrošinājis pilnvērtīgas un efektīvas izpētes veikšanu, jo vairāk kā gadu finansiāli nenodrošināja Komisijas darbu un tikai 2017. gada 30. novembrī Satversmes aizsardzības birojs pirmo reizi rakstveidā apliecināja, ka pēc valsts noslēpuma sevišķās atļaujas ieguves pētniekus pielaidīs VDK aģentu kartotēkai, un 2018. gada janvārī Latvijas Nacionālā arhīva ietvaros nodrošināja pieeju VDK Informācijas analīzes daļas pretizlūkošanas nodrošinājuma informācijas automatizētajai sistēmai (elektroniskajai datubāzei) *Delta Latvija* anonimizētā veidā. Turklāt tikai 2018. gada 30. maijā Satversmes aizsardzības birojs izsniedza LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijai tā ietvaros Komisijas pētnieku veiktās piezīmes. Ievērojot minēto, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pārskata konference būs organizēta 2018. gada 13., 14. un 15. jūnijā sadarbībā ar sadarbībā ar Fridriha Eberta fondu.

Ievērojot iepriekš minēto Datu valsts inspekcijas rīcību, kas līdz 2018. gada 25. maijam spieda apturēt Komisijas rakstu krājumu sagatavošanas darbu, rakstu krājumi, kas atspoguļo 2017. gada 23., 24. un 25. marta starptautiskajā zinātniskajā konferencē *1984* un 2018. gada 9. un 10. marta starptautiskajā zinātniskajā konferencē *TĪKLS: totalitāro dienestu ārstata darbinieki, uzticības personas, informatori, rezidenti, aģenti* prezentētos pētījumus pilnā apjomā publicēs 2018. gada ietvaros sabiedriskā kārtībā. Līdzīgi plānots rīkoties arī LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pārskata konferencē prezentēto pētījumu sakarā.

Paredzot nepieciešamību skaidrot 2018. gada 31. maijā LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas priekšlikumus un sniegt izvērstu priekšstatu par publicēšanai paredzētajiem VDK dokumentiem, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pētnieki turpinās sākt darbu Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošo VDK dokumentu izpētē un sniegs nepieciešamos zinātniski pamatotos skaidrojumus sabiedriskā kārtībā.

2018. gada 31. maijā LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija sniedza priekšlikumu veidot Nacionālās atmiņas institūtu, lai īstenotu Latvijas Republikas Satversmes ievadā ietvarto pienākumu novērst totalitāra režīma atkārtosšanās iespējamību Latvijas Republikas teritorijā un pārvarētu Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras sekas. Nacionālās atmiņas institūta izveidē piedāvāts izmantot LPSR VDK zinātniskās izpētes komisiju kā pamatu, taču tas ir tikai viens no piedāvātajiem variantiem. Komisijas reorganizācija nav pašmērķis, galvenais uzdevums ir Nacionālā atmiņas institūta izveide.

Nākamā pārskata perioda galvenie uzdevumi un pasākumi

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 9.2. apakšpunkts)

Nacionālās atmiņas institūta dibināšanas, reorganizējot LPSR VDK zinātniskās izpētes komisiju, gadījumā galvenie uzdevumi un pasākumi būs saistīti ar institūta organizāciju, personāla piesaisti, zinātniskās darbības organizēšanu un atbalsta sniegšana VDK dokumentu publicēšanas plāna īstenošanā 2018. un 2019. gadā atbilstoši LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas 2018. gada 31. maijā sniegtajiem priekšlikumiem.

Nākamā gada plānotie sadarbības projekti un pētījumi

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 9.3. apakšpunkts)

Nacionālās atmiņas institūta dibināšanas, reorganizējot LPSR VDK zinātniskās izpētes komisiju, gadījumā būs nepieciešams aktualizēt sadarbību ar LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas sadarbības institūcijām un organizācijām, kā arī aktualizēt LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas sāktos pētījumus, sevišķi Satversmes aizsardzības biroja rīcībā esošo VDK dokumentu sakarā.

Iestādes finanšu saistības (piemēram, kredītsaistības)

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 9.4. apakšpunkts)

Nacionālās atmiņas institūta dibināšanas, reorganizējot LPSR VDK zinātniskās izpētes komisiju, gadījumā valsts budžetā ik gadu nosakāma atsevišķa apakšprogramma līdzīgi, kā tas bijis likuma *Par valsts budžetu 2016. gadam* 4. pielikumā un likuma *Par valsts budžetu 2017. gadam* 4. pielikumā. Ja dibināšana paredzēta 2018. gadā, valsts budžetā nosakāma samērīga daļa no tā, kas noteikts 2016. un 2017. gadā. Nacionālās atmiņas institūta dibināšanas, reorganizējot LPSR VDK zinātniskās izpētes komisiju, gadījumā, nav paredzēts nodot LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas finanšu saistības, jo tādu nav.

Finanšu resursi un iestādes darbības rezultāti

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 4.2. apakšpunkts)

Valsts budžeta finansējums un tā izlietojums (pielikums):

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 6.1. apakšpunkts)

Līdz 2018. gada 31. maijam komisijas priekšsēdētājs Dr. hist., Dr. h.c. Kārlis Kangeris, kā arī komisijas locekļi nav saņēmuši informāciju no Latvijas Universitātes par finanšu dokumentiem. Komisijas priekšsēdētājs un citi komisijas locekļi neveic finansiālo darbību, neslēdz līgumus un neveido finanšu dokumentus. Saskaņā ar 2015. gada 11. septembra līgumu to veic Latvijas Universitāte. Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta amatpersonas ir 2018. gadā atteikušas komisijas priekšsēdētājam sniegt informāciju par finanšu dokumentiem un finanšu pārskatu. Līdz ar to par finanšu darbību ir atbildīga Latvijas Universitāte.

Darbības stratēģijās plānotās budžeta programmu un apakšprogrammu ietvaros finansētās galvenās aktivitātes un to mērķi, plānotie darbības rezultāti, kā arī rezultātu izpildes analīze un valsts budžeta līdzekļu izlietojuma efektivitātes izvērtējums

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 6.3. apakšpunkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija, ievērojot Publisko tiesību līguma Nr. 01-28/118 nosacījumus, nelemj par likuma *Par valsts budžetu 2017. gadam* 4. pielikumā paredzētās 05.20.00 apakšprogrammas 01.400 funkciju klasifikācijas kods *Padomju Sociālistisko Republiku Savienības totalitārā okupācijas režīma izpēte Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisijā Latvijas Universitātē* izlietojumu, to veic Latvijas Universitātes amatpersonas, galvenokārt, Latvijas Universitātes rektors, prorektori, administrācijas vadītājs, Latvijas vēstures institūta direktors, izpilddirektors un izpilddirektora vietniece.

Informācija par pārskata periodā īstenotajām jaunajām politikas iniciatīvām, ja pārskata gadā tādas tika apstiprinātas, norādot piešķirto valsts budžeta līdzekļu apmēru to īstenošanai

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 6.4. apakšpunkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija visā tās darbības laikā nav īstenojusi jaunās politikas iniciatīvas.

Valsts aizdevumu izlietojums projektu īstenošanai, kā arī to aizņēmumu izlietojums un īstenošanas rezultāti, par kuriem valsts ir galvojusi

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 6.5. apakšpunkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija visā tās darbības laikā nerīkojās ar valsts aizdevumu.

Iestādes veiktie un pasūtītie pētījumi. Iestādes norāda pētījuma mērķi, līguma summu, pētījuma veicēju, galvenos rezultātus, kā arī iedzīvotāju iespējas saņemt plašāku informāciju

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 6.6. apakšpunkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pamatdarbība ir saistīta ar pētījumu veikšanu. Savā darbībā Komisija vērsta uz sabiedrības informēšanu un izglītošanu par jautājumiem, kuru pētīšana ir Komisijas kompetencē, lai tādējādi novērstu totalitāra režīma atkārtšanās iespējamību Latvijas Republikas teritorijā un pārvarētu Latvijas Republiku okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras sekas. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija, sniedz informāciju un izglīto sabiedrību par zinātniskās darbības rezultātiem zinātnisku un populārzinātnisku publikāciju veidā, organizējot zinātniskus forumus un publiskas diskusijas un sniedzot informāciju plašsaziņas līdzekļiem.

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas publikācijas un informācija par Komisijas locekļu, ekspertu un stipendiātu publikācijām par pētījuma jautājumiem (populārzinātnisko publikāciju veikšana par pētniecības jautājumiem ir obligāts nosacījums gan Komisijas locekļiem, gan piesaistītajiem ekspertiem un stipendiātiem) pieejama Latvijas Universitātes tīmekļa vietnē – www.lu.lv/vdkkomisija –, ko veido un saturiski uztur Komisija. Tiešsaistē pieejami LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu krājumu elektroniskie izdevumi ar atbilstošu ISBN. 2017. gada 27. decembrī atklāts LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu 4. sējums – *LIELAIS BRĀLIS TEVI VĒRO: VDK un tās piesegstruktūras*. Ziņojumi starptautiskajā zinātniskajā konferencē 2016. gada 11., 12. un 13. augustā Rīgā. Otrā daļa. Autoru kolektīvs K. Jarinovskas, K. Kangera un D. Šēnberga zinātniskajā redakcijā. VDK zinātniskās izpētes komisijas raksti, 4. sēj. Rīga, LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija, Latvijas Universitāte, 2017, 1052 lpp. Ievērojot to, ka krājumi izdoti, nosakot CC (*Creative Commons* – angļu val.) licences nosacījumus *BY-NC-ND*, ir radīti tiesiski

priekšnosacījumi Komisijas zinātniskā darba rezultātu nekomerciālai popularizēšanai.

Kā jau iepriekš minēts, kopš Latvijas Universitātes rektora 2017. gada 15. decembra rezolūcijas saņemšanas, kad Komisijai darītas zināmas nepamatotas prasības LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas zinātniskās darbības rezultātu publiskošanas sakarā, liedzot personas datu saturošas informācijas publicēšanu, līdz 2018. gada 25. maijam, kad panākta vienošanās, no vienas puses, starp Tieslietu ministriju un Datu valsts inspekciju un, no otras puses, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisiju un Latvijas Universitāti par LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas zinātniskās darbības rezultātu publiskošanu, atzīstot Komisijas zinātniskās darbības rezultātu atklātības atbilstību, samērību un nepieciešamību Latvijas Republikas Satversmes ievadā noteiktā īstenošanai, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija bija spiesta apturēt tās zinātniskās darbības rezultātu publicēšanu Latvijas Universitātes tīmekļa vietnē, ierobežot līdz šim publicēto Latvijas Universitātes tīmekļa vietnē un apturēt jaunu publikāciju sagatavošanu. Ievērojot minēto, turpmāk publikāciju sagatavošana par veiktajiem pētījumiem noritēs sabiedriskā kārtībā.

Komisija atspoguļo aktuālo informāciju par LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas publikācijām un Komisijas locekļu, ekspertu un stipendiātu publikācijām par pētījuma jautājumiem arī sociālajos tīklos, piemēram, *Twitter*. Tāpat Komisija regulāri sniedz informāciju par aktuālajām publikācijām plašsaziņas līdzekļiem.

Zinātnisku forumu organizēšana ir LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas ir ne tikai zinātniskās darbības atskaites forma, bet arī zinātnisku slēdzienu verificācijas līdzeklis un iespēja uzklaut viedokļus un tātad saņemt atgriezenisku saiti publisku diskusiju rezultātā.

Pārskata periodā organizēti četri zinātniski forumi – divas starptautiskās zinātniskās konferences un divi zinātniski semināri. 2017. gada 23., 24. un 25. martā Rēzeknē LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija un Latvijas Universitāte sadarbībā ar sadarbībā ar Rēzeknes Tehnoloģiju augstskolu organizēja starptautisku zinātnisku konferenci *1984* un 2018. gada 9. un 10. martā Rīgā LPSR Valsts drošības komitejas zinātniskās izpētes komisija un Latvijas Universitāte sadarbībā ar Konrāda Adenauera fondu organizēja starptautisku zinātnisku konferenci *TĪKLS: totalitāro dienestu ārstata darbinieki, uzticības personas, informatori, rezidenti, aģenti*. 2017. gada 8. martā Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūtā bija organizēts zinātnisks seminārs, kura ietvaros PhD Andreass Hilgers sniedza publisku priekšlasījumu *The Gehlen*

Organisation/BND and the Baltic Countries in the Cold War (Gēlena organizācija/Vācijas Federālais izlūkošanas dienests un Baltijas valstis Aukstā kara laikā), un 2017. gada 28. un 29. augustā Rēzeknes novadā bija organizēts zinātnisks seminārs ar mērķi formulēt konceptuālu nostāju VDK dokumentu atklātības īstenošanā, kā šīs nostājas komunikācijas laiku un saturu. Sekojot 2017. gada 28. un 29. augustā panāktajai vienošanās, kas precizēta un zinātniski pamatoti, sagatavoti priekšlikumi, kas konceptuālo nostāju veidā 2017. gada 31. oktobrī sniegti Valsts Prezidentam un kas tiesību aktu projektu vietā 2018. gada 31. maijā sniegti Latvijas Republikas 12. Saeimas atbildīgajām komisijām.

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas pārskata konference un tās ietvaros publiska diskusija par komisijas priekšlikumiem VDK dokumentu atklātībai, totalitāra režīma atkārtotās iespējamības novēršanai un okupējušo varu propagandas un slepenības kultūras seku pārvarēšanai Latvijas Republikā plānots organizēt 2018. gada 13., 14. un 15. jūnijā.

Starptautisku zinātnisku konferenču norises vietas izvēlē svarīgu vietu ieņem LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas nostāja, kas pieņemta vēl 2015. gada rudenī, organizējot savu pirmo starptautisko zinātnisko konferenci, ka VDK izpētē un izpētes rezultātu apspriešanās jāiesaista visi Latvijas Republikas reģioni, norises vietai jābūt svarīgam kultūras, izglītības vai zinātnes centram, kas dotu iespēju interesentiem klātesot sekot un piedalīties konferences norisē. Savukārt, lai vietas un laika izvēle nebūtu šķērslis visiem interesentiem seko konferences norisei, pārskata periodā publiskā konferenču daļa – pilnā apjomā un pārskata formā – atspoguļota tiešsaistē.

Sabiedrības intereses piesaistīšanai Komisija pārskata veidā izplatīja četru rakstu krājumu papīra izdevuma veidā reģionālajām bibliotēkām.

2018. gada janvārī LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija organizēja *Pētījumu centra SKDS* veiktu sabiedrības viedokļa atkārtotu noskaidrošanu par VDK dokumentu atklātības nepieciešamību. 2018. gada 19. februārī publicēti aptaujas rezultāti, kā arī sniegta šo rezultātu analīze Kerkoviusa namā Rīgā. Informācija par aptaujas rezultātiem un analīzi atspoguļota plašsaziņas līdzekļos.

Sadarbības partneru finansēto programmu un ārvalstu ieguldījumu programmu ietvaros īstenoto projektu rezultāti un līdzekļu izlietojums

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 6.7. apakšpunkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darbība nav finansēta no Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 6.7. apakšpunktā minētajām programmām.

Būtiskākie pakalpojumi (maksas, bezmaksas, adresēti personai, personu lokam, sabiedrībai kopumā), uzlabojumi pakalpojumu pieejamības un kvalitātes nodrošināšanā, strukturizējot pa pakalpojumu veidiem

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 6.8. apakšpunkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darbība nav saistīta ar pakalpojumu sniegšanu, līdz ar to nav iespējams novērtēt pakalpojumu pieejamību un kvalitāti.

Novērtējums par stratēģijas ieviešanu. Novērtējumu sagatavo pēc kārtējā stratēģijas plānošanas cikla beigām, un tajā iekļauj atbilstošu informāciju

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 6.9. apakšpunkts)

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas darbība nav saistīta ar stratēģijas izstrādi un tās īstenošanu, līdz ar to nav iespējams sniegt novērtējumu par stratēģijas īstenošanu.

Pārskats par iestādes vadības un darbības uzlabošanas sistēmām efektīvas darbības nodrošināšanai (piemēram, iekšējā kontrole, kvalitātes vadība, iekšējais audits, riska vadība, iespējamās korupcijas novēršana), kā arī informācija par veiktajām strukturālajām reformām un reorganizācijām

(Ministru kabineta 2010. gada 5. maija noteikumu Nr. 413 6.10. apakšpunkts)

Ievērojot sadaļā *Iestādes juridiskais statuss* minēto, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija nevar sniegt pārskatu par iestādes vadības un darbības uzlabošanas sistēmām efektīvas darbības nodrošināšanai, jo šādā gadījumā pārskats būtu jāsniedz par Latvijas Universitātes vadības un darbības uzlabošanas sistēmām efektīvas darbības nodrošināšanai.

Neskatoties uz ierobežotām iespējām ietekmēt Latvijas Universitātes vadības darbības uzlabošanas sistēmas efektīvas darbības nodrošināšanai, LPSR VDK zinātniskās izpētes komisija tās zinātniskā

darba pilnveidošanai pētnieku atlasē ievēro reglamentā paredzētos nosacījumus, lai izvairītos no interešu konflikta, un izvērtē pētnieka iespējas īstenot noteikto pētījumu. Pētījumu kvalitātes pilnveidošanai izveidota iekšējā un ārējā recenziju sistēma, kā arī noteikti zinātniskās un literārās redakcijas principi. Pateicoties recenziju sistēmai, redakcijas darbam, dalībai zinātniskajos forumos un pienākumam publicēt populārzinātniskus rakstus, tiek nodrošināta uzraudzības sistēma pētījumu savlaicīgai un kvalitatīvai veikšanai, kā arī savlaicīgi identificēti sarežģījumi. Uzraudzības sistēmā nozīmīgu lomu ieņem administratīvais sekretārs. Diemžēl, ievērojot to, ka atbildības jautājumu risināšana Latvijas Universitātē ir ekskluzīva rektora un prorektoru kompetence, atklājot sarežģījumus izpildes sakarā, Latvijas Universitāte nesniedza efektīvu sarežģījumu risinājumu. Ievērojot minēto, plānojot Nacionālā atmiņas institūta darbību Latvijas Universitātes ietvaros, būtiski jāpilnveido Latvijas Universitātes vadības un darbības uzlabošanas sistēmas efektīvas darbības nodrošināšanai.

Autorības atruna

Pārskatā izmantoti publicēti un vēl npublicēti autoru darbi. Ērtībai un, ievērojot to, ka pārskats gatavots valsts pārvaldes un Latvijas Republikas Saeimas vajadzībām, pārskatā nav izcelti izmantoto autoru darbu citāti, tāpēc pārskata citēšana ārpus valsts pārvaldes un Latvijas republikas Saeimas, veicami, minot autoru, darba nosaukumu, kā arī ziņas par publikāciju. Citēšana bez atbilstošas atsauces akadēmiskos un zinātniskos darbos uzskatāma par akadēmisku negodīgu rīcību.

Pētījumu materiāli

1. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu krājuma 1. sējums.
2. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu krājuma 2. sējums.
3. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu krājuma 3. sējums.
4. LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu krājuma 4. sējums.
5. Latvijas iedzīvotāju uzskati par VDK dokumentu atklāšanu sabiedrībai 2018. gada janvārī.

LPSR VDK zinātniskās izpētes komisijas rakstu krājuma 5., 6. un turpmākie sējumi par 2017. gada un 2018. gada nepublicēto pētījumu rezultātiem atrodas sagatavošanā un redakcionālās rediģēšanas stadijā. 6., 7. un turpmākie sējumi var tikt gatavoti publicēšanai pēc pašreiz Satversmes aizsardzības birojā esošo dokumentu pieejamības Latvijas Nacionālajā arhīvā publikāciju zinātniskai recenzēšanai un rediģēšanai.